

STARŠÍ ČESKÉ TEXTY

S PŘEHLEDEM MORFOLOGIE STARÉ ČEŠTINY
A CVIČENÍMI

První vydání

ROBERT ADAM
JANA JANČÁKOVÁ
ONDŘEJ KOUPILOV
KAREL KUČERA
JIŘÍ REJZEK

Úvodní poznámka

Předkládaná cvičebnice je určena posluchačům bohemistiky k základnímu seznámení se staršími českými texty a se starší češtinou vůbec. Rozsah výkladů a výběr textů v zásadě vyplývá ze zaměření a potřeb dvousemestrového semináře vývoje jazyka a historické gramatiky, který je realizován na Filozofické fakultě UK a má těžiště v morfologických rozborech. Orientační přehled morfologie staré češtiny zahrnutý do cvičebnice představuje jen dílčí poučení, které samo o sobě nemůže nahradit učebnici, a je tedy třeba ho doplnit studiem základních příruček doporučených studentům jednotlivými katedrami bohemistiky (např. A. Lamprecht – D. Šlosar – J. Bauer, *Historická mluvnice češtiny*, 1. vydání Praha SPN 1986). Četba textů předpokládá práci s *Malým staročeským slovníkem* (J. Bělič – A. Kamiš – K. Kučera, Praha SPN 1978), popř. i s Jungmannovým *Slovníkem česko-německým*. Paradigmata uvedená v cvičebnici odrážejí stav češtiny na počátku 14. stol. (po přehlásce 'a > ě), tedy v době, z níž jsou dochovány první rozsáhlejší české texty.

Na prameny staročeských dokladů uváděných ve cvičeních se odkazuje zkratkami v souladu s akademickým Staročeským slovníkem (viz *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*. Praha Academia 1968); zde je také možno najít podrobné poučení o systému transkripce staročeských památek. Nářeční doklady, které jsou do cvičení rovněž zahrnuty (jsou vždy uvedeny značkou □), nepředstavují výčet nářečních jevů ani přehled jejich zeměpisného rozšíření; slouží pouze jako ukázky některých nářečních inovací nebo naopak jako příklady zachování některých starších jevů v jednotlivých dialektech. Tyto doklady jsou uváděny v běžné dialektologické fonetické transkripci.

Cvičebnice vychází ze základní koncepce učebního textu J. Poráka *Cvičebnice staročeského tvarosloví* (3. vydání Praha SPN 1980) a modifikuje skriptum *Starší české texty* J. Jančákové a K. Kučery (2. vydání Praha DeskTop Publishing FF UK).

Autoři

OBSAH

PŘEHLED STAROČESKÉHO TVAROSLOVÍ

ČASOVÁNÍ	5
Poznámky k některým slovesným tvarům	5
Tvary určité	5
Tvary neurčité	7
Třídění sloves	8
Přehled staročeského časování	9
1. třída; cvičení 1–8	9
2. třída; cvičení 9, 10	17
3. třída; cvičení 11, 12	19
4. třída; cvičení 13, 14	21
5. třída; cvičení 15–20	23
6. třída; cvičení 21	28
Atematická slovesa; cvičení 22	29
Souhrnná cvičení (23–34)	32
SKLOŇOVÁNÍ	35
Poznámky ke skloňování a skloňovacím kategoriím	35
Deklinace substantiv	37
Samohláskové deklinace substantiv	39
Maskulina; cvičení 35–42	40
Feminina; cvičení 43–47	44
Neutra; cvičení 48–51	46
Souhláskové deklinace substantiv; cvičení 52–57	48
Deklinace adjektiv	50
Jmenná deklinace adjektiv; cvičení 58–65	50
Složená deklinace adjektiv; cvičení 66–67	52
Deklinace zájmen	53
Zájmena osobní; cvičení 68–70	53
Zájmena přivlastňovací; cvičení 71–73	54
Zájmena ukazovací; cvičení 74, 75	55
Zájmena tázací a vztažná; cvičení 76	56
Zájmena neurčitá a záporná; cvičení 77	57
Zájmena vymežovací; cvičení 78, 79	58
Deklinace číslovek	59
Číslovky základní; cvičení 80–82	59
Číslovky řadové; cvičení 83	60
Číslovky druhové; cvičení 84	60
STARŠÍ ČESKÉ TEXTY K JAZYKOVÝM ROZBORŮM	61

ČASOVÁNÍ

POZNÁMKY K NĚKTERÝM SLOVESNÝM TVARŮM

A. Tvary určité

Prézens

1. sg. U všech tematických sloves byla pův. koncovka *-u*, ve 3., 4. a 5. prez. třídě od 2. čtvrtiny 14. stol. *-i* (přehláska ^{u > i}); koncovka *-m*, která byla pův. jen u sloves atematických, pronikla koncem 14. stol. k některým typům sloves tematických (*dělám, sáziem, umiem, prosím, trpím* – napomáhala tvarová analogie dlouhé koncovky 2. a 3. sg.). V 17. stol. se analogii začala obnovovat koncovka *-u* po měkkých souhláskách. V současné spis. češtině je pouze koncovka *-i* jen u slovesa *chci*, stejně jako v českých nářečích v užším smyslu.

1. pl. Stará čeština má koncovky tři: *-m, -me, -my*. Koncovka *-m* se objevuje v současné češtině u těch sloves, která nemají v 1. sg. přejaté *-m*, koncovka *-my* je v nářečích (vm., slez.; na Zábřežsku *-ma*). Koncovky *-me, -my* byly ve staré češtině v 1. pl. ve všech časech a v imperativu (kromě imperativu atematických sloves).

3. pl. Ve všech prez. třídách kromě 4. byla ve stč. koncovka *-ú*: po tvrdých souhláskách se pak diftongizovalo v *-ou*, po měkkých se přehlasovalo v *-í*. Ve 4. třídě byla koncovka *-ie* (<á<ę), monoftongizací pak *-í*.

Duálové tvary Pro tři osoby má duál u sloves jen dva tvary (ve všech časech a v imperativu):

1. du. má koncovky *-vě, -va*,
2. a 3. du. koncovku *-ta*.

Duál jako kategorie zanikl v 15. století.

Imperativ

Pro pračeštinu předpokládáme tři typy imperativu (ve stč. jsou ovšem zachovány jen ve zbytcích):

1. *-i* (2., 3. sg.), *-ěm, -ěme, -ěmy* (1. pl.), *-ěte* (2., 3. pl.), *-ěvě, -ěva* (1. du.), *-ěta* (2., 3. du.). Tento typ imperativu je u sloves 1. a 2. prez. třídy a ve 3. prezentní třídě u typu *tesati*.
2. *-i* (2., 3. sg.), *-im, -ime, -imy* (1. pl.), *-íte* (2., 3. pl.), *-ivě, -iva* (1. du.), *-ita* (2., 3. du.). Vyskytuje se u sloves 4. prez. třídy.
3. *-o* (2., 3. sg.), *-m, -me, -my* (1. pl.), *-te* (2., 3. pl.), *-vě, -va* (1. du.), *-ta* (2., 3. du.). Je u sloves 3. a 5. prez. třídy. (U typu *krytí a bítí* došlo ke stahování: *kryž...*, *bí...* – analogii bylo později zrušeno.)

Už ve stč. převládal 3. typ imperativu, vyskytovaly se i tvary jako *modl se*. Nová čeština má v případech, kdy je na konci kmene souhlásková skupina, typ *-i, -ěte* (některá nářečí mají *-i, -íte*). O imperativu sloves *býti, jmiati, dáti, jiesti, věděti* viz v oddílu o atematických slovesech.

Jednoduché minulé časy

Aorist byl jednoduchý minulý čas, který vyjadřoval minulý děj ukončený. Tvořil se od kmene infinitivního. Ve stč. byl dvojitý: asigmatický (zvaný též silný) a sigmatický (slabý).

Asigmatický aorist se tvořil od sloves, jejichž infinitivní kmen končí souhláskou, tj. od některých sloves 1. a 2. infinitivní třídy (typy *nésti, péci, jěti a tisknúti*).

Koncovky:	1. sg. <i>-o</i>	1. pl. <i>-om</i>	1. du. <i>-ově</i>
	2. sg. <i>-e</i>	2. pl. <i>-ete</i>	2. du. <i>-eta</i>
	3. sg. <i>-e</i>	3. pl. <i>-ú</i>	3. du. <i>-eta</i>
Například:	1. sg. <i>nes</i>	1. pl. <i>nesom</i>	1. du. <i>nesově</i>
	2. sg. <i>nese</i>	2. pl. <i>nesete</i>	2. du. <i>neseta</i>
	3. sg. <i>nese</i>	3. pl. <i>nesú</i>	3. du. <i>neseta</i>

Už na začátku historické doby tento aorist ustupoval, byl nahrazován tzv. sekundárním sigmatickým aoristem (viz níže).

Sigmatický aorist

Primární sigmatický aorist se tvoří od ostatních sloves, tj. od sloves s otevřeným infinitivním kmenem.

Koncovky:	1. sg. <i>-ch</i> 2. sg. <i>-0</i> 3. sg. <i>-0</i>	1. pl. <i>-chom</i> 2. pl. <i>-ste/-šte</i> 3. pl. <i>-chu</i>	1. du. <i>-chově</i> 2. du. <i>-sta/-šta</i> 3. du. <i>-sta/-šta</i>
Například:	1. sg. <i>prosich</i> 2. sg. <i>prosi</i> 3. sg. <i>prosi</i>	1. pl. <i>prosichom</i> 2. pl. <i>prosiste</i> 3. pl. <i>prosichu</i>	1. du. <i>prosichově</i> 2. du. <i>prosista</i> 3. du. <i>prosista</i>

Stejně tvořilo aorist i několik sloves s kmenem původně zavřeným: *řech, řechu* (od *řeci*), *jěch, jěchu* (od *jiesti*, současně však i od *jěti* a *jieti* s otevřeným kmenem).

Sekundární sigmatický aorist se tvořil od sloves s původním aoristem asigmatickým (tedy od sloves, která primárně tvořila aorist asigmatický), a to přidáním koncovek aoristu sigmatického k tvaru 2./3. osoby sg. aoristu asigmatického (zakončené na *-e*).

Například:	1. sg. <i>nesech</i> 2. sg. <i>nese</i> 3. sg. <i>nese</i>	1. pl. <i>nesechom</i> 2. pl. <i>nesešte</i> 3. pl. <i>nesechu</i>	1. du. <i>nesechově</i> 2. du. <i>nesešta</i> 3. du. <i>nesešta</i>
------------	--	--	---

Imperfektum vyjadřovalo děj v minulosti trvající nebo se opakující. V češtině se tvořilo od zvláštního základu, který končil na

-á u sloves 5. a 6. infinitivní třídy s kmenem zakončeným na *-a* (typy *dělati, tesati, kovati, bráti, kupovati*); imperfektní základ měl tedy v těchto případech podobu *dělá-, tesá-, ková-, brá-, kupová-*;

-ie u ostatních sloves (po odpojení případné kmenové samohlásky); imperfektní základ tu měl tedy podoby *nesie-, peče-, třie-, minie-, tisknie- trpie-, prosie-, lajie-* atd.).

Některá slovesa tvořila imperfektum z obojího základu (např. *volách/volajiech, brách/ beřiech*). Na rozdíl od aoristu byla tedy u imperfekta před koncovkou vždy dlouhá samohláska, resp. diftong (srov. např. imp. *dělách, umiech* × aor. *dělach, uměch*).

K uvedeným imperfektním základům se připojovaly následující koncovky:

	1. sg. <i>-ch</i> 2. sg. <i>-še</i> 3. sg. <i>-še</i>	1. pl. <i>-chom</i> 2. pl. <i>-š(e)te/-ste</i> 3. pl. <i>-chu</i>	1. du. <i>-chově</i> 2. du. <i>-š(e)ta/-sta</i> 3. du. <i>-š(e)ta/-sta</i>
Například:	1. sg. <i>nesiech</i> 2. sg. <i>nesieše</i> 3. sg. <i>nesieše</i>	1. pl. <i>nesiechom</i> 2. pl. <i>nesieš(e)te</i> 3. pl. <i>nesiechu</i>	1. du. <i>nesiechově</i> 2. du. <i>nesieš(e)ta</i> 3. du. <i>nesieš(e)ta</i>

Obou jednoduchých minulých časů se užívalo ve 14. stol. běžně, od konce století jsou omezovány (např. Hus je užívá pouze v citátech z bible), v 15. stol. se staly archaickými, v 16. stol. vymírají. Zanikly, protože vyjadřovaly významy zahrnuté v rozdílu vidovém, tj. v rozdílu mezi slovesy dokonavými a nedokonavými. Do nové češtiny se zachovaly zbytky aoristu slovesa *býti* (*bych, by, bychom, byste*), užívané při tvoření kondicionálu, a dnes archaický tvar *vece* (od **vecěti* 'řící'), ovšem s významem přítomným.

B. Tvary neurčité

Supinum

Ve stč. se užívalo supina po slovesech pohybu a posílání. Tvořilo se pouze od sloves nedokonavých, a to od infinitivního kmene příponou *-t* (na rozdíl od infinitivu, který měl zakončení *-ti*). Nepalatalizované *-t* zabraňovalo v supinu provedení přehlásky 'a > ě (odtud např. rozdíl inf. *večeřeti* × sup. *večeřat*). Proti dlouhé kořenné samohlásce v dvouslabičných infinitivech je u jednoslabičných supin krátkost, srov. např. inf. *nésti*, *spáti* × sup. *nest*, *spat*. Akuzativní předmět se po supinu měnil v genitivní: *súdití živé i mrtvé* × *přijde súdit živých i mrtvých*.

V 15. a 16. stol. došlo k tvarovému splynutí supina s infinitivem, vznikla tak varianta infinitivu s tvrdým zakončením *-t*, která nakonec v nové češtině zatlačila původní infinitivní podoby na *-ti* zcela do pozadí.

Přechodníky

Přechodník přítomný (participium nt-ové)

Ve stč. byly dva typy:

1. sg. m. <i>nesá</i> s variantou typu <i>kryjě</i>	sg. f. <i>nesúci</i> <i>kryjúci</i>	sg. n. <i>nesá</i> <i>kryjě</i>	pl. <i>nesúce</i> <i>kryjúce</i> (s přehláskou)
2. sg. m. <i>trpě</i>	sg. f. <i>trpieci</i>	sg. n. <i>trpě</i>	pl. <i>trpiece</i> (u sloves 4. prez. třídy)

Ve femininu (a zčásti i v plurálu) se objevuje od 14. stol. podoba na *-c*, do neutra proniká od 15. stol. podoba shodná s femininem.

Ve stč. se kromě uvedených (nominativních) tvarů sg. a pl. vzácně vyskytovaly také akuzativní tvary sg. maskulina typu *nesúc*, *trpiec*; pozdějším splynutím těchto tvarů s tvary sg. f. vznikla dnešní podoba přechodníků pro ženský rod.

Přechodník minulý (participium s-ové)

Stč. tvary jsou shodné s novočeskými, podoba neutra se však původně shodovala s maskulinem. Ve stč. byly dva typy:

1. sg. m. <i>přines</i>	sg. f. <i>přinessi</i>	sg. n. <i>přines</i>	pl. <i>přinesše</i> (slovesa se zavřeným infinitivním kmenem)
2. sg. m. <i>udělav</i>	sg. f. <i>udělavši</i>	sg. n. <i>udělav</i>	pl. <i>udělavše</i> (slovesa s otevřeným infinitivním kmenem)

Od 15. stol. se objevovaly tvary na *-v*, *-vši*, *-vše* i u sloves se zavřeným kmenem (např. *dotkv*, *vzdvihvše* ap.), později však zanikly.

Vedle přechodníku přítomného, který vyjadřuje současnost, a minulého, který vyjadřuje předčasnost, existoval i přechodník budoucí, vyjadřující následnost, resp. předčasnost děje vyjádřeného přechodníkem před dějem budoucím (např. *padna na kolena budeš se mi klaněti*); tvarově jde o participium *nt-ové* sloves dokonavých.

Od 17. stol. se u přechodníků stále více přestávaly rozlišovat rozdíly v rodě a čísle (v souvislosti s omezeným syntaktickým užitím přechodníků – v přísudku a doplňku). Dnešní stav byl kodifikován za obrození.

Pokud se přechodníky zachovaly v našich nářečích (východních), jde o přechodníky přítomné s jediným tvarem (zpravidla je to forma maskulina).

TŘÍDĚNÍ SLOVES

Slovanské sloveso má dva kmeny, a to:

infinitivní čili minulý (např. *nes, kry, plu, umě, děla, tesa, laja (lá), kupova*) a

prézentní čili přítomný (např. *neso/e, kryjo/je, plovo/ve, umějo/je, dělajo/je, tesjo/je, lajo/je, kupujo/je*).

Podle různých témat (kmenotvorných formantů, kmenotvorných přípon) prézentního a infinitivního kmene dělíme slovesa do tříd.

Prézentní třídy

1. **-o/-e-** *nesu-nesoš, peku-pečeš, tru-třeš; beru-béřeš; pne-pneš*
2. **-no/-ne-** *tisknu-tiskneš, minu-mineš*
3. **-jo/-je-** *kryju-kryješ; kupuju-kupuješ; mažu-mažeš (<*maz-je-šb)*
4. **-i-** *prošu-prosíš; trp'u-trpíš*
5. **-a-** *dělaju-děláš (<*děl-a-je-šb stahováním; pův. 3. prez. tř.)*

Bez tématu v prézentních tvarech jsou slovesa atematická: *viem, jsem, dám, jsem, mám*.

Infinitivní třídy

Následující třídění přihlíží k původním podobám kmenů, a někde se proto odlišuje od třídění současného – srov. např. rozdílné zařazení některých sloves v *Příruční mluvnici češtiny* kolektivu autorů FF MU v Brně (1995). V jednotlivých infinitivních třídách se slovesa dále dělí podle tvarů prézentních.

1. -0- (nulový kmenotvorný formant)

- a) nésti – *nesu, neseš...* (1. prézentní třída)
péci (<*pek-ti) – *peku, pečeš...* (1. prézentní třída)
třieti (<*ter-ti) – *tru, třeš...* (1. prézentní třída)
- b) pieti (<*pen-ti) – *pnu, pneš...* (<*pbn-ǝ, -e-šb...; 1. prézentní třída)
dúti (<*dom-ti) – *dmu, dmeš...* (<*dʰm-ǝ, -e-šb...; 1. prézentní třída)
- c) jěti – *jědu, jědeš...* (1. prézentní třída, téma -do/-de-)
žiti – *živu, živeš...* (1. prézentní třída, téma -vo/-ve-)
plúti – *plovu, ploveš...* (1. prézentní třída, -v- patří ke kořenu)
státi – *stanu, staneš...* (2. prézentní třída)
- d) kryti – *kryju, kryješ...* (3. prézentní třída)
bíti (<*bei-ti) – původně 1. prézentní třída: *b'ú* (<*bʰj-ǝ), *bieš* (<*bʰj-e-šb); nově 3. třída: *biju, biješ*

2. -nú-

- a) minúti – *minu, mineš...* (2. prézentní třída)
- b) tisknúti – *tisknu, tiskneš...* (2. prézentní třída)

3. -ě- (z původního indoevropského ē)

- a) uměti – *uměju, umieš (<*um-ě-je-šb stahováním; 3. prézentní třída)*
slušeťi (<slušaťi přehláskou) – *slušeju, slušieš (<*sluš-a-je-šb stahováním; 3. prézentní třída)*
- b) trpěti – *trp'u, trpíš...* (4. prézentní třída)
ležěti (<ležati přehláskou) – *ležu, ležíš...* (4. prézentní třída)

4. -i-

prositi – *prošu, prosíš* (4. prézentní třída)

5. -a/-ja-

- a) dělati – *dělaju, děláš...* (<*děl-a-je-šb; pův. 3. prézentní třída, stahováním 5. třída)
- b) sázěti (<*sad-ja-ti) – *sázěju, sázieš...* (<*sad-ja-je-šb stahováním a přehláskou; 3. prézentní třída)
- c) tesati – *tešu, tešeš...* (<*tes-je-šb...; 3. prézentní třída)
- d) lāti (<*la-ja-ti) – *laju, laješ...* (3. prézentní třída)
- e) kovati (<*kou-a-ti) – *kuju, kuješ...* (<*kou-je-šb, 3. prézentní třída)
- f) bráti – *beru, béřeš...* (1. prézentní třída)

6. -ova-

kupovati – *kupuju, kupuješ...* (3. prézentní třída)

PŘEHLED STAROČESKÉHO ČASOVÁNÍ

Vzhledem k tomu, že infinitivní třídění je pro historický výklad výhodnější, bereme je při dalším popisu slovesných tvarů za základ. Přehled časování atematických sloves je podán zvlášť, třebaže jde o skupinu sloves vydělenou podle třídění přítomného, nikoli infinitivního; důvodem je mimořádná nepravidelnost jejich tvarů. Varianty jednotlivých koncovek (např. 1. pl. ind. prez. *-me / -my / -m* ap., podrobněji viz výše) jsou v následujícím přehledu uvedeny pouze u prvního vzoru, tj. u vzoru *nésti*.

1. třída, téma -0-

a) *nésti* (1. přítomná třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>nesu</i>	<i>nesem, -me, -my</i>	<i>nesevě, -va</i>
	<i>neseš</i>	<i>nesete</i>	<i>nesěta</i>
	<i>nese</i>	<i>nesú</i>	<i>neseta</i>
imperativ		<i>nesěm, -me, -my</i>	<i>nesěvě, -va</i>
	<i>nesi</i>	<i>nesěte</i>	<i>nesěta</i>
	<i>nesi</i>	<i>nesěte</i>	<i>nesěta</i>
imperfektum	<i>nesiech</i>	<i>nesiechom, -me, -my</i>	<i>nesiechově, -va</i>
	<i>nesieše</i>	<i>nesiešete, -šte</i>	<i>nesiešeta, -šta</i>
	<i>nesieše</i>	<i>nesiechu</i>	<i>nesiešeta, -šta</i>
aorist asigm.	<i>nes</i>	<i>nesom, -me, -my</i>	<i>nesově, -va</i>
	<i>nese</i>	<i>nesete</i>	<i>neseta</i>
	<i>nese</i>	<i>nesú</i>	<i>neseta</i>
aor. sigm. sekundární	<i>nesech</i>	<i>nesechom, -me, -my</i>	<i>nesechově, -va</i>
	<i>nese</i>	<i>neseste, -šte</i>	<i>nesesta, -šta</i>
	<i>nese</i>	<i>nesechu</i>	<i>nesesta, -šta</i>
supinum	<i>nest</i>		
part. nt	<i>nesa, nesúci, nesa; nesúce</i>		
part. s	<i>nes (<*nesъ>), nesši, nes; nesše</i>		
part. l	sg.: <i>nesl</i> (jednoslab.), <i>nesla, neslo</i>		
	pl.: <i>nesli, nesly, nesla</i>		
	du.: m. <i>nesla</i> , f. a n. <i>nesle</i>		
part. n	sg.: <i>nesen, nesena, neseno</i>		
	pl.: <i>neseni, neseny, nesena</i>		
	du.: m. <i>nesena</i> , f. a n. <i>neseně</i>		
subst. verb.	<i>nesenie</i>		

Některá slovesa tohoto typu:

- bósti** (<*bod-ti): *bodu, bodeš...*; *bodl* (nedok.)
čísti (<*čit-ti, *čbt-..., *čbt-ъ, *čbt-la): *čtu, čteš; četl, čtla*
hryzti: *hryzu, hryzeš; hryzl* (nedok.)
hřésti (<*greb-ti): *hřebu, hřebeš; hřebi*, pohřbivat
hústí (<*gъd-ti): *hudu, hudeš; hudl*
kvísti (<*kvit-ti, *kvъt- > *kvtu*, metatezí *ktvu*, *kvъt-ъ, *kvъt-la):
ktvu, ktveš; imperf. ktviech; aor. asigm. kvit; kvetl, kvtla
méstí (*met-ti): *metu, meteš; metl*

miesti (<*mēt-ti): *matu, mēteš...matú; mátl, mietli*
pásti (<*pad-ti): *padu, padeš; padl*
pásti (<*pas-ti): *pasu, paseš; pásl*
siesti (<*sēd-ti, *sēd-...): *sadu, sēdeš...sadú; sēdl*
súti (<*sup-ti, *sъp-): *spu, speš; sul ,sypat'*
třiesti (<*trēs-ti): *třasu, třěseš...třasú; třásl, třiesli*
věsti (<*ved-ti): *vedu, vedeš*
vlásti (<*vold-ti): *vladu, vladeš; vládl*
ziebstí (<*zēb-ti): *zabu, zēbeš...zabú; zábl, ziebli*

pečí (slovesa s kořenem v historické době zakončeným na veláry *k, g(>h)*, jako např. *pek-ti, *mog-ti; 1. přítomná třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>peku</i> <i>pečeš</i> <i>peče</i>	<i>pečeme</i> <i>pečete</i> <i>pekú</i>	<i>pečevě</i> <i>pečeta</i> <i>pečeta</i>
imperativ	<i>peci, pec</i>	<i>pečeme (pecme)</i> <i>pečete</i>	<i>pečevě</i> <i>pečeta</i>
imperfektum	<i>pečiech</i> <i>pečieše</i> <i>pečieše</i>	<i>pečiechom</i> <i>pečiešete</i> <i>pečiechu</i>	<i>pečiechově</i> <i>pečiešeta</i> <i>pečiešeta</i>
aorist asigm.	<i>pek</i> <i>peče</i> <i>peče</i>	<i>pekom</i> <i>pečete</i> <i>pekú</i>	<i>pekově</i> <i>pečeta</i> <i>pečeta</i>
aor. sigm. sekundární	<i>pečech</i> <i>peče</i> <i>peče</i>	<i>pečechom</i> <i>pečeste</i> <i>pečechu</i>	<i>pečechově</i> <i>pečesta</i> <i>pečesta</i>
supinum	<i>pec</i> (<*pek-ťb)		
part. nt	<i>peka, pekúci, peka; pekúce</i>		
part. s	<i>pek, pekši, pek; pekše</i>		
part. l	sg. <i>pekl, pekla, peklo</i> pl. <i>pekli, pekly, pekla</i> du. m. <i>pekla</i> , f. a n. <i>pekle</i>		
part. n	sg. <i>pečen, pečena, pečeno</i> pl. <i>pečeni, pečeny, pečena</i> du. m. <i>pečena</i> , f. a n. <i>pečeně</i>		
subst. verb.	<i>pečenie</i>		

Souhlásky -č- (*peče...*) a ž (*móže...*) v tvarech sloves tohoto typu vznikly 1. psl. palatalizací (*k>č, g>ž*); souhlásky c- (*pec...*) a z (*pomoz...*) vznikly 2. psl. palatalizací (*k>c, g>z*); -c- v infinitivu je za psl. *kt, gt*.

Některá slovesa tohoto typu:

léci (<*leg-ti, leḡ-): lahu, ležeš...lahú; lehl
moci (<*mog-ti): mohu, můžeš; mohl; imper. (po)moz
přeci (<*pręg-ti): přahu, přžeš...přahú; přáhl, přiehl (dok.)
řeci (<*rek-ti, rьk-): řku, řčeš...řkú; imper. rci, rcete; aor. asigm. řek, řče/rče...řekú;
 aor.sigm. řech...řechu; řekl
sieci (<*sęg-ti): sahu, sěžeš...sahú; sáhl, siehl
sieci: sěku, sěčeš; imper. sęc/sěč; sěkl
střeci (<*sterg-ti): střěhu, střěžeš; střiehl, střěhl
vrći: vrhu, vržeš; imper. vrz; vrhl (nedok.)
žeci (<*žeg-ti, *žьg-): žhu, žžeš...žhú; imper. žzi, žžete; žehl, žhla

třieti (slovesa s kořenem v historické době otevřeným po metatezi likvid: *ter-ti; přítomní tvary 1. třídy s oslabeným stupněm *tr-)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	tru	třeme	třevě
	třeš	třete	třeta
	tře	trú	třeta
imperativ		třeme	třevě
	tři	třete	třeta
imperfektum	třiech	třiechom	třiechově
	třieše	třiešete	třiešeta
	třieše	třiechu	třiešeta
aor. sigm.	třech	třechom	třechově
	tře	třeste	třesta
	tře	třechu	třesta
supinum	třět		
part. nt	tra, trúci, tra; trúce		
part. s	třev, třevši, třev; třevše		
part. l	sg. třěl, třěla, třelo		
	pl. třěli, třely, třěla		
	du. m. třěla, f. a n. třěle		
part. n	sg. třěn, třěna, třěno		
	pl. třěni, třěny, třěna		
	du. m. třěna, f. a n. třěně		
subst. verb.	třěnie		

Slovesa s kořeným -l- mají v prez. tvarech měkké l', byly to tedy původně jo-kmeny (3. prez. třída).

Některá slovesa tohoto typu:

dřieti (<*der-ti, *dьr-): dru, dřeš
kláti (<*kol-ti): kol'u, koleš...kol'ú; part. nt. kole, kol'úci
mléti (<*mel-ti): mel'u, meleš...mel'ú; part. nt. mele, mel'úci
mřieti (<*mer-ti, *mьr-): mru, mřeš; mřěl
žřieti (<*žer-ti, *žьr-): žru, žřeš...žrú; imper. žři; žřěl, pozřít

- b) **pieti** (inf. kmen *pie-* < *pā-* < *pē-* < **pen-*; prez. kmen *pn-* < *pъn-*; jde o slovesa 1. přítomné třídy s kořenem zakončeným pův. na *-n* nebo *-m*, kde v uzavřené slabice po *-e-*, *-o-* vznikly nosovky *ę* a *o*)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>pnu</i> <i>pneš</i> <i>pne</i>	<i>pneme</i> <i>pnete</i> <i>pnú</i>	<i>pnevě</i> <i>pneta</i> <i>pneta</i>
imperativ	<i>pni</i>	<i>pněme</i> <i>pněte</i>	<i>pněvě</i> <i>pněta</i>
imperfektum	<i>pniech</i> <i>pnieše</i> <i>pnieše</i>	<i>pniechom</i> <i>pniešete</i> <i>pniechu</i>	<i>pniechově</i> <i>pniešeta</i> <i>pniešeta</i>
aor. sigm.	<i>pěch</i> <i>pě</i> <i>pě</i>	<i>pěchom</i> <i>pěste</i> <i>pěchu</i>	<i>pěchově</i> <i>pěsta</i> <i>pěsta</i>
supinum	<i>pat</i>		
part. nt	<i>pna, pnúci, pna; pnúce</i>		
part. s	<i>pen</i> (< <i>*pъnъ</i>), <i>penši, pen; penše</i>		
part. l	sg. <i>pal, pala, palo</i> pl. <i>pěli, paly, pala</i> du. m. <i>pala, f. a n. pěle</i>		
part. t	sg. <i>pat, pata, pato</i> pl. <i>pěti, paty, pata</i> du. m. <i>pata, f. a n. pěťe</i>		
subst. verb.	<i>pětie</i>		

Některá slovesa tohoto typu:

-čieti (<**čen-ti, *čъn-*): *-čnu, -čneš; -čal, -čěli*

dúti (<**dom-ti, *dъm-*): *dmu, dmeš; imperf. dmiech; aor. duch; part. nt dma, dmúci; part. s dem, demši; dul*

jieti (<**jem-ti, *jъm-*): *jmu, jmeš; part. s jem, jemši; jal, jěli*

tieti: *tnu, tneš; tal, těli*

vzieti (<**vъz-em-ti, *vъz-ъm-*): *vezmu, vezmeš; vzał, vzěli*

žieti: *žnu, žneš i žňu, žňeš; sup. žat*

- c) **jěti** (slovesa s otevřeným kořenem, u nichž v přítomných tvarech přibývá souhláska, která patří vlastně k tématu; téma je tedy *-do-/-de-*, *-vo-/-ve-*, *-no-/-ne-*; 1. přítomná třída s výjimkou slovesa *státi* a odvozenin, které patří do 2. přítomné třídy)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>jědu</i> <i>jědeš</i> <i>jěde</i>	<i>jědeme</i> <i>jědete</i> <i>jědú</i>	<i>jědevě</i> <i>jědeta</i> <i>jědeta</i>
imperativ	<i>jěď</i>	<i>jěďme</i> <i>jěďte</i>	<i>jěďvě</i> <i>jěďta</i>

imperfektum	<i>jědiech</i> <i>jědieše</i> <i>jědieše</i>	<i>jědiechom</i> <i>jědiešete</i> <i>jědiechu</i>	<i>jědiechově</i> <i>jědiešeta</i> <i>jědiešeta</i>
aor. asigm.	<i>jěd</i> <i>jěde</i> <i>jěde</i>	<i>jědom</i> <i>jědete</i> <i>jědú</i>	<i>jědově</i> <i>jědeta</i> <i>jědeta</i>
aor. sigm. sekund.	<i>jědech</i> <i>jěde</i> <i>jěde</i>	<i>jědechom</i> <i>jědeste</i> <i>jědechu</i>	<i>jědechově</i> <i>jědesta</i> <i>jědesta</i>
aor. sigm. prim. (kmen <i>jě-</i>)	<i>jěch</i> <i>jě</i> <i>jě</i>	<i>jěchom</i> <i>jěste</i> <i>jěchu</i>	<i>jěchově</i> <i>jěsta</i> <i>jěsta</i>
part. nt	<i>jěda, jědúci, jěda; jědúce</i>		
part. s	<i>jěv, jěvši</i> (od kmene infinitivního); <i>jěd, jědši</i> (od kmene přítomného)		
part. l	sg. <i>jěl, jěla, jělo</i> pl. <i>jěli, jěly, jěla</i> du. m. <i>jěla</i> , f. a n. <i>jěle</i>		
part. n	<i>jěn, jěna, jěno...</i>		
part. t	<i>jět, jěta, jěto...</i>		
subst. verb.	<i>jětie</i>		

K tomuto vzoru patří také sloveso *jíti – jdu* (<*ji-ti, *jb-dŏ). Supletivní tvoření je u part. l: *šel, šla* (*šbd-lb, *šbd-la – souvisí s kořenem *chod-*). Předponami **sn-*, **vn-* odvozená slovesa mají podobu *sníti – sende*, aor. *snide*, *vníti – vende...*

Svými tvary *budu, budeš...* sem patří také sloveso ***býti***.

žítí (1. přítomná třída, téma -*vo/-ve-*)

ind. prez.	<i>živu, živeš...živú</i>
imperativ	<i>živ, živme, živte</i>
imperfektum	<i>žíviech</i> (nedoloženo)
aor. asigm.	<i>živ, žive, žive, živom, živete, živú</i>
supinum	<i>žit</i>
part. nt	<i>živa, živúci, živa; živúce</i> (z toho dnes <i>živoucí</i>)
part s	<i>živ, živši, živ; živše</i>
subst. verb.	<i>živenie</i> n. <i>žitie</i>

K tomuto typu patří sloveso ***pléti*** – *plevu, plevěš* (dnes -*plet/plít – pleju*).

plúti (<*pleu-ti; 1. prez. třída, téma -*o/-e-*); diftong na konci kořene se v uzavřené slabice monoftongizoval v -*u-* (*plúti, plul...*), mezi samohláskami se neslabičné -*u-* změnilo ve -*v-* (*plovu...*); vyrovnáním vznikla dvě slovesa: *plouti* – *pluji* s prez. tvary podle *krýti* a *plovati* – *plovu* s inf. tvary podle *dělati*)

ind. prez.	<i>plovu, ploveš...</i>
imperativ	<i>plov...</i>
imperfektum	<i>ploviech, plovieše...</i>
aor. sigm.	<i>pluch, plu, pluchom...</i>

supinum	<i>plut</i>
part. <i>nt</i>	<i>plova, plovúci, nověji plově, plovieci</i>
part. <i>s</i>	<i>pluv, pluvši, pluv; pluvše</i>
part. <i>l</i>	<i>plul...</i>
part. <i>t</i>	<i>plut...</i>
subst. verb.	<i>plutie</i>

K tomuto typu patří slovesa:

slúti: *slovu, sloveš; slul*

řúti: *řevu, řeveš; imperf. řeviech / řujiech; aor. řuch / řvach; řul*

státi (2. přezentní třída: *stanu, staneš...*)

ind. prez.	<i>stanu, staneš...</i>
imperativ	<i>staň...</i>
imperfektum	<i>staniech, stanieše...</i>
aor. sigm.	<i>stach, sta, stachom, staste, stachu, stachově, stasta</i>
part. <i>nt</i>	<i>stana, stanúci, stana; stanúce</i>
part. <i>s</i>	<i>stav, stavši, stav; stavše</i>

V nové češtině je zachováno ve zvrtném *státi se* a v předponových slovesech *dostat, nastat, přestat, zastat* aj. Analogicky podle 2. tř. infinitivní je *stanouti*. Jiné je *státi* (<*stojati*) – *stojí* (3. inf. tř., 4. prez. tř.).

d) **krýti** (slovesa s otevřeným kořenem, 3. prez. třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>kryju</i> <i>kryješ</i> <i>kryje</i>	<i>kryjeme</i> <i>kryjete</i> <i>kryjú</i>	<i>kryjevě</i> <i>kryjeta</i> <i>kryjeta</i>
imperativ	<i>krý (<*kryji)</i>	<i>krýme</i> <i>krýte</i>	<i>krývě</i> <i>krýta</i>
imperfektum	<i>kryjievch</i> <i>kryjievše</i> <i>kryjievše</i>	<i>kryjievchom</i> <i>kryjievšete</i> <i>kryjievchu</i>	<i>kryjievchově</i> <i>kryjievšeta</i> <i>kryjievšeta</i>
aor. sigm.	<i>krych</i> <i>kry</i> <i>kry</i>	<i>krychom</i> <i>kryste</i> <i>krychu</i>	<i>krychově</i> <i>krysta</i> <i>krysta</i>
supinum	<i>kryt</i>		
part. <i>nt</i>	<i>kryjě (<-a), kryjúci, kryjě; kryjúce</i>		
part. <i>s</i>	<i>kryv, kryvši, kryv; kryvše</i>		
part. <i>l</i>	sg. <i>kryl, kryla, krylo</i> pl. <i>kryli, kryly, kryla</i> du. m. <i>kryla, f. a n. kryle</i>		
part. <i>t</i>	sg. <i>kryt, kryta, kryto</i> pl. <i>kryti, kryty, kryta</i> du. m. <i>kryta, f. a n. krytě</i>		
subst. verb.	<i>krytie</i>		

Některá slovesa tohoto typu:

čítí: čuju, čuješ; čul

hřieti: hřěju, hřěješ; hřěl/hřiel

spětí: spěju, spěješ; spěl

znátí: znaju, znáš (<*znaješb)

býtí (patří sem pouze infinitivními tvary)

dátí (patří sem pouze infinitivními tvary)

bíti (patří sem několik sloves s kořenem zakončeným pův. na indoevropský diftong (srov. *be-ti – *bbj-ǵ, *bbj-e-šb), u nichž v přítomných tvarech došlo ke stahování; původně 1. prez. třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	b'ú	bieme	bievě
	bieš	biete	bieta
	bie	b'ú	bieta
imperativ		bíme	bivě
	bí (<*bbjb)	bíte	bíta
imperfektum	biech	biechom	biechově
	bieše	biešete	biešeta
	bieše	biechu	biešeta
aor. sigm.	bich	bichom	bichově
	bi	biste	bista
	bi	bichu	bista
supinum	bit		
part. nt	bie, b'úci, bie; b'úce		
part. s	biv, bivši, biv; bivše		
part. l	sg. bil, bila, bilo		
	pl. bilí, bily, bila		
	du. m. bila, f. a n. bile		
part. t	sg. bit, bíta, bito		
	pl. bití, bity, bíta		
	du. m. bíta, f. a n. bitě		
subst. verb.	bitie		

V dalším vývoji se u sloves typu *bíti* přitvářely přítomní podoby podle *krýtí*: např. místo pův. *b'ú*, *bieš* (> *bí*, *bíš*) je *biju*, *biješ*...; bylo i imperf. *bijiech*, *bijieše*...

Další slovesa tohoto typu:

hníti: hňú, hnieš...hňú

lítí: l'ú, léš, lé...l'ú; imperf. léch, léše

pítí: p'ú, pieš

vítí: v'ú, vieš

šítí: prez. tvary ve stč. podle 3. prez. třídy: šiju, šiješ

Přechod sloves z 1. třídy do 2. třídy

1. infinitivní třída (bez tématu) ztrácela postupem času produktivnost. Od typů *nésti* a *péci* přešla řada sloves pro vidovou nevyhraněnost do třídy 2. (inf. i prez.). Patřila k nim například:

dokonavá		nedokonavá			
<i>léci-lahu</i>	>	<i>lehnúti-lehnu</i>	<i>vlásti-vladu</i>	>	<i>vládnúti-vládnu</i>
<i>pásti-padu</i>	>	<i>padnúti-padnu</i>	<i>žéci-žhu</i>	>	<i>žhnúti-žhnu</i>
<i>siesti-sadu</i>	>	<i>sednúti-sednu</i>			
<i>vrci-vrhu</i>	>	<i>vrhnúti-vrhnu</i>			
		<i>bósti-bodu</i> (nedok.)	>	<i>bodnúti-bodnu</i> (dok.)	
		<i>sieci-sahu</i>	>	<i>sáhnúti-sáhnnu</i> (ned. i dok.)	
		<i>řeci-řku</i>	>	<i>řéci/řici-řeknu</i> (ned. i dok.)	

CVIČENÍ

1. Určíte tvary sloves typu *nésti*.

1. země se třesieše (Comest) – 2. potom náma d'ábel shude (Mast) – 3. smysl tvój ktve múdrosti (Alx) – 4. Soběslav do Čech přinese otcě svého a na Vyšehradě pohřebú jeho (Dal) – 5. obsuchu mužě dievčie střely (Dal) – 6. chtě zvěděti, lida co je, čite z jitra až do noci (Alx) – 7. vytaže meč i probode jej (AlbRáj) – 8. poslúchaj mne tuto sada (Alx) – 9. tu se most propade, mnoho dobrých v řeku upade (Dal) – 10. naleze na skále celú kru (Hrad)

2. Určíte tvary sloves typu *péci*.

1. tiesař zbledě, jako by se chtě povztéci (LegKat) – 2. potoci tečiechu (Dal) – 3. když ležeš nebo vstaneš (Hus) – 4. když by bylo léci spáti (Alx) – 5. když dietě bieše v sedmi letech, máte jeho roznemože se (Gesta) – 6. jeden druhého nemožieše viděti (Gesta) – 7. poče řeci syn boží (Štít) – 8. (poslové) tajně řečechu k jeje mateři (LegKat) – 9. Ježíš dorče, zamúti se (Krist) – 10. odvrzme jho jich (ŽaltKlem) – 11. tak se sta tomu člověku, jehož potom rozsěkú (Alx)

3. Určíte tvary sloves typu *tříeti*.

1. okolo vás se trú zástupové lidšti (Štít) – 2. sen mra vřal zuby v trávu (Alx) – 3. upruc v to mysl (Štít) – 4. mnoho mlýnuov, kteříž meli (HájKron) – 5. o jednoho kopie překla, v druhého nóz do pěsti vekla (Alx) – 6. jeho s koně nikdy neseklali biechu (Dal)

4. Určíte tvary sloves typu *pieti*.

1. lučišče své napal (ŽaltKlem) – 2. hřešníci napěli sú lučišče (ŽaltKlem) – 3. vizte jeho na křiži pniece (Hrad) – 4. ruce moji rozpěli jsta nebesa (Pror) – 5. Maria již počenši, mile otpuščenje vzemši, jide do Jeruzalemě (Hrad) – 6. někda mě má máte posláše žat na pole (Pas) – 7. ta pány jěsta se jezdití (Dal) – 8. (Kateřina) tak své rúcho na se vzemši, panny, své sluhy pojemši, jide k tomu pústenníku (LegKat) – 9. některého hraběte dceru pojíti (HájKron) – 10. za král vzeli jestřáb sobě (Baw) – 11. vepř na osla poče se dúti (Baw)
■ bylo třeba začat (vm.)

5. Určíte tvary sloves typu *jěti*.

1. (Břetislav) do kláštera jěde a klášter vybi (Dal) – 2. když se na snem všickni snědú a před Libuši přijedú (Dal) – 3. vyndeta dvě olivě z něho, tě vendeta do královstvie nebeského (Dal) – 4. A když do krčmy jidesta, brzo tři krošě propista (Hrad) – 5. hvězda nad zemí jdieše (Hrad) – 6. zatiem se moc lida snide (LegKat) – 7. nikte neosta u něho, nikte jemu nepomože (Hrad)
■ přinde dom (mor.)

6. Určíte tvary sloves typu *plúti* a *žíti*.

1. ta voda Sázava slóve, jěsto i dnes pod klášter plóve (Hrad) – 2. Arnošt to knieže slovieše (Baw) – 3. Vlasta vzru jako nedvědicě (Dal) – 4. všeckny zlé činy vypevú se (Otc) – 5. náhle plevmy zlé siemě (Baw) – 6. ač poživu daru tvého, ty poživeš zbožie mého (Baw) – 7. (Eliáš) zavola ku pánu bohu i ožive to dietě (Comest)

7. Určujte tvary sloves typu *krýti*.

1. skrý mě; obmý mě (ŽaltKlem) – 2. svatý Prokop se lidské chvály kryješe (Hrad) – 3. potom by knězem syn jeho (Dal) – 4. (on) bě u velikém potě (Alx) – 5. neznají ho, baba vecě (Hrad) – 6. (město) u velikěj se moci znáše (Alx) – 7. hospodina na se se hněvajice nečiju (Pas) – 8. spěješ-li páteř (Pas)

8. Určujte tvary sloves typu *bíti*.

1. nepotupi ani zab'ú jazyka svého (Dal) – 2. Darius slibil jest mi svú dceru dáti, jestliže tě zabí (Alx) – 3. i tě i jeho zabiem (Pas) – 4. mnohé ženy ten obyčej jmajú, kdy se zap'ú, tehdy mnoho bajú (Mast) – 5. potom se sta, že jemu noha hníše (Otc) – 6. böh skrze rozum vlé své světlo (Štít)

2. třída, téma *-nu-*

a) *minúti* (slovesa s otevřeným kořenem, několik sloves s neslabičným kořenem (po zániku jerů); 2. prez. třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>minu</i> <i>mineš</i> <i>mine</i>	<i>mineme</i> <i>minete</i> <i>minú</i>	<i>minevě</i> <i>mineta</i> <i>mineta</i>
imperativ	<i>miň</i>	<i>miňme</i> <i>miňte</i>	<i>miňvě</i> <i>miňta</i>
imperfektum	<i>miniech</i> <i>minieše</i> <i>minieše</i>	<i>miniechom</i> <i>miniešete</i> <i>miniechu</i>	<i>miniechově</i> <i>miniešeta</i> <i>miniešeta</i>
aor. sigm.	<i>minuch</i> <i>minu</i> <i>minu</i>	<i>minuchom</i> <i>minuste</i> <i>minuchu</i>	<i>minuchově</i> <i>minusta</i> <i>minusta</i>
supinum	<i>minút</i>		
part. nt	<i>mina, minúci, mina; minúce</i>		
part. s	<i>minuv, minuvši, minuv; minuvše</i>		
part. l	sg. <i>minul, minula, minulo</i> pl. <i>minulí, minuly, minula</i> du. m. <i>minula</i> , f. a n. <i>minule</i>		
part. t	sg. <i>minut, minuta, minuto</i> pl. <i>minutí, minuty, minuta</i> du. m. <i>minuta</i> , f. a n. <i>minutě</i>		
subst. verb.	<i>minutie</i>		

Některá slovesa tohoto typu:

hnúti (<*gʷb-nʷ-ti, zjednodušení souhl. skupiny *-bn-): *hnu, hneš*; aor. asigm. 3. sg. *hbe se*, aor. sigm. *hnuch se*

hynúti (<*gyb-nʷ-ti, zjednodušení souhl. skupiny *-bn-): *hynu, hyněš*

-manúti: *-manu, -mêneš... -manú*; imperf. (zpo)*měniech*, aor. (zapo)*manuch*

-snúti (<*sʷp-nʷ-ti, 'usnout', zjednodušení souhl. skupiny *-pn-): *-snu, -sneš*

b) **tisknúti** (slovesa se zavřeným kořenem, 2. prez. třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>tisknu</i>	<i>tiskneme</i>	<i>tisknevě</i>
	<i>tiskneš</i>	<i>tisknete</i>	<i>tiskneta</i>
	<i>tiskne</i>	<i>tisknú</i>	<i>tiskneta</i>
imperativ	<i>tiskni</i>	<i>tiskněme</i> <i>tiskněte</i>	<i>tiskněvě</i> <i>tiskněta</i>
imperfektum	<i>tiskniech</i>	<i>tiskniechom</i>	<i>tiskniechově</i>
	<i>tisknieše</i>	<i>tiskniešete</i>	<i>tiskniešeta</i>
	<i>tisknieše</i>	<i>tiskniechu</i>	<i>tiskniešeta</i>
aor. asigm.	<i>tisk</i>	<i>tiskom</i>	<i>tiskově</i>
	<i>tišče</i>	<i>tiščete</i>	<i>tiščeta</i>
	<i>tišče</i>	<i>tiskú</i>	<i>tiščeta</i>
aor. sigm. sekund.	<i>tiščekh</i>	<i>tiščechom</i>	<i>tiščechově</i>
	<i>tišče</i>	<i>tiščeste</i>	<i>tiščesta</i>
	<i>tišče</i>	<i>tiščekhu</i>	<i>tiščesta</i>
nebo	<i>tisknuch</i>	<i>tisknuchom</i>	<i>tisknuchově</i>
	<i>tisknu</i>	<i>tisknuste</i>	<i>tisknusta</i>
	<i>tisknu</i>	<i>tisknuchu</i>	<i>tisknusta</i>
supinum	<i>tisknúť</i>		
part. nt	<i>tiskna, tisknúci, tiskna; tisknúce</i>		
part. s	<i>tisk, tiskši, tisk; tiskše</i>		
part. l	sg. <i>tiskl, tiskla, tisklo</i>		
	pl. <i>tiskli, tiskly, tiskla</i>		
	du. m. <i>tiskla, f. a n. tiskle</i>		
part. n	sg. <i>tiščen, tiščena, tiščeno</i>		
	pl. <i>tiščeni, tiščeny, tiščena</i>		
	du. m. <i>tiščena, f. a n. tiščeně</i>		
subst. verb.	<i>tiščenje</i>		

Přípona *-nu-* proniká do dalších tvarů, srov. *tisknuch...*, dále *tisknuv, tisknut...*

Některá slovesa tohoto typu:

leknúti *leknu, lekneš*

sáhnúti (<*sęg-nŋ-ti): *sáhnú, siehneš...sáhnú; imper. siehni; imperf. siehniech, aor. asigm. sah, séže; part. l sáhl, siehli*

schnúti (<*sъch-nŋ-ti, sъch-lъ, sъch-la): *schnu/sechnu...; sechl, schla*

táhnúti (<*tęg-nŋ-ti): *táhnú, tiehneš... táhnú; táhl, tiehli*

žasnúti (<*žas-nŋ-ti): *žasnú, žesneš... žasnú; aor. asigm. žas, žese...žasú; žasl, žesli*

CVIČENÍ

9. Určíte tvary sloves typu *minúti*.

1. tomu minuchu mnozí roci (Hrad) – 2. když odtad plynuch, připlynuch na miesta plná nebezpečenstvie (Troj) – 3. když se rozpomanu (Alx) – 4. když zpoměniechom Siona (ŽaltWitt) – 5. až zapomanuch sám sebe (Alx) – 6. král hnu se s vojmi (Alx) – 7. othyrni! (ŽaltGlos) – 8. rytieřstvo se shrnu (Alx)

10. Určíte tvary sloves typu *tisknúti*.

1. ten děkováše poklek (Hrad) – 2. on se leče (Hrad) – 3. u městě se nic neleků (Alx) – 4. tiehněvě oba za jednako (Mast) – 5. Maxencovi se zateše (LegKat) – 6. příběh kanec, pěny na lva kydne (Baw) – 7. Čechové na Prahu vzběhú, Polené s hradu sběhú (Dal) – 8. Hora, vzhlédši okem z nice, pomkši v stranu své kuklice, k tomu takto otpondě (Budyš) – 9. s radostí vniče opěť v oblečenie (LegKat)

3. třída, téma -ě- (z psl. ē)

Psl. -ē- se po souhláskách č, ž, š (1. palatalizací velár z k, g, ch) a j změnilo v -a-. Přehláskou ('a > ē) vznikla alternace -ě-/a- (srov. níže *slušěti, ležěti*); později docházelo k vyrovnání.

a) *uměti* (slovesa 3. přítentní třídy, u nichž se přítentní téma připojovalo k infinitivnímu kmeni: *um-ě-jo/je-*; v řadě tvarů docházelo ke stahování)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>uměju</i>	<i>umieme</i>	<i>umievě</i>
	<i>umieš (<uměješ)</i>	<i>umiete</i>	<i>umieta</i>
	<i>umie</i>	<i>umějú</i>	<i>umieta</i>
imperativ	<i>uměj</i>	<i>umějme</i>	<i>umějvě</i>
		<i>umějte</i>	<i>umějta</i>
imperfektum	<i>umějich</i>	<i>umějichom</i>	<i>umějichově</i>
	<i>umějieše</i>	<i>umějiešete</i>	<i>umějiešeta</i>
	<i>umějieše</i>	<i>umějichu</i>	<i>umějiešeta</i>
nebo	<i>umiech</i>	<i>umiechom</i>	<i>umiechově</i>
	<i>umieše</i>	<i>umiešete</i>	<i>umiešeta</i>
	<i>umieše</i>	<i>umiechu</i>	<i>umiešeta</i>
aor. sigm.	<i>uměch</i>	<i>uměchom</i>	<i>uměchově</i>
	<i>umě</i>	<i>uměste</i>	<i>uměsta</i>
	<i>umě</i>	<i>uměchu</i>	<i>uměsta</i>
supinum	<i>umět</i>		
part. nt	<i>umějě (<'a), umějúci, umějě; umějúce</i>		
part. s	<i>uměv, uměvši, uměv; uměvše</i>		
part. l	sg. <i>uměl, uměla, umělo</i>		
	pl. <i>uměli, uměly, uměla</i>		
	du. m. <i>uměla, f. a n. uměle</i>		
part. n	sg. <i>uměn, uměna, uměno</i>		
	pl. <i>uměni, uměny, uměna</i>		
	du. m. <i>uměna, f. a n. uměně</i>		
subst. verb.	<i>uměnie</i>		

Některá slovesa tohoto typu:

mdlěti: *mdleju, mdlěš*

haněti: *haněju, haniěš*; srov. též *haniti*

rdieti sě: *rděju sě, rdieš sě*

žěleti: *žěleju, žělěš*

jmieti (patří sem pouze infinitivními tvary)

věděti (patří sem pouze infinitivními tvary)

služeti (přehláskou ze *služati* <*sluch-ē-tj; 3. prez. třída)

ind. prez.	<i>služěju, služieš</i> (<*služ-a-je-šb)...
imperativ	<i>služěj...</i>
imperfektum	<i>služiech</i> (<*služajách), <i>služieše</i> ...
aor. sigm.	<i>služach, služā...</i>
supinum	<i>služat</i>
part. nt	<i>služě, služúci, služě; služúce</i>
part. s	<i>služav, služěvši, služav; služěvše</i>
part. l	<i>služal, služala, služalo; služěli, služaly, služala; du. m. služala, f. a n. služele</i>
part. n	<i>služan, služana, služano; služěni, služany, služana; du. m. služana, f. a n. služěně</i>
subst.verb.	<i>služěnie</i>

K tomuto typu patří např. slovesa

bujěti: *bujěju, bujieš; bujal, bujěli*

dščieti: *dščie; dščal, dščěli*

b) **trpěti** (4. prez. třída; v 1. os. sg. ind. prez. dochází k měkčení kořenné souhlásky)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>trp'ú</i>	<i>trpíme</i>	<i>trpívě</i>
	<i>trpíš</i>	<i>trpíte</i>	<i>trpíta</i>
	<i>trpí</i>	<i>trpie</i> (<-ä<-ę)	<i>trpíta</i>
imperativ		<i>trpime</i>	<i>trpívě</i>
	<i>trpi</i>	<i>trpíte</i>	<i>trpíta</i>
imperfektum	<i>trpiech</i>	<i>trpiechom</i>	<i>trpiechově</i>
	<i>trpieše</i>	<i>trpiešete</i>	<i>trpiešeta</i>
	<i>trpieše</i>	<i>trpiechu</i>	<i>trpiešeta</i>
aor. sigm.	<i>trpěch</i>	<i>trpěchom</i>	<i>trpěchově</i>
	<i>trpě</i>	<i>trpěste</i>	<i>trpěsta</i>
	<i>trpě</i>	<i>trpěchu</i>	<i>trpěsta</i>
supinum	<i>trpět</i>		
part. nt	<i>trpě</i> (<- 'a), <i>trpieci, trpě; trpiece</i>		
part. s	<i>trpěv, trpěvši, trpěv; trpěvše</i>		
part. l	sg. <i>trpěl, trpěla, trpělo</i>		
	pl. <i>trpěli, trpěly, trpěla</i>		
	du. m. <i>trpěla, f. a n. trpěle</i>		
part. n	sg. <i>trpěn, trpěna, trpěno</i>		
	pl. <i>trpěni, trpěny, trpěna</i>		
	du. m. <i>trpěna, f. a n. trpěně</i>		
subst. verb.	<i>trpěnie</i>		

Palatalizace v 1. os. sg. ind. prez. (konsonant + *j):

s – š: **visěti** – *višu, visíš...*

z – ž: **věžěti** – *věžu, věžíš...*

d – z: **viděti** – *viz'u, vidíš...*; **seděti** – *sez'u, sediš...*; **hleděti** – *hlez'u, hledíš...*; **styděti se** – *styz'u se, stydíš se...*

t – c: **letěti** – *lecu, letíš...*; **vrtěti** – *vrcu, vrtíš...*

ležeti (4. prez. třída; přehláskou z *ležati* < *lēg-ē-ti)

ind. prez. *ležu, ležíš... (oni) ležíe*

imperativ *leži, ležte...*

imperfektum *ležiech, ležieše...*

aor. sigm. *ležěch, ležě...*

supinum *ležat*

part. nt *ležě, ležieci...*

part. s *ležav, ležěvši, ležav; ležěvše*

part. l *ležal, ležala, ležalo; leželi, ležaly, ležala; du. m. ležala, f. a n. ležěle*

Některá slovesa tohoto typu:

báti se (stahováním z *boj-a-ti* < *boj-ē-ti): *boju se, bojíš se; bál se*

běžeti (< *běž-a-ti* < *bēg-ē-ti): *běžu, běžíš; běžal, běželi*

držeti *držu, držíš; držal, drželi*

křičeti (< *krik-ē-ti): *křiču, křičíš; křičal, křičeli*

mčieti (< *mъk-ē-ti): *mču, mčíš; mčal, mčeli*

mlčeti *mlču, mlčíš; mlčal, mlčeli*

slyšeti (< *slych-ē-ti): *slyšu, slyšíš; slyšal, slyšeli*

státi (stahováním ze *stoj-a-ti* < *stoj-ē-ti): *stoju, stojíš; stál*

CVIČENÍ

11. Určíte tvary sloves typu *uměti*.

1. omlívati neuměji jejie bludu ani směji (Hrad) – 2. plete se a neuměje (Dal) – 3. uši hlechnú, hlas chřípí, srdce mdlé (Hus) – 4. dščalo jest na ně maso (ŽaltKlem) – 5. až mě bolejí kosti (Mast) – 6. zloděj želé, že j' kradl (Štít) – 7. toť tě viz'u se rdějúce (Leg)

12. Určíte tvary sloves typu *trpěti*.

1. jáz k tobě běžu, snad se tobě dobře hoz'u (Mast) – 2. již nebudu v nedostatku, když hlezi na jeho líce (LegKat) – 3. já se nestydi (Pas) – 4. město se bojieše (Dal) – 5. nepřátel se nic nebaše (Alx) – 6. Hovora vsedl na kón i mčal se do Prahy (Pulk) – 7. hluší slyšeli (Pas) – 8. hřešnici neslyšali sú (ŽaltKlem) – 9. co chcema učiniti (Otc) – 10. kdy se chcvě na trh bráti (Hrad) – 11. Prokop nechtě rád opatem býti (Hrad) – 12. král zamysli chtě jěti lovit (Leg)

4. třída téma -i-

prositi (4. prez. třída; v 1. sg. ind. prez., v tvarech part. n a v subst. verb. dochází k měkčení kořenné souhlásky)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>prošu</i> <i>prošíš</i> <i>prosí</i>	<i>prosíme</i> <i>prosíte</i> <i>prosie</i>	<i>prosivě</i> <i>prosíta</i> <i>prosíta</i>
imperativ	<i>prosi</i>	<i>prosime</i> <i>prosíte</i>	<i>prosivě</i> <i>prosíta</i>
imperfektum	<i>prosiech</i> <i>prosieše</i> <i>prosieše</i>	<i>prosiechom</i> <i>prosiešete</i> <i>prosiechu</i>	<i>prosiechově</i> <i>prosiešeta</i> <i>prosiešeta</i>

aor. sigm.	<i>prosich</i> <i>prosi</i> <i>prosi</i>	<i>prosichom</i> <i>prosiste</i> <i>prosichu</i>	<i>prosichově</i> <i>prosista</i> <i>prosista</i>
supinum	<i>prosit</i>		
part. nt	<i>prošě (<'a), prosieci, prošě; prosiece</i>		
part. s	<i>prosiv, prosivši, prosiv; prosivše</i>		
part. l	sg. <i>prosil, prosila, prosilo</i> pl. <i>prosili, prosily, prosila</i> du. m. <i>prosila</i> , f. a n. <i>prošile</i>		
part. n	sg. <i>prošen, prošena, prošeno</i> pl. <i>prošení, prošeny, prošena</i> du. m. <i>prošena</i> , f. a n. <i>prošeně</i>		
subst. verb.	<i>prošenie</i>		

Palatalizace v 1. os. sg. ind. préz., v tvarech part. n, v subst. verb. (konsónant + *j):

- s – š: **prositi** – prošu, prosíš..., prošen..., prošenie; **nositi** – nošu, nosíš..., nošen..., nošenie; **musiti** – mušu, musíš...
z – ž: **voziti** – vožu, vozíš..., vožen..., vozenie; **kaziti** – kažu, kazíš..., kažen..., kazenie; **raziti** – ražu, razíš..., ražen..., razenie
d – z: **raditi** – raz'u, radíš..., razen..., razenie; **choditi** – choz'u, chodíš..., chozen..., chozenie; **škoditi** – škoz'u, škodíš..., škozen..., škozenie
t – c: **platiti** – placu, platíš..., placen..., placenie; **vrátiti** – vrácu, vrátíš..., vrácen..., vrácenie; **mlátiti** – mlácu, mlátíš..., mlácen..., mlácenie
sl – šl: **mysliti** – myš'lu, myslíš..., myšlen..., myšlenie
st – šč: **pustiti** – pušču, pustíš..., puščen..., puščenje
zd – žd: **hromazditi** – hromazd'u, hromazdíš..., hromazděn..., hromazděnie

Kolísání mezi 3. a 4. infinitivní třídou

<i>běleti-běleju</i>	-	<i>běliti-běl'u</i>
<i>bydleti-bydleju</i>	-	<i>bydliti-bydl'u</i>
<i>haněti-haněju</i>	-	<i>haniti-haňu</i>
<i>mdlěti-mdleju</i>	-	<i>mdlíti-mdl'u</i>
<i>musěti-musěju</i>	-	<i>musiti-mušu</i>
<i>truchleti-truchleju</i>	-	<i>truchliti-truchl'u</i>

CVIČENÍ

13. Určujte tvary sloves typu *prositi*.

1. já se v to dirb'u uvázati (Dal) – 2. Raz'ut', pokoř mi se (Hrad) – 3. pohověj mi, všeť rád zaplaci (Štít) – 4. hi mušu, ač nerad, řeči (Leg) – 5. já muši zůstati (HájKron) – 6. mušim' pravdu pověděti (Štít) – 7. Ó hospodine, kterak skóro musím s tohoto světa (Štít) – 8. řeči prázdne myšli ukrátiti, avšak smysl celý myšli položiti (Dal) – 9. věmni býti musím i s tobú všeho pokusím (Alx) – 10. nejsem přelščen (ŽaltKlem) – 11. biskup nerodi bratru hověti – 12. vylúdiv ho do Kostnice, věziv kázal upáliti (Budyš)
☛ (voňi, oňi) prosí (jzč.) – proseji (střč.) – prosej (svč.) – prosijó (střm.) – prosija (vm.) – prosá (vm., slez.) – prošu (opav.)

14. Určujte tvary sloves kolísajících mezi 3. a 4. infinitivní třídou.

1. Zachariáš a Alžběta spolu bydlesta (Pas) – 2. I jechu se všicni paní haniti, jehož já nechci mluviti (Dal) – 3. vinný jě se Libušě haněti (Dal) – 4. buoh musil člověčenství přijeti (Hrad) – 5. Řekové utiekati museli (Troj) – 6. že svú duši črníš (Hrad) – 7. krajiny se bělejí ke žni (Krist) – 8. nemoc ponenáhlu mdlí (Štít) – 9. usiluje mé zemdliti moci (Budyš) – 10. uši hlechnú, hlas chřpí, srdce mdlé (Hus) – 11. koleně moji zemdlele sta (ŽaltKlem)

5. třída, téma -a-/-ja-

- a) **dělati** (5. přítomná třída vzniklá nepravidelným stahováním původních tvarů podle 3. přítomné třídy; téma 3. přítomné třídy se připojovalo k infinitivnímu kmeni: *děl-a-jo/je*)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>dělaju</i> <i>děláš</i> <i>dělá</i>	<i>děláme</i> <i>děláte</i> <i>dělají</i>	<i>dělávě</i> <i>děláta</i> <i>děláta</i>
imperativ	<i>dělaj</i>	<i>dělajme</i> <i>dělajte</i>	<i>dělajvě</i> <i>dělajta</i>
imperfektum	<i>dělajiech</i> <i>dělajieše</i> <i>dělajieše</i>	<i>dělajiechom</i> <i>dělajiešete</i> <i>dělajiechu</i>	<i>dělajiechově</i> <i>dělajiešeta</i> <i>dělajiešeta</i>
nebo	<i>dělách</i> <i>děláše</i> <i>děláše</i>	<i>děláchom</i> <i>dělášete</i> <i>děláchu</i>	<i>děláchově</i> <i>dělášeta</i> <i>dělášeta</i>
aor. sigm.	<i>dělach</i> <i>děla</i> <i>děla</i>	<i>dělachom</i> <i>dělaste</i> <i>dělachu</i>	<i>dělachově</i> <i>dělasta</i> <i>dělasta</i>
supinum	<i>dělat</i>		
part. nt	<i>dělajě (<-a), dělajúci, dělajě; dělajúce</i>		
part. s	<i>dělav, dělavši, dělav; dělavše</i>		
part. l	sg. <i>dělal, dělala, dělalo</i> pl. <i>dělali, dělaly, dělala</i> du. m. <i>dělala, f. a n. dělale</i>		
part. n	sg. <i>dělán, dělána, děláno</i> pl. <i>děláni, dělány, dělána</i> du. m. <i>dělána, f. a n. děláně</i>		
subst. verb.	<i>děláníe</i>		

Některá slovesa tohoto typu:

jhřátí (<*jъgrati): *jhřaju, jhřáš; jhřál*

kúsati: *kúsaju, kúsáš*

tbátí: *tbaju, tbáš*

tkátí: *tkaju, tkáš*

spátí (patří sem infinitivními tvary; přítomné tvary jsou podle 4. třídy)

Řada sloves s kořenem na retnici má novější tvary též podle *tesati*, např.:

kopati: *kopaju, kopáš...* > *kopu, kopeš...*

lámati: *lámaju, lámáš...* > *lámu, lámeš...*

plavati: *plavaju, plaváš...* > *plavu, plaveš...*

tápati: *tápaju, tápáš...* > *tápu, tápeš...*

- b) **sázěti** (přehláskou ze sáz'ati < *sad-ja-ti, téma -ja-; 3. prez. třída, prez. téma se připojovalo k inf. kmeni: sad-ja-jo/je, např. *sad-ja-je-šb, stahováním a přehláskou sázieš)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	sázěju (<'aju) sázieš (<'áš) sázie	sázie sáziete sázějú	sázievě sáziet sáziet
imperativ	sázěj	sázějme sázějte	sázějvě sázějta
imperfektum	sáziech sázieše sázieše	sáziechom sáziešete sáziechu	sáziechově sáziešeta sáziešeta
aor. sigm.	sázěch sázě sázě	sázěchom sázěste sázěchu	sázěchově sázěsta sázěsta
supinum	sázat		
part. nt	sázějě (<'a), sázějúci, sázějě; sázějúce		
part. s	sázav, sázěvši, sázav; sázěvše		
part. l	sg. sázal, sázala, sázalo pl. sázěli, sázaly, sázala du. m. sázala, f. a n. sázěle		
part. n	sg. sázán, sázána, sázáno pl. sázieni, sázány, sázána du. m. sázána, f. a n. sázieně		
subst. verb.	sázěnie		

Podobu tvarů ovlivnilo pračeské stahování a stč. přehláska 'a>ě.

Slovesa, která patří k tomuto typu, jsou většinou iterativa k slovesům 4. infinitivní třídy (srov. sázěti k saditi), např.:

házěti	-	hoditi	-právěti	-	praviti
-cházěti	-	choditi	púščěti	-	pustiti
chyběti	-	chybiti	stavěti	-	-staviti
kráčěti	-	kročiti	-súzěti	-	súdit
máčěti	-	močiti	-váděti	-	voditi
-mýšlet	-	mysliti	válet	-	valiti
-nášěti	-	nositi	-vázěti	-	vaditi
požíčěti	-	požičiti	vracěti	-	vrátiti

Zřídka jde o nedokonavá slovesa k jiným slovesům než 4. infinit. třídy (**-bijěti** k bít), popř. jsou odvozená od jiného slovního druhu (**večeřěti** od večeřě).

- c) **tesati** (3. prez. třída (*tes-jo/je); v tvarech tvořených od prez. kmene se měkčí kořená souhláska)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	tešu tešeš teše	tešeme tešete tešú	teševě tešeta tešeta
imperativ	teši	tešeme tešete	teševě tešeta

imperfektum	<i>tesách</i> <i>tesáše</i> <i>tesáše</i>	<i>tesáchom</i> <i>tesášete</i> <i>tesáchu</i>	<i>tesáchově</i> <i>tesášeta</i> <i>tesášeta</i>
aor. sigm.	<i>tesach</i> <i>tesa</i> <i>tesa</i>	<i>tesachom</i> <i>tesaste</i> <i>tesachu</i>	<i>tesachově</i> <i>tesasta</i> <i>tesasta</i>
supinum	<i>tesat</i>		
part. nt	<i>tešě (<'a), tešúci, tešě; tešúce</i>		
part. s	<i>tesav, tesavši, tesav; tesavše</i>		
part. l	sg. <i>tesal, tesala, tesalo</i> pl. <i>tesali, tesaly, tesala</i> du. m. <i>tesala, f. a n. tesale</i>		
part. n	sg. <i>tesán, tesána, tesáno</i> pl. <i>tesáni, tesány, tesána</i> du. m. <i>tesána, f. a n. tesáně</i>		
subst. verb.	<i>tesánie</i>		

Vlivem *j z tématu se v prez. tvarech měkčí kořenová souhláska (ind. prez., imper., part. nt), např.:

s – š:	česati – češe; kysati – kyše; psáti – píše
z – ž:	mazati – maže; tázati – tieže; vázati – vieže
k – č:	pykati – pyče; řekati – řeče
h – ž:	lháti – lže; strúhati – strúže
ch – š:	dýchati – dýše; páchati – páše
t – c:	létati – léce; metati – mece; šeptati – šepce
sk – šč:	získati – zíšče; stýskati – stýšče
sl – šl:	sláti – šle
r – ř:	žebřati – žebře

Slovesa tohoto typu později často přecházejí ke vzoru *dělati* nebo kolísají mezi *tesati* a *dělati*.

d) **láti** (stahováním z *lajati*, téma -ja-; 3. prez. třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>laju</i> <i>laješ</i> <i>laje</i>	<i>lajeme</i> <i>lajete</i> <i>lajú</i>	<i>lajevě</i> <i>lajeta</i> <i>lajeta</i>
imperativ	<i>laj</i>	<i>lajme</i> <i>lajte</i>	<i>lajvě</i> <i>lajta</i>
imperfektum	<i>lajiech</i> <i>lajieše</i> <i>lajieše</i>	<i>lajiechom</i> <i>lajiešete</i> <i>lajiechu</i>	<i>lajiechově</i> <i>lajiešeta</i> <i>lajiešeta</i>
aor. sigm.	<i>lách</i> <i>lá</i> <i>lá</i>	<i>láchom</i> <i>láste</i> <i>láchu</i>	<i>láchově</i> <i>lásta</i> <i>lásta</i>
supinum	<i>lát</i>		
part. nt	<i>lajě (<'a), lajúci, lajě; lajúce</i>		
part. s	<i>láv, lávši, láv; lávše</i>		

part. <i>l</i>	sg. <i>lál, lála, lálo</i> pl. <i>láli, lály, lála</i> du. m. <i>lála</i> , f. a n. <i>lále</i>
part. <i>n</i>	sg. <i>lán, lána, láno</i> pl. <i>láni, lány, lána</i> du. m. <i>lána</i> , f. a n. <i>láně</i>
subst. verb.	<i>lánie</i>

Dlouhá samohláska v aoristu a v supinu vznikla, podobně jako v dalších tvarech, stahováním (-á- < -aja-).

Některá slovesa tohoto typu:

báti (*ba-ja-ti): *baju, baješ; bál* ,vyprávět povídačky, bájit'
díeti (<*dē-ja-ti): *děju, děješ; děl/diel/dál/d'ál* ,dělat, konat'
přieti (<*prj-a-ti, *prěj-): *přeju, přejješ; přál, přieli*
sieti (<*sē-ja-ti): *sěju, sěješ; sál, sieli*
smietí se (<*smē-ja-ti): *směju se, směješ se; smál se, smieli se*
tráti (<*tra-ja-ti): *traju, tráš...trajú; trál, trvat'*
vieti (přehláskou z *váti* < *vē-ja-ti): *věju, věješ; vál, vieli*

- e) **kovati** (<*kou-a-ti; za psl. diftong *ou* je v pozici mezi dvěma samohláskami *ov*, na konci zavřené slabiky *u*: infinit. kmen je tedy *kov-a*, prez. kmen *ku-jo/je*, tj. 3. prez. třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>kuju</i> <i>kuješ</i> <i>kuje</i>	<i>kujeme</i> <i>kujete</i> <i>kujú</i>	<i>kujevě</i> <i>kujeta</i> <i>kujeta</i>
imperativ	<i>kuj</i>	<i>kujme</i> <i>kujte</i>	<i>kujvě</i> <i>kujta</i>
imperfektum	<i>kujiech</i> <i>kujieše</i> <i>kujieše</i>	<i>kujiechom</i> <i>kujiešete</i> <i>kujiechu</i>	<i>kujiechově</i> <i>kujiešeta</i> <i>kujiešeta</i>
nebo	<i>kovách</i> <i>kováše</i> <i>kováše</i>	<i>kováchom</i> <i>kovášete</i> <i>kováchu</i>	<i>kováchově</i> <i>kovášeta</i> <i>kovášeta</i>
aor. sigm.	<i>kovach</i> <i>kova</i> <i>kova</i>	<i>kovachom</i> <i>kovaste</i> <i>kovachu</i>	<i>kovachově</i> <i>kovasta</i> <i>kovasta</i>
supinum	<i>kovat</i>		
part. <i>nt</i>	<i>kujě (<- 'a)</i> , <i>kujúci</i> , <i>kujě</i> ; <i>kujúce</i>		
part. <i>s</i>	<i>kovav</i> , <i>kovavši</i> , <i>kovav</i> ; <i>kovavše</i>		
part. <i>l</i>	sg. <i>koval</i> , <i>kovala</i> , <i>kovalo</i> pl. <i>kovali</i> , <i>kovaly</i> , <i>kovala</i> du. m. <i>kovala</i> , f. a n. <i>kovale</i>		
part. <i>n</i>	sg. <i>kován</i> , <i>kována</i> , <i>kováno</i> pl. <i>kováni</i> , <i>kovány</i> , <i>kována</i> du. m. <i>kována</i> , f. a n. <i>kováně</i>		
subst. verb.	<i>kovanie</i>		

Některá slovesa tohoto typu:

klvati: kl'uju, kl'uješ; klval

plvati: pl'uju, pl'uješ; plval

rváti: ruju, ruješ; rval

snovati: snuju, snuješ; snoval

žvátí: žuju, žuješ; žval

f) **brátí** (<*bъr-a-ti s oslabeným stupněm; prez. kmen *ber-o/e, 1. prez. třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>beru</i>	<i>běřeme</i>	<i>běřevě</i>
	<i>běřeš (ř<r)</i>	<i>běřete</i>	<i>běřeta</i>
	<i>běře</i>	<i>berú</i>	<i>běřeta</i>
imperativ		<i>beřeme</i>	<i>beřevě</i>
	<i>beři</i>	<i>beřete</i>	<i>beřeta</i>
imperfektum	<i>beřiech</i>	<i>beřiechom</i>	<i>beřiechově</i>
	<i>beřeše</i>	<i>beřešete</i>	<i>beřešeta</i>
	<i>beřeše</i>	<i>beřechu</i>	<i>beřešeta</i>
nebo	<i>brách</i>	<i>bráchom</i>	<i>bráchově</i>
	<i>bráše</i>	<i>brášete</i>	<i>brášeta</i>
	<i>bráše</i>	<i>bráchu</i>	<i>brášeta</i>
aor. sigm.	<i>brach</i>	<i>brachom</i>	<i>brachově</i>
	<i>bra</i>	<i>braste</i>	<i>brasta</i>
	<i>bra</i>	<i>brachu</i>	<i>brasta</i>
supinum	<i>brať</i>		
part. nt	<i>bera, berúci, bera; berúce</i>		
part. s	<i>brav, bravši, brav; bravše</i>		
part. l	sg. <i>bral, brala, bralo</i>		
	pl. <i>brali, braly, brala</i>		
	du. m. <i>brala</i> , f. a n. <i>brale</i>		
part. n	sg. <i>brán, brána, bráno</i>		
	pl. <i>bráni, brány, brána</i>		
	du. m. <i>brána</i> , f. a n. <i>bráně</i>		
subst. verb.	<i>bránie</i>		

Některá další slovesa tohoto typu:

práti (<*pъr-a-ti, *per-): *peru, péřeš; pral*

ssáti: *ssu, sseš; ssal*

zvátí (<*zъv-a-ti, *zov-): *zovu, zóveš; zval*

ždátí: *ždu, ždeš; ždal*

žrátí: *žeru, žéřeš; žral*

CVIČENÍ

15. Určujte tvary sloves typu *dělati*.

1. Rubíne, kde se tak dlouho tkáš? (Mast) – 2. blaženi všickni, již úfajú v něm (ŽaltKlem) – 3. netbajta a se nelekajta (LegKat) – 4. lidé se naň ptajiechu (Krist) – 5. té dcery v klášteřě chováchu a klášteřu Brod řiekáchu (Dal) – 6. když jí kázachu spat jiti (Otc)

16. Určujte tvary sloves typu *sázėti*.

1. padesát koláčiev z toho naváleš (Hrad) – 2. kak se sbožným dušiem duch svatý požície (Krist) – 3. krajčí plášč krájieše (Hrad) – 4. lépe by bylo jemu, by se byl nenarázal (Hrad) – 5. aby se měšččéné scházěli (Pas) – 6. aby přicházala pokušenie (Štít) – 7. vejdu k němu večerať (AlbRáj) – 8. víno mělo býti pokúšáno (Comest) – 9. dva pústenníky vecěsta (Pas)

17. Určujte tvary sloves typu *tesati*.

1. za smrtelného muže neumierajúcieho krále zíščeš (LegKat) – 2. tak učiniš-li, užitek veliký zíščeš (Troj) – 3. d'ábel za ucho šepce (Hrad) – 4. Ale títo sěm hi tamo sobú mecú (Alx) – 5. hadové se jako živí hýbí (Pas) – 6. jsú někteří, ež pyčí, že jsú hřešili (Štít) – 7. Říměné v naši se zemi uvieží a ny zjemúce zvieží (Hrad) – 8. (jedni ptáci) běžie prudce a mdle léci (Štít) – 9. oni šíli (Troj)

18. Určujte tvary sloves typu *láti*.

1. donidž trá svět tento (Štít) – 2. ženy, když se zap'ú, tehdy mnoho bajú (Mast) – 3. ten hod tráše osm dní (Krist) – 4. Herodes se nadějieše (Hrad) – 5. ženy svým mužóm vzláchu (Dal) – 6. z závisti jste jmu nepřieli (Hrad) – 7. káza větru vietí (BiblOl) – 8. aby jim to přiti ráčil (Háj)

19. Určujte tvary sloves typu *kovati*.

1. kněžie se sami zrují (Hus) – 2. skuj mi klíčiev deset (Hrad) – 3. ruje vlasy s své hlavy sediech (BiblOl) – 4. tvář tvú plijíc oškvrnili (Krist) – 5. ptáci počechu kuoži klvati (Baw) – 6. nemóž ti jie (masti) žvati (Mast)

20. Určujte tvary sloves typu *bráti*.

1. beřiz se k svému domu (Hrad) – 2. svatý Alexius almužnu bráše (Pas) – 3. dievka rúcho péře (Pulk) – 4. sstup oheň s nebe a zžef tě (Comest) – 5. jmě božie vzovu (ŽaltKlem) – 6. doždala bieše toho (LegKat) – 7. jenž sse prsi matky své (Hus)

6. třída, téma -ova-

kupovati (infinit. kmen *kup-ova*, prez. kmen *kupu-jo/je*, 3. prez. třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>kupuju</i> <i>kupuješ</i> <i>kupuje</i>	<i>kupujeme</i> <i>kupujete</i> <i>kupují</i>	<i>kupujevě</i> <i>kupujeta</i> <i>kupujeta</i>
imperativ	<i>kupuj</i>	<i>kupujme</i> <i>kupujte</i>	<i>kupujvě</i> <i>kupujta</i>
imperfektum	<i>kupovách</i> <i>kupováše</i> <i>kupováše</i>	<i>kupováchom</i> <i>kupovášete</i> <i>kupováchu</i>	<i>kupováchově</i> <i>kupovášeta</i> <i>kupovášeta</i>
aor. sigm.	<i>kupovach</i> <i>kupova</i> <i>kupova</i>	<i>kupovachom</i> <i>kupovaste</i> <i>kupovachu</i>	<i>kupovachově</i> <i>kupovasta</i> <i>kupovasta</i>
supinum	<i>kupovat</i>		
part. nt	<i>kupujě (<'a), kupující, kupujě; kupujúce</i>		
part. s	<i>kupovav, kupovavši, kupovav; kupovavše</i>		
part. /	sg. <i>kupoval, kupovala, kupovalo</i> pl. <i>kupovali, kupovaly, kupovala</i> du. m. <i>kupovala, f. a n. kupovale</i>		

part. n	sg. <i>kupován, kupována, kupováno</i> pl. <i>kupováni, kupovány, kupována</i> du. m. <i>kupována, f. a n. kupováně</i>
subst. verb.	<i>kupováníe</i>

U sloves, jejichž kořen končil na měkkou souhlásku, objevovaly se ve 14. století v souvislosti s probíhajícími přehláskami 'u > i a 'o > é podoby jako *pracěvati, nocěvati, naplněvati* – *pracije, nocije, naplnije* atd. Po 14. století tyto podoby ustoupily.

CVIČENÍ

21. Určíte tvary sloves typu *kupovati*.

1. čbán se počě pohňžěvati (Hrad) – 2. káza se všem hotovati (Alx) – 3. bohu vás poručiji (Hrad) – 4. bojij proti hñechóm (AlbRáj) – 5. Čechové mnoho obdržováchu (Dal) – 6. hospodin uslyšěváše (BiblOl)

ATEMATICKÁ SLOVESA (*viem, jiem, dám, jsem, jmám*)

Slovesa atematická (též *bezpříznaká*) neměla v přítomných tvarech téma, koncovky se připojovaly přímo ke kořeni. Původní koncovky atematických sloves se odlišovaly od koncovek sloves tematických. Od předhistorické doby však docházelo k vyrovnávání s tematickými slovesy, a tak jsou ve staré češtině původní atematické tvary už jen v některých případech (v níže uvedených paradigmatech jsou původní tvary odlišeny tučným písmem).

Koncem 14. stol. pak naopak pronikla k některým typům sloves tematických původní koncovka 1. os. sg. ind. prez. sloves atematických (-m).

Přehled časování

kmen *věd-*: *věděti* (3. infinitivní třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	viem vieš vie	vieme vieste, viete vědie	- viesta, vieta viesta, vieta
imperativ	věz (<*věd-jb)	vězme vězte	vězta
imperfektum	<i>vědiech, vědieše..., vědiechu (jako trpiech...)</i>		
aorist sigm.	<i>(po)věděch, (po)vědě..., (po)věděchu (jako trpěch...) vedle (odpo)věch, (odpo)vě...(odpo)věchu (jako uměch...)</i>		
part. nt	<i>věda, vědúci, věda; vědúce</i>		
part. s	<i>věděv, věděvši, věděv; věděvše</i>		
part. l	<i>věděl, věděla...</i>		
part. n	<i>věděn, věděna...</i>		
subst. verb.	<i>věděnie</i>		

Vedle tvaru *viem* v 1. os. sg. ind. prez. se až do 16. století vyskytoval také nepravidelný tvar *vědě*, pozůstatek indoevropského perfekta (s významem 'dověděl jsem se', tedy 'vím').

kmen *jed-*: *jesti* (<*jēd-ti; 1. infinitivní třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	jíem jíeš jíe	jíeme jíeste, jíete jíedie	jíevě - -
imperativ	jěz	jězme jězte	jězvě
imperfektum	<i>jědiech, jědieše... jědiechu (jako vědiech...)</i>		
aorist sigm.	<i>(z)jěch, (z)jě... (z)jěchu</i>		
part. nt	<i>jěda, jědúci, jěda; jědúce</i>		
part. s	<i>jěd, jědši, jěd; jědše</i>		
part. l	<i>jědl, jědla...</i>		
part. n	<i>jěden, jědena...</i>		
subst. verb.	<i>jědenie</i>		

kmen *dad-*: *dáti* (1. infinitivní třída, typ *krýtí*)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	dám dáš dá	dáme dáte dadie	dávě dáta dáta
imperativ	daj	dajme dajte	dajvě dajta
imperfektum	<i>dadiech, dadieše... dadiechu i dajiech, dajieše... dajiechu</i>		
aorist sigm.	<i>dach, da... dachu</i>		
part. nt	<i>dada, dadúci, dada; dadúce</i>		
part. s	<i>dav, davši, dav; davše</i>		
part. l	<i>dal, dala...</i>		
part. n	<i>dán, dána...</i>		
subst. verb. ⁸	<i>dánie</i>		

V 2. os. sg. imper. je v stč. jen tvar *daj*, pův. podoba *daz* je doložena v Kyjevských listech. V 3. os. pl. ind. prez. je od 16. stol. podoba *dají*.

kmen *jes-*: *býti* (1. infinitivní třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	jsem jsi jest	jsme jste sú, jsú	jsvě jsta jsta
part. nt	<i>jsa, jsúci, jsa; jsúce</i>		

Ostatní tvary jsou tvořeny z jiných kmenů:

futurum	<i>budu, budeš...</i>
imperativ	<i>buď...</i>
imperfektum	<i>biech, bieše... biechu</i>
ao. sigm.	<i>bych, by...bychu</i> vedle <i>běch, bě... běchu</i>
part. s	<i>byv, byvši, byv; byvše</i>
part. l	<i>byl, byla...</i>
part. t	<i>byť...</i>
subst. verb.	<i>bytie</i>

U existenčního slovesa je v nářečích moravských a ve většině českých nářečí v užším smyslu v 2. os. sg. ind. prez. podoba analogická podle sloves tematických: *seš*; v nářečích moravských a jihovýchodočeských je analogická podoba i v 1. os. sg.: *su*.

kmen *jmá-*: *jmieti* (3. infinitivní třída)

	SINGULÁR	PLURÁL	DUÁL
ind. prez.	<i>jmám</i> <i>jmáš</i> <i>jmá</i>	<i>jmáme</i> <i>jmáte</i> <i>jmajú</i>	<i>jmávě</i> <i>jmáta</i> <i>jmáta</i>
imperativ	<i>jměj...</i>		

Ostatní tvary jsou podle *uměti*:

imperfektum	<i>jmějich, jmějieše... jmějiechu</i> vedle <i>jmiech, jmieše... jmiechu</i>
ao. sigm.	<i>jměch, jmě... jměchu</i>
part. nt	<i>jmajě, jmajúci, jmajě; jmajúce</i>
part. s	<i>jměv, jměvši, jměv; jměvše</i>
part. n	<i>jmien...</i>
subst. verb.	<i>jměnie</i>

CVIČENÍ

22. Určujte tvary atematických sloves včetně infinitivní třídy.

1. (já) jakžto cedrus povýšena jsu (EvOl) – 2. komuž js ty svědectvie vydával (EvOl) – 3. uvedls ny (ŽaltWittb) – 4. člověkem seš (Beck) – 5. vstali smy (ŽaltKlem) – 6. když své byla v kútě sadu (Pror) – 7. když sva chodila po sadu (Pror) – 8. (Petr a Jan) jsta se bála (Hrad)
  9. leč piem, leč jiem (Štít) – 10. již jieste chléb bolestný (ŽaltWittb)
  11. jáz dobře vědě (Dal) – 12. vieste-li, že Libušě tuto zemi spravovala jest (Pulk) – 13. vězta to (Pas)
  14. křítiti svých dětí nedadí (HájKron) – 15. dávě l'udem dosti smiechu (Mast) – 16. žena ho jme tresktati, nedadúc jmu v kostky jhráti (Hrad)
  17. rovnú odplatu spolu mávě u boha jmieti (Otc)
- ☐ uš su starej (č.-m.) – já so němlačí (střm.) – já som rodačka na tom statku (doudleb.) – začel sim se taki učid hudbu (jzč.-Strážovsko) – ti kluku, ti si šikovnej (jzč.) – mí seme tadi už dlouho (podještěd.) – mjeli zmy koňa (slez.) – my zmy ňesu (slez.-homoostrav.)

SOUHRNNÁ CVIČENÍ

23. Určujte tvary prézentu.

1. já porúčëju (ŽaltKlem) – 2. těžce kopám rudy (Budyš) – 3. Andělov netbaji, aniž jich hledaji (Hrad) – 4. neviz'u jejie líce (LegKat) – 5. bratrcë mého chozi hledajíci (Pas)– 6. nelzë minúti tomu, již umřieti muši (Štít) – 7. tebe volaju (Mast) – 8. Neb vieš, ež já s těmi stoli, ješto činie vši mú vóli (LegKat) – 9. co to neseš (Hrad) – 10. Co së, matko, pro to smúcieš? (VýbAkad 1.) – 11. slušie jim to činíti (Štít) – 12. my móžem svých přátel mstíti (Dal) – 13. když nad nimi svietëzimy, co chtiece z nich učinímy (Dal) – 14. móžete-li z té čiešë píti (Dal) – 15. lvuóm se hřivý chvějí (Otc) – 16. hovada lesní tepou, trhají (Brikci) – 17. nosieť na štítë v zlatë dvě fioletnëj orlici (Dal) – 18. vë tuto muku trpívë za našë zlá diela, jichž svë velmi mnoho sdëla (Hrad) – 19. když spolu jsta, oplzle vzhlédáta na së (Štít) – 20. ona dva vítëze, na koho së obrátíta, tomu živótká ukrátíta (Alx)

24. Určujte tvary imperativu.

1. hovëj lépe svému pánu (Mast)– 2. nepohrzuj prosbú mú (ŽaltKlem) – 3. neklanëj së (BiblOl) – 4. Konšel tajnost rady zachovaj (Brikci) – 5. netbajta a së nelekejta (LegKat) – 6. želejme své viny (Štít) – 7. zlámajmy okovy (ŽaltWittb) – 8. nedotýkajte së jich (ŽaltKlem) – 9. druh družcë nezabíjëjte (Hrad) – 10. obmý më ot mé zlosti (ŽaltKlem) – 11. krve si žádal, krev pí (Dal) – 12. zabí bratra (BiblOl) – 13. daj mi së znáti (Hrad) – 14. slyši, l'uđe mój! (ŽaltWittb) – 15. Němče, v svéj zemi sedi (Dal) – 16. vás každý div së tomu (Alx) – 17. pustvë ten hnëv na stranu (Mast) – 18. pojdëte a zatratímy jë (ŽaltWittb) – 19. modlme së (ŽaltWittb) – 20. sëmo blíže přístúpíte a u mne masti kúpíte (Mast) – 21. pomyslte na to (Alx) – 22. zahanbëte së (Pror) – 23. duš, haš, noš (Hus) – 24. jakž móžeš, tak spomozi (Baw) – 25. birzo masti natluc dosti (Mast) – 26. vyndi, mistr të zóve k sobë (Hrad) – 27. beřiz së k svému domu (Hrad) – 28. vsed' na kóň (Pulk) – 29. pojd'vë předeň (Alx) – 30. tiehnëvë oba za jednako (Mast) – 31. beřta to na své kmetstvo (Rožmb) – 32. odvrzme jho jich (ŽaltKlem) – 33. své se škody vystřezte (Štít) – 34. Bóh sešli ránu (Alx)
- proš, nemišli si (jzč.) – pí (jzč.) – vrac, zaplac (č.-m.) – skončime (jzč.) – skončymy (slez.) – řekñite (jzč.) – řekñic'e (slez.)

25. Určujte tvary participií.

1. pracovali pro dobré jiných, vidúce v tom vóli boží (Štít) – 2. káza së hotovati a chtë së za moře bráti (Alx) – 3. budeš daróv svých poživati, jëda a pije s pocestnými a vdovami (Štít) – 4. Nathan vrátil së k Davidovi a pravë, že nemá chrámu dělati (Štít) – 5. přidúce Římëné v naši zemi së uvieži (Hrad) – 6. venda v tu zahradu, da svým apostolóm radu (Hrad) – 7. Kacieř přída, kdež neznám jest, dvě létë nebo tři tajen jest (Hrad) – 8. děťátko urodë së, ihned jest rozumnë stvořenie (Štít) – 9. když svého knëžë za železným stolem jedúc uzříte (Dal) – 10. Josue uzře muže proti sobë stojec (Comest) – 11. vidëla jest syna v chrámu sediece (Hrad) – 12. vizi jej na kříži pniece (Hrad) – 13. Vidúce to rodíteli, jakého synáčka jmëli, vzachu mezi sobú radu, chtiec jej sláti k Vyšehradu (Hrad) – 14. řkúc pravdu, kto nedrží smiernosti, nenie bohu míl (Štít) – 15. Ježúš skončav svú modlitvu, k svým së apostolóm vráti (Hrad) – 16. uslyšav múdry řëč múdrú, múdrëjí bude (Dal) – 17. Maria již počënsi mile oþušcënie vzemši, jide do Jeruzalemë (Hrad) – 18. zapívši së mluvíš mnoho (Mast) – 19. slyševše o těch třech božích přikázáních, poslyštež ještë o těch sedmi (Štít) – 20. – 21. král uzřëv to, odstúpi ho všë nádëžë (Alx)
- buďa klučiskem, nechodíť sem ñigdá kolem minářskej křikopi (vm.) – příñďa g dedíñe, vidëli zme, že hoř (vm.)

26. Určujte tvary infinitivu a supina.

1. pak jim kázal po všem světu jíti a křtíti (LegKat) – 2. pěti městóm dal se propásti (Štít) – 3. kažte všem lidem siesti (Krist) – 4. král spat jide (Dal) – 5. přide súdit živých i mrtvých (Pas) – 6. Kristus přijde hrozných hněvuov budít, sem živých i mrtvých súdit (LegKat) – 7. vejdu k němu večerát (AlbRáj) – 8. že sem přišel odlučovat chudých od pyšných (Comest) – 9. pán přišel volat hřešných (ChelčPost) – 10. jide na zahradu dělati (Otc) – 11. chodila do sadu procházet se (Štít) – 12. Ježíš nepřišel jest duši lidských zatratiti, ale spasiti (ChelčPost) – 13. přijíti má súdit živé i mrtvé (Štít)

☐ co to může bejtí, začel se na mje d'ívat' (Prachaticko) – díť ste to musil slišet' (podještěd.) – dž'evuchy muš'ely postavač' a tu vodu vylevač' (slez.-opav.)

27. Určujte tvary aoristu.

1. nalez kroniku u kněže starého v Boleslavi (Dal) – 2. pročež sobě tak velmi stesk, až zapomanuch sám sebe (Alx) – 3. Velechť na trh u pondělí, ty počě otkládati a chtě do čtvrtka nechati (Hrad) – 4. nalez mnicha starého (Hrad) – 5. Eva vzě to ovoce i sně a Adam také sně (BiblOl) – 6. káza jemu do peci lézti an inhed nic nepomeškav do peci vlezte (Otc) – 7. Kateřina jide tam, kdež tiesař stáše (LegKat) – 8. Liška se v studnici vrže, inhed ji čbán na dno vtrže (Hrad) – 9. by den té svatě neděle (Leg) – 10. vzplaka otec, vzkvieli matka (Leg) – 11. On té řeči málo dotče, an ho inhed mečem protče (Leg) – 12. kněz Oldřich skoči s koně, svinu plášč hlavu pokloně (Hrad) – 13. tehdy se zástup z města pomčě (Hrad) – 14. což král chtěl, musí se to státi (Leg) – 15. když Josef a Maria přijideta, hned u boží chrám vnideta, tu jho (Ježíšě) střěd mistróv uzřěsta (Hrad) – 16. A když do krčmy jidesta, brzo tři krošě propista (Hrad) – 17. když minušta dva měsiece (Troj) – 18. Ti kořist vzkladú na koně, každý kón pojide stóně; vztřěštěchu osi i kola, nebo jim kořist odola (Alx) – 19. anděli to tělo vzechu i nesú je na tu horu (LegKat)

28. Určujte tvary imperfekta.

1. mluviech jako malitký, smyslěch jako malitký (Štít) – 2. ač (ty) uzřieše zlodějě, bězieše s ním (ŽaltWittb) – 3. Alexander na vše strany vidieše, kdežto vina, žita ktviechu, kdež která loviště biechu (Alx) – 4. ciesař neumějieše řeči (LegKat) – 5. otčika juž nejmějieše, matky také nevidieše, jedno mieše mistra svého (Alx) – 6. svatého Klimenta máte dělati nemozieše, jež v sobě v žalosti rucě zhryzla bieše (Pas) – 7. Maria tiem se velmi mútieše, jako ostrý meč v jejie srdce bodieše, anebo to vidieše, že jejie syn bez viny na kříži stojieše (Hrad) – 8. král rukú pokynúše – 9. když s svých modlitev vstanieše, naleznieše položený chléb, jehož člověk izádný nepřinosieše (Otc) – 10. Oldřich chtieše zastřeliti jelen (Hrad) – 11. diábel bydlieše (Pas) – 12. Soběslav jemu sto hřiven stříbra dadieše (Dal) – 13. ta rytieře prosiešta svatého Petra, aby z města postúpil (Pas) – 14. když to svatě tělo do Prahy nesiechu, na dvú miestú tělem svatým hnúti nemoziechu (Dal) – 15. lidé jiné lidi tepiechu a svařiece jě jědiechu (Dal) – 16. ješto se veselěchu (Pror) – 17. že jemu nedadiechu vsiesti na kuoň (Troj) – 18. stráže okolo města ležichu (Gesta)

29. Určujte tvary složeného préterita.

1. třetie jejie radost byla, když jest syna porodila (Hrad) – 2. uslyšal mě jest böh (ŽaltKlem) – 3. (svatý Prokop) klášterského nic je nežil, jedno co svýma rukama vydělal, toho ješče chudým udielal (Hrad) – 4. vztřásla sta se rty má (ŽaltKlem) – 5. Rachel a Lia sta ustavile dóm (Comest) – 6. divie se, ač je ta řeč mohla pravú býti (Dal) – 7. hospodin modlitvu mú přijal (ŽaltKlem) – 8. zjevili mi se anděli, ale neviem, co jsú chtěli (Hrad) – 9. boha nevyžvali sú (ŽaltKlem) – 10. mnozí vydávali sú se na to nebezpečenstvie (Troj)

30. Určujte tvary plusquamperfekta.

1. mluviešta o těch přieběziech, ješto se byly přihodily (Krist) – 2. že je odpustil jí hřechy jejie, v něž padla byla (Štít) – 3. do třetieho dne v rově ležěti chtěl, aby, ež jest jestojsky byl umřěl, dolíčil (Krist) – 4. přěčta listy král pohanský, jež mu bě poslal král řečský, počě se tomu diviti (Alx) – 5. neb jakož zděli běchu, takúž otplatú vzechu (Alx) – 6. tu jej ten potka, jehož bieše vidal ve sně (Alx) – 7. kázal jej v rytieřové rúcho, jako někda chodil bieše, oblěci (Pas) – 8. druhá se jejie radost stala, když k Alžbětě přišla bieše (Hrad) – 9. již bieše všecko rozdal, neb jmu buoh byl smrt zvěstoval, i bieše se všeho zbavil, než jediné rúcho na sobě ostavil (Hrad).

31. Určijte tvary kondicionálu.

1. Protož snažně prošu tebe, by ráčil mému synu z mirtvých kázati vstáti (Mast) – 2. Postrpalku, mohl by mluviti tiše (Mast) – 3. kaž, abyšta sědla tato dva má syny (Krist) – 4. byť nejměl viny na sobě, nevodili bychomy jeho k tobě (Hrad) – 5. abyšte mne nežěleli (Pas) – 6. daj jim milé požehnanie, abychu šli do svých vlastí (Hrad) – 7. by jen přes jednu noc spali (Pas) – 8. byste mě byli jěli, byl bych vás prosil, abyste mne ihned nezabíjěli (Pas)

32. Určijte tvary futura.

1. chudý člověk bude řeči (Hrad) – 2. a tam budeva oba bohu slúžiti (Otc) – 3. dáš-li mi svůj rod znáti, chcu já na tě lépe tbáti (Mast) – 4. běda, co mi sě chce státi? (Hrad) – 5. připrav sě, způsob svú věc, máš umřieti, živ nebudeš (Pas) – 6. vstúpil na nebesa, sedí na pravici a opět přijiti má súdit živé i mrtvé (Štit) 7. všichni budú oživeni, ale každý v svém řádu, v kterémž kto bohu bude slúžil (Štit)

33. Určijte opisné pasivní tvary.

1. smy tvú svatú mocí zažženi (Pas) – 2. Alexander uzřě, že země porobena, všeho dobrého zbavena (Alx) – 3. tu před ciesařem oba postavena (Pas) – 4. přede mnú všě mé nedostatky napsány (Pas) – 5. zapomenutí dána buď pravicě tvá (ŽaltWittb) – 6. od svatě viery odlúčena nebudeta (Pas) – 7. a byl jsem bičován celý den (ŽaltWittb) – 8. slepá žena bieše předeň přivedena (Hrad) – 9. poslové býváchu posláni (Pulk)

34. Určijte opisné tvary s participii.

1. bieše svých sil v sobě taje (Baw) – 2. žáby biechu diela sobě žádajíc (Baw) – 3. neby tu jeden nepyče a žalostí lomě ruce (Alx) – 4. zloděj se by přeč vleka (Baw) – 5. proto Ježúše vidúci, bylas jeho nevědúci (Hrad) – 6. byl jest pán Ježíš vymětaje diábelstvie (Chelč) – 7. (v pekle), kdež budeš na věky věžě (Hrad) – 8. ten tobě bude škodě (Baw) 9. jenž jest družci čině jámu, často padá v tuže samu (Baw) – 10. lítá závist mu radost jest smútivši (Baw)

35. Určijte slovesné tvary.

1. Alexander vzveda zraky vezřě na zořě, oblaky (Alx) – 2. pátku, mysl o sobě spieše (Hrad) – 3. Když ješče rostiech, podťal mě (ŽaltKlem) – 4. jeden bratr přijide navštěvovat jeho (Otc) – 5. Protož tu řeč ukráci, v své pravenie sě navráci (Alx) – 6. Nemoh jmu jmene zvěděti, jedno to mohu spomněti: cos mu bě na čele psáno (Alx) – 7. Judáš cěstuje nepřesta, jeliže sě dobra města (Leg) – 8. vecěchu: vřzém sě o ni (suknici) (Hrad) – 9. had nemoh samomu nic sdieti, zjědovi jmu jeho děti (Leg) – 10. když přide veliký čtvrtak, když bieše Ježíšěvi jatú býti (Hrad) – 11. bohatec leh i chtieše pospati (Hrad) – 12. podejděm pod tu horu (Dal) – 13. svatý Alexius před kostelem sědaje almužny bráše (Pas) – 14. proši tebe, aby za mne boha prosil (AlbRáj) – 15. vzešče posli listy jeho, nesú je před krále svého (Alx)

SKLOŇOVÁNÍ

POZNÁMKY KE SKLOŇOVÁNÍ A SKLOŇOVACÍM KATEGORIÍM

Kořen + kmenotvorný formant + koncovka

Jednotlivé deklinační tvary měly původně zpravidla tři dobře rozlišitelné součásti: 1. kořen, 2. kmenotvorný formant (kmenotvornou příponu, téma), 3. koncovku. V indoevropštině byl tento sklad jasně zřetelný, později byl zastřen hláskovými změnami (srov. např. zneprůhlednění tvaru 6. sg. *rank-a-i > rōcé > ruce vlivem změny ai/oi > ě). Ve staré češtině už můžeme uvedené tři součásti deklinačního tvaru rozeznat jen zřídka (např. žen-á-m).

Trojí deklinace: jmenná, zájmenná a adjektivní

Ve shodě s češtinou dnešní má stará čeština trojí deklinaci: jmennou, zájmennou a adjektivní.

- Podle **jmenné** deklinace se skloňovala především substantiva, omezeně se tato deklinace uplatňovala u adjektiv (v tzv. jmenných nebo krátkých tvarech), u participii a číslověk.
- Starobylá deklinace **zájmenná** byla běžná především u starší vrstvy zájmen (zájmena osobní, dále *kto*, *čso*, *ten*, *náš* aj.); mladší zájmena (*ky*, *kaký/jaký*, *čí* aj.) mají většinou deklinaci adjektivní.
- Deklinace **adjektivní (složená)** je výsledkem vývoje hláskových skupin složených z koncovek jmenných tvarů adjektiv (např. *dobr-a*, *dobr-y* aj.) a z tvarů zájmena *jb*, *ja*, *je*. Při stahování vznikly z těchto skupin nové, formálně výrazně odlišné koncovky s dlouhými vokály (např. *dobraja* > *dobrá*, *dobryjimi* > *dobrymi* ap.), které rychle převládly v deklinaci adjektiv a rozšířily se i k některým substantivům, zájmenům a číslovkám.

Duál a životnost

Duál

Duál je ve staré češtině ještě živý, během 15. stol. však z deklinace ustupuje (duálové tvary jsou nahrazovány plurálovými) a v 16. stol. zcela zaniká jako kategorie (přežívající zbytky duálových tvarů jsou přijímány jako nepravidelné tvary plurálové).

Duálové paradigma je omezené, ve staré češtině má celkem tři tvary:

- tvar pro 1., 4. a 5. pád (např. *dva syny*, *dvě ženě*, *tě dvě slově*),
- tvar pro 2. a 6. pád (např. *dvů ženů*, *z jich hřešnú rukú*, *v našú očú*),
- tvar pro 3. a 7. pád (např. *dvěma ženama*, *k kolenomá Ježíšovýma*).

Zbytky těchto tvarů jsou dodnes dochovány u číslověk *dva*, *oba* a ve tvaru *stě* ve spojení *dvě stě*, dále u slov označujících některé párové části těla (*ruce* – *rukou* – *rukama*, *oči* – *očí* – *očima* ap.) a v koncovce *-ma* v 7. pl. substantiv všech rodů v běžně mluveném jazyce na většině českého jazykového území (*pánama*, *ženama*, *městama*, *mužema*, *kostma/kostima/kostěma* ap.).

S podmětem v duálu se ve staré češtině shoduje svými duálovými tvary příslušné přísudkové sloveso (srov. např. *byla dva bratra* ‚byli dva bratři‘ viz oddíl Časování).

Kategorie životnosti

Rozdíly mezi životnými a neživotnými substantivy se vyvíjely postupně od pozdního ps. období. Zpočátku šlo spíše o snahu vyjádřit protiklad mezi agentem (původcem děje) a patientem (tím, co je dějem zasahováno), tj. protiklad, jemuž obvykle odpovídá rozdíl mezi podmětem a předmětem. Tato snaha byla proto primárně soustředěna na odlišení nominativu (jakožto pádu podmětu) a akuzativu (jakožto typického pádu přímého předmětu), a to především u substantiv označujících osoby (při volném slovosledu a při formální nerozlišenosti nominativu a akuzativu mohla být totiž právě tato substantiva nejčastěji příčinou komunikačních obtíží v případech jako *сынъ бьѣтъ брата ‚syn bije bratra‘ i ‚syna bije bratr‘). Zpočátku tedy šlo o utváření kategorie personálnosti (osobovosti) spíše než životnosti.

- Z tohoto hlediska je pak pochopitelné, že se kategorie životnosti vyvinula jen u maskulin a ne u feminin a neuter: u neuter byla možnost záměny agens:patiens omezena skutečností, že jen relativně málo neuter označovalo osoby (zejména osoby dospělé); u feminin označujících živé bytosti pak snižovala možnost nedorozumění skutečnost, že v deklinačních, k nimž byla většina těchto substantiv soustředěna (*a*-kmeny a *ja*-kmeny), měly nominativ a akuzativ různé koncovky (stč. *žena* × *ženu*, *dušě* × *dušu*).
- Genitivních tvarů bylo k vyjádření životného předmětu využito zřejmě proto, že genitiv byl rovněž předmětovým pádem a v některých speciálních případech se uplatňoval i vedle akuzativu (zejm. genitiv záporový a partitivní).

Dnešní rozsah gramatické životnosti (zahnující nejen jména osobní, ale i živočišná, nejen rozdíly v akuzativu, ale i v jiných pádech) se utvářel po více než pět století. Formální odlišení životných maskulin od neživotných postupovalo v různých pádech různě rychle a s různou důsledností (např. v 2. sg. se u měkkých typů životná od neživotných vůbec neliší). Ve většině případů k němu bylo využito skutečnosti, že při splývání *u*-kmenové a *o*-kmenové deklinace měla maskulina v příslušných pádech k dispozici dvě různé koncovky.

4. sg.

Nejstarší (již na sklonku praslovanštiny se formující) rozdíl mezi životnými a neživotnými maskuliny. U substantiv označujících osoby v stč. období zcela převažují nové akuzativní-genitivní tvary na *-a/-ě*, doznívají však ještě i některé tvary akuzativu-nominativu (např. *María syn porodí*), a to nejčastěji po předložkách (*jeho jměješe za věžeň*); jejich zbytek představuje novočeské *probůh*. U živočišných jmen převažují do 16. stol. tvary akuzativu-nominativu (*pak mi dal ten zajiec*), ojedinele se objevují ještě v 18. stol.; jejich zbytek představuje *vsednout na kůň*.

2. sg.

Pro odlišení životných a neživotných tvrdých maskulin se využívá rozdílu mezi genitivními koncovkami deklinace *u*-kmenové (*-u*) a *o*-kmenové (*-a*). Osobní jména mají v stč. již vesměs 2. sg. na *-a*, u jmen živočišných se zpočátku ještě objevuje *-u* (*jěd hadu l'útého*), později však i odtud zcela mizí. U neživotných se vyskytují obě koncovky, postupně však převládá *u*-kmenové *-u*; u řady substantiv (zejména jednoslabičných) si však obě koncovky dlouho konkurují (*lesu/lesa, sudu/suda, věku/věka, prstu/prsta* aj.). Diferenciace obou koncovek podle životnosti nebyla nikdy zcela dokončena: koncovku *-a* má dodnes řada neživotných (*lesa, komína, sklepa* aj.).

3. sg.

Tvrdá neživotná maskulina si podržují původní *o*-kmenové *-u* (*hradu*), měkká neživotná pak *jo*-kmenové *-i* (*stroji*). U životných maskulin, zejména osobních, postupně převládá *u*-kmenová koncovka *-ovi*, ale celý proces zůstává nedokončen (dodnes mají některá životná, i osobní, koncovky *-u, -i* a u mnoha je kolísání; srov. např. *člověku, bohu, Karlu/Karlovi, muži/mužovi* aj.).

6. sg.

Životná maskulina přejímají ve velké míře *u*-kmenovou (původně jen dativní) koncovku *-ovi*, u tvrdých neživotných se stále výrazněji prosazuje *u*-kmenová (lokálová) koncovka *-u*. Původní *o*-kmenové *-ě* a *jo*-kmenové *-i* už ve staré češtině ustupují, ale vývoj zůstává i zde dodnes nedokončen (srov. případy jako *o králi, o panu Novákovi* aj.).

1. pl.

Rozlišení životných a neživotných maskulin v nominativu pl. je poměrně pozdní. Životná substantiva měla ve staré češtině podobný repertoár koncovek jako dnes, tj. původní *o*-kmenové *-i* (*bratři, oráči*), *u*-kmenové *-ové* (*synové, pánové*), *-ě* od konsonantických kmenů (*zeměné, Pražěné*), navíc tu byla jen *i*-kmenová koncovka *-ie* (*hostie*) a ojedinele *-y* (*Čechy, ptáky*). Neživotná maskulina mají hlavní koncovky shodné s životnými: *o*-kmenové *-i* (*hříeši, skutci, potoci, dni*) a *u*-kmenové *-ové* (*větrové, súdové*). Postupně se od životných odlišují tím, že do 1. pl. pronikají dnešní akuzativní tvary na *-y* (koncovka *u*-kmenová i *o*-kmenová) a *-ě* (koncovka *jo*-kmenová). Tvary shodné s životnými však dlouho přetrvávají: koncovka *-i* se u některých neživotných uplatňuje ještě v 17. stol. (*rybníci, pytlíci*); koncovka *-ové* je všeobecně rozšířená u životných i neživotných, teprv v obrození se její užití omezuje jen na životná, především osobní. Dnes jsou koncovky *-i* a *-ové* u neživotných zachovány jen ve zbytcích (*dni, dnové; -ové* navíc jako častý tvar biblický – podle Bible kralické: *sloupové mramorové, prstenové zlatí, skutkové tvoji* aj.).

DEKLINACE SUBSTANTIV

Způsob deklinace substantiva byl v indoevropštině dán jeho kmenotvornou příponou. Kmenotvornou příponu tvořila buď samohláska, nebo kombinace samohlásky a souhlásky – odtud dělení deklinačních typů na samohláskové a souhláskové. Z množství indoevropských kmenotvorných přípon se ve vývoji slovanských jazyků uplatnily vokální formanty *-o-*, *-a-*, *-i-*, *-u-*, *-ū-* a formanty s konsonanty *-n-*, *-nt-*, *-s-*, *-r-*, *-t-*; odtud pak mluvíme např. o *o*-kmenových substantivech (zkráceně o *o*-kmenech), *nt*-kmenových substantivech (*nt*-kmenech) ap.

Rod jako morfologická kategorie se utvářel po dlouhou dobu a na podobu substantivního tvaru neměl původně vliv. Ve stč. období se jeho vliv již výrazně uplatňuje, současně však celou deklinaci ještě prostupuje původní princip kmenový (srov. např. shodné tvary *a*-kmenových feminin a maskulin jako 3. sg. *ženě* – *sluzě*, 1. pl. *ženy* – *sluhy*, 3. pl. *ženám* – *sluhám* ap.). Vliv rodu na skloňování substantiv sílí a okolo 17. století se ustaluje zhruba na dnešním stavu. Vzhledem k zastoupení obou zmíněných principů v deklinaci stč. substantiv je obvyklé popisovat skloňování smíšeným způsobem, v němž základní třídění je kmenové a sekundární rodové (vyčleňujeme tak tedy např. *a*-kmenová feminina, *a*-kmenová maskulina, resp. *a*-kmeny ženské, *a*-kmeny mužské ap.).

VÝVOJ DEKLINAČNÍCH TYPŮ

Během vývoje směrem k češtině prodělala relativně jasně členěná indoevropská a praslovanská soustava deklinačních typů řadu změn vyplývajících především z hláskových změn a ze silícího vlivu rodu (a životnosti).

A. HLÁSKOVÉ ZMĚNY zasáhly nejvýrazněji do vývoje deklinací s kmenotvorným *-o-* a *-a-*. Šlo především o vliv, který na původně jednotné koncovky mělo předcházející *j*, resp. palatální či palatalizovaný konsonant. Již v praslovanštině se tak postupem času původně jednotné *o*-kmeny a *a*-kmeny rozštěpily na typy tvrdé (*o*-kmeny, *a*-kmeny), typy měkké (*jo*-kmeny, *ja*-kmeny) a typy stažené (*ɣjo*-kmeny a *ɣja*-kmeny). Ve stč. období se pak tyto deklinace jednak dále diferencovaly v koncovkách, jednak se zjednodušovaly a splývaly.

1. **Praslovanské období:** První rozlišení tvrdých a měkkých *o*-kmenů a *a*-kmenů působí přehlásky 'ɣ>ɣ a 'o>e (včetně změny 'oi>ei, vedoucí později k rozdílu ě × ě). Mezi dotud shodnými tvary tvrdých a měkkých substantiv tak vznikají rozdíly jako

-o × -e v 1. sg. (*lěto:morjo*>) *lěto* × *morje* a v 5. sg. (*ženo:dušo*>) *ženo* × *duše*

-ɣ × -ɣ v 1. sg. nebo 2. pl. (*rabɣ:mɔžɣ*>) *rabɣ* × *mɔžɣ*

-ě × -i v 6. sg. (*lětoi:morjoi*> *lětoi* × *morjei*>) *lětě* × *mor'i*.

V psl. období vznikly i některé další rozdíly mezi tvrdými a měkkými typy, např.

-y × -i v 7. pl. (*raby* × *mɔži*, *lěty* × *mor'i*)

-y × -ę v 2. sg. a 1., 4., 5. pl. (*ženy* × *duše*)

-e × -u v 5. sg. (*rabe* × *mɔžu*).

Už v psl. období tak dochází k odlišení tvrdých *o*-kmenů a *a*-kmenů od měkkých *jo*-kmenů a *ja*-kmenů, a jsou tedy položeny základy k existenci čtyř deklinací na místě původních dvou.

2. **Rozhraní praslovanského a pračeského období (10. stol.):** Vývoj *jo*-kmenů a *ja*-kmenů se dále štěpí podle toho, zda před *-j-* v kmenotvorném formantu stojí či nestojí ɣ. V případech s *ɣ* je docházelo ke stahování a od *jo*-kmenů a *ja*-kmenů se tak odlišují tzv. stažené deklinace, označované jako *ɣjo*-kmeny a *ɣja*-kmeny (vzniká tak tedy šest deklinací na místě někdejších dvou). Ve skloňování substantiv se vlivem stahování objevují rozdíly jako

-e × -ie v 1., 4., 5. sg. (*morje:znamenyje*> *mor'e* × *znamen'é*>) *mor'e* × *znamenie*

-ě × -ie v 2. sg. a 1. pl. (*dušě:panjě*> *dušě* × *pan'é*>) *dušě* × *panie*

-i × -í v 6. sg. (*morji:znamenyji*>) *mor'i* × *znamení*

-u × -ú v 3. sg. (*morju:znamenyju*>) *mor'u* × *znamen'ú* a

ve 4. sg. (*dušɔ:panjɔ*> *dušɔ* × *pan'ɔ*>) *dušu* × *pan'ú*

-a × -á v 2. sg. (*morja:znamenyja*>) *mor'a* × *znamen'á*

Opačné výsledky (totiž splynutí některých starších odlišných tvarů) měl v 10. století zánik a vokalizace jerů; díky této změně zanikl rozdíl -ɣ × -ɣ v 1. sg. a 2. pl. *o-* a *jo*-kmenů (*vragɣ* × *mɔžɣ* > *vrah:muž*) nebo v 2. pl. *a-* a *ja*-kmenů (*ženɣ* × *dušɣ* > *žen:duš*).

3. Staročeské období: Stč. přehlásky dále zvětšují počet tvarů, v nichž se liší tvrdé o-kmeny a a-kmeny od měkkých jo-kmenů a ja-kmenů.

- Počátkem 13. stol. vede přehláska 'a>ě, 'á>ie k rozdílu jako (2. sg. pána:oráča>) pána × oráčě, (2. sg. města:moř'a >) města × moře, (1. sg. žena:duša>) žena × dušě, (7. pl. ženami: dušami>) ženami × dušemi.
- V průběhu 14. stol. přehláska 'u>í, 'ú>í zvětšuje dosavadní počet odlišných tvarů o rozdíly jako (3. sg. pánu:oráču>) pánu × oráči, (3. sg. městu:mořu>) městu × moři, (4. sg. ženu: dušu>) ženu × duší, (7. sg. ženú:dušú>) ženú × duší.
- Přehláska 'o>ě, 'ó>ie (14. stol.) se uplatnila jen omezeně. Po nějakou dobu sice v češtině existovaly odlišné jo-kmenové tvary jako 6. sg. dědicěvi (<dědicovi), 2. pl. měsieciév (<měsiecóv), 3. pl. mužiem (<mužóm), ale k existujícím rozdílu mezi tvrdými a měkkými deklinačními typy přibyl nakonec jen rozdíl v 3. pl. o-kmenů a jo-kmenů: (městóm:mořóm>) městóm × mořiem. Jinak se výsledky přehlásky zachovaly jen v tvaru 3. pl. substantiva kůň (koňóm>koniem).

Pozdější české hláskové změny už počet rozdílu mezi tvrdými a měkkými deklinačními typy nezvětšují: v zásadě jen mění hláskovou podobu jednotlivých tvarů (např. oráčě>oráče, městóm>městuom>městúm, mořiem>mořím, ženú>ženou) a někdy vedou i k unifikaci jejich forem. Unifikace je typická pro tvary stažených deklinací – srov. např. vývoj v singulárových tvarech typu znamení od konce psl. období do nové češtiny:

1. znamenьje	>	znamenie	>	znamení
2. znamenьja	>	znameňá (>-nie)	>	znamení
3. znamenьju	>	znameňú	>	znamení
4. znamenьje	>	znamenie	>	znamení
5. znamenьje	>	znamenie	>	znamení
6. znamenьji	>	znamení	>	znamení
7. znamenььть	>	znamením	>	znamením

B. VLIV RODU A ŽIVOTNOSTI Během stč. období se výrazně projevoval silící vliv rodu a životnosti. Jak řečeno, substantiva a-kmenová (žena, sluha), ja-kmenová (dušě, panošě) a ъja-kmenová (paní, sudí) se ve staré češtině (tak jako v praslovanštině) původně skloňovala stejně a také mívala často stejné (tj. a-kmenové nebo ja-kmenové, bez ohledu na rod) přívlastky; srov. např. nevěrná sluh; zradil boha, svú hospodu aj. Od 14. stol. se však proti tomuto kmenovému principu stále silněji uplatňuje vliv rodu a rod se v české deklinaci nakonec stává dominantním organizačním principem.

Změny rodu a přechody mezi paradigmaty

Se vzrůstem významu rodu sílila v substantivní deklinaci tendence k tomu, aby se jednotlivé deklinační typy (v nichž byla obvykle různou měrou zastoupena substantiva různých rodů) staly deklinacemi typickými pro substantiva toho rodu, který v nich byl zastoupen nejvýznamněji. Tak se např. a-kmenová a ja-kmenová deklinace stala typickou deklinační feminin, o-kmenová, jo-kmenová deklinace typickou deklinační maskulin (typy bratr a oráč) a neuter (typy město a moře) ap. Substantiva, jejichž rod nesouhlasil s rodem dominujícím v příslušném deklinačním typu, buď měnila formu a v souladu se svým rodem přecházela k jiným typům (tak např. ja-kmenová substantiva typu panošě přešla k mužským jo-kmenům typu oráč), nebo měnila rod a zůstávala u stejného deklinačního typu (např. původní maskulina kométa, planéta se zařadila mezi feminina).

Šíření rodových koncovek

Jiným důsledkem silícího vlivu rodu bylo šíření některých typických rodových koncovek napříč různými kmenovými deklinačními typy, v nichž dominoval stejný rod: srov. např. rozšíření u-kmenové koncovky 2. pl. -óv (>-uov>-úv>-ú) k mužským o-kmenům, jo-kmenům, a-kmenům, ja-kmenům a konsonantickým kmenům (tvary jako bratróv, oráčóv, sluhóv, panošóv, zemanóv na místě starších genitivů bratr, oráč, sluh, panoš(i), zeman). Podobně působila také konsolidující se kategorie životnosti: i jejím vlivem docházelo k vyrovnávání koncovek v různých kmenových deklinačních (srov. např. rozšíření u-kmenového -ovi v 3. a 6. sg. mezi životnými substantivy původních mužských o-kmenů, jo-kmenů, a-kmenů, ja-kmenů a konsonantických kmenů v případech jako bratrovi, oráčovi, sluhovi, panošovi, zemanovi ap.).

Změny v repertoáru paradigmat

Okrajové deklinace (tj. jednak neproduktivní zbytky praslovanských deklinací, jednak atypické kombinace rodů a paradigmat) se během stč. období rozkládají. Substantiva, která k nim patří, se obvykle přizpůsobují nejbližším (formálně nejpodobnějším) deklinacím typickým pro příslušný rod, jen zčásti si ponechávají některé původní koncovky (odtud většina nepravidelných tvarů, „výjimek“, v novočeském skloňování substantiv). Okrajové deklinace se tímto vývojem z větší části vyprazdňují a zanikají. K hlavním důsledkům patří:

- zánik konsonantických deklinací (viz níže) s výjimkou *nt*-kmenů (dnešní typ *kuře*)
- zánik *ɥjo*-kmenových a *ɥja*-kmenových substantivních deklinací (tj. deklinací, v nichž došlo ke stahování) s výjimkou typu *znamenie* (dnešní *stavení*).

Typ píseň

Během vývoje od staré češtiny k nové vzniká jediná nová deklinace, a to dnešní typ *píseň*. Je výsledkem vzájemného ovlivňování a sblížování ženských *ja*-kmenů (*dušě*) a *i*-kmenů (*kost*). K typu *píseň* postupně přešlo množství substantiv od ženských *i*-kmenů (např. *báseň*, *tvář*, *pec*, *lať*), od ženských *ja*-kmenů (*strážě*>*stráž*, *mezě*>*mez*), od *ū*-kmenů (např. *cierkev*, *mrkev*) a po změně rodu i od mužských *jo*-kmenů (např. *obruč*, *krádež*, *lúpež*) a *i*-kmenů (*zvěř*). Mimo to se k typu *píseň* po své substantivizaci přiklonila i řada zeměpisných jmen jako *Boleslav*, *Čáslav*, *Peruc*, *Plzeň*, *Chrudim* aj. (původně šlo o mužské *jo*-kmenové tvary přivlastňovacích adjektiv).

SAMOHLÁSKOVÉ DEKLINACE SUBSTANTIV

V kombinovaném rodově-kmenovém deklinačním systému staré češtiny lze vyčlenit celkem 16 samohláskových deklinací:

DEKLINACE	VÝVOJ / SOUČASNÝ STAV
<i>u</i> -kmeny mužské (<i>syn</i> , <i>dóm</i>)	deklínace splývá s <i>o</i> -kmeny
<i>o</i> -kmeny mužské (<i>bratr</i>)	dnešní typy <i>pán</i> a <i>hrad</i>
<i>jo</i> -kmeny mužské (<i>oráč</i>)	dnešní typy <i>muž</i> a <i>stroj</i>
<i>ɥjo</i> -kmeny mužské (<i>řebří</i>)	deklínace zaniká
<i>o</i> -kmeny střední (<i>město</i>)	dnešní typ <i>město</i>
<i>jo</i> -kmeny střední (<i>moře</i>)	dnešní typ <i>moře</i>
<i>ɥjo</i> -kmeny střední (<i>znamenie</i>)	dnešní typ <i>stavení</i>
<i>a</i> -kmeny ženské (<i>žena</i>)	dnešní typ <i>žena</i>
<i>ja</i> -kmeny ženské (<i>dušě</i>)	dnešní typ <i>růže</i>
<i>ɥja</i> -kmeny ženské (<i>laní</i>)	deklínace zaniká (zbytek: <i>paní</i>)
<i>a</i> -kmeny mužské (<i>sluha</i>)	dnešní typ <i>předseda</i>
<i>ja</i> -kmeny mužské (<i>panošě</i>)	dnešní typ <i>soudce</i>
<i>ɥja</i> -kmeny mužské (<i>sudí</i>)	deklínace zaniká, resp. splývá s adjektivní
<i>i</i> -kmeny ženské (<i>kost</i>)	dnešní typ <i>kost</i>
<i>i</i> -kmeny mužské (<i>host</i>)	deklínace zaniká
<i>ū</i> -kmeny ženské (<i>svekrev</i>)	deklínace zaniká

MASKULINA

u-kmeny mužské: *syn*

Deklinace už v praslovanštině postupně splývá s mužskými o-kmeny. Ve staré češtině k u-kmenům patří jen několik maskulin (v zásadě pouze *čín, dol, dól, dóm, jíl, led, med, sad, stan, syn, vól a vrch*), i ta však už mají některé tvary jen podle o-kmenů (v uváděném paradigmatu jsou nedoložené u-kmenové tvary vzorového slova *syn* označeny *).

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. <i>syn</i>	1.,4.,5. <i>syny</i>	1. <i>synové/synove</i>
2. * <i>synu</i>	2.,6. * <i>synovu</i>	2. <i>synóv</i>
3. <i>synovi</i>	3.,7. * <i>synma</i>	3. * <i>synem</i>
4. <i>syn</i>		4. <i>syny</i>
5. <i>synu</i>		5. <i>synové/synove</i>
6. <i>synu</i>		6. <i>synech</i>
7. <i>synem</i>		7. * <i>synmi</i>

Při splývání u-kmenů s o-kmeny se využívá rozdílných koncovek obou deklinací k formálnímu rozlišení životných a neživotných (podrobněji viz výše). V úzu řady substantiv si obojí koncovky po staletí konkurují; někde přetrvává jistá rozkolísanost dodnes (srov. např. 2. sg. *trojúhelníku/trojúhelníka, vnitřku/vnitřka* aj.).

o-kmeny mužské: *bratr*

Mužské o-kmeny jsou (spolu s jo-kmeny) základní deklinací maskulin ve staré češtině. V průběhu stč. období k nim pronikají některé koncovky u-kmenů a s jejich využitím se o-kmenová deklinace větví na deklinaci neživotnou (dnešní typ *hrad*) a životnou (dnešní typ *pán*).

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. <i>bratr</i>	1.,4.,5. <i>bratra / bratry</i>	1. <i>bratři</i>
2. <i>bratra</i>	2.,6. <i>bratru</i>	2. <i>bratr</i>
3. <i>bratru</i>	3.,7. <i>bratroma</i>	3. <i>bratróm</i>
4. <i>bratr(a)</i>		4. <i>bratry</i>
5. <i>bratře</i>		5. <i>bratři</i>
6. <i>bratře</i>		6. <i>bratřiech</i>
7. <i>bratrem</i>		7. <i>bratry</i>

Poznámky k některým tvarům:

2. sg. Životná mají o-kmenovou koncovku -a, u neživotných se rozšířila u-kmenová koncovka -u (-a však u řady neživotných dodnes zůstává: *lesa, chleba, sýra, komína...*).
3. sg. U životných převládla u-kmenová koncovka -ovi (v stč. je však někdy i u neživotných: *proti ostnovi*).
5. sg. U jmen na -g, -h, -ch, -k se od u-kmenů šíří koncovka -u, která na rozdíl od o-kmenového -e nevede k alternaci (*násilníče – násilníku, duše – duchu* ap.); dnes je tu -e jen ve zbytcích (*člověče, bože*).
6. sg. U životných se šíří u-kmenová (původně jen dativní) koncovka -ovi, u neživotných u-kmenová (lokálová) koncovka -u.
1. pl. viz výše výklad o vývoji kategorie životnosti
2. pl. Bezkoncovkový genitiv pl. se ve staré češtině objevuje už jen zřídka (*paddesát vóz, do súséd*); do současnosti je zachován jen v ojedinělých zbytcích (*do Čech, z Uher*). Převládající koncovka -óv (>-uo(v)>-ú(v)>-ů) je u-kmenová.
6. pl. Vedle o-kmenového -iech (>-ích) se postupně stále výrazněji uplatňuje i-kmenové -ech (dnes *bratrech, hradech*); někdy se objevuje také a-kmenové -ách (dnes např. *plechách*); obě koncovky odstraňují nutnost alternace předcházející souhlásky (srov. *bratřích – bratrech, vdolcích – vdolkách*).

Některými svými tvary se od pravidelného o-kmenového paradigmatu odlišují jména typu *zeměnin* (tj. substantiva dříve zakončená na -janin, jako např. *měščenin, dvořenin, Praženin*, která původně patřila ke konsonantickým deklinacím). Konsonantické koncovky si zachovávají v 1. pl. (koncovka -é: *zeměné, měščené, Pražené*) a v 2. pl. (nulová koncovka: *zeman, měščan, Pražan*). K těmto jménům patří i *místní jména na -any* (*Dolany, Plaňany, Hradčany* ap.), jejichž nominativ na -é (tak jako nominativ neživotných maskulin vůbec) byl nahrazen tvarem akuzativním, v tomto případě zakončeným na -y. U těchto místních jmen jsou v nejstarší době ještě doloženy archaické konsonantické tvary 6. pl. na -as (*Dolasy, v Dolanech' Plaňasy, v Plaňanech' ap.*).

jo-kmeny mužské: oráč

Mužské jo-kmeny jsou vedle o-kmenů základní stč. deklinací maskulin. U koncovek začínajících na -o/-ó- se zde vlivem přehlásky 'o>ě a 'ó>ie ve 14. stol. objevují podoby s -ě-/ie- (srov. např. *dědicěvi, měsieciiev, zlodějjem*), později opět mizí (jejich zbytkem je dnešní tvar *koním*). Ve starší češtině je značné kolísání mezi o-kmeny a jo-kmeny, tj. mezi tvrdými a měkkými, zejména u jmen na -l (dodnes např. *kužel, popel, plevel* aj.).

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. oráč	1.,4.,5. oráčě	1. oráči
2. oráčě	2.,6. oráčů	2. oráč
3. oráču	3.,7. oráčoma	3. oráčóm
4. oráč(ě)		4. oráčě
5. oráču (otče)		5. oráči
6. oráči		6. oráčich
7. oráčem		7. oráči

Poznámky k některým tvarům:

3. sg. U životných se vedle -u (>-i) uplatňuje u-kmenová koncovka -ovi (v stč. je někdy i u neživotných: *k bojovi*).
5. sg. Koncovka -u (>-i) je původem u-kmenová (resp. přesněji řečeno ju-kmenová); koncovka -e u některých jmen (zejm. na -ec) je o-kmenová.
6. sg. U životných se vedle -i uplatňuje u-kmenová (původně jen dativní) koncovka -ovi.
1. pl. U životných i neživotných se někdy vyskytuje vedle -i (oráčí) také u-kmenové -ové (*králové*).
2. pl. Původní bezkoncovkový genitiv pl. byl nahrazen tvarem s u-kmenovou koncovkou -óv (>-uo(v))>-ú(v)); do současnosti se zachoval jen v ojedinělých zbytcích (*tisíc, peněz*).

Některými svými tvary se od pravidelného jo-kmenového paradigmatu odlišují maskulina, která původně patřila ke konsonantickým deklinacím (především *typ přítel*). Dodnes si tato substantiva zachovávají konsonantické koncovky v 1. pl. (*přítelé, kazatelé*) a v 2. pl. (*přátel*).

·CVIČENÍ

35. Určujte singulárové tvary mužských o-kmenů, jo-kmenů a u-kmenů.

1. svatý Prokop jest slovenského roda (Hrad) – 2. planety od počátka všemi léty vždy se držíe svého běha (Alx) – 3. hñecha mého jadaj (ŽaltKlem) – 4. dievky jědú bránit svého dvoru (Dal) – 5. pán volu toho (BibIOI) – 6. sestra bratru to povědě (Dal) – 7. zpoviedati se má člověk knězi (Hus) – 8. otec synu, bratr bratru, tovaryš tovaryši radí (Hus) – 9. co chcmy sdiati Jěžúšěvi (Hrad) – 10. Hospodin požehnal domovi Israhelovu (ŽaltWittb) – 11. drbite za kněz silného mužě jmieti (Dal) – 12. aby (ty) mohl přes svatej Martin zústati (Žerot) – 13. I což ty, žebráče chudý, (...) pravíš mi o svéj rodině (Mast) – 14. dobrý družě, tu (mast) prodaj nem (Mast) – 15. vítaj slavný stvořitel'u, vítaj milý spasitel'u (ModlKunh) – 16. po bozě tvorci túzieše (Hrad) – 17. slúži mši u vyšehrazském kóřě (Hrad) – 18. ot počátka ve všem řiedě (LegKat) – 19. kopí ustmu u břězě (Alx) – 20. v svého srdcě stanu – 21. až běchu bliz při břěhu (Alx)
- teče mu voda s kabáta, šěl sem do vinohrada (mor.) – ñigdo temu nedá pokoja (mor.) – mjeli zmy koňa (slez.) – dal to bratroj (svč.) – za d'ed'ínó v lesi (střm.) – šěl sem po hlasi (vm.)

36. Určujte plurálové tvary mužských o-kmenů, jo-kmenů a u-kmenů.

1. běchu líti čěsi (Alx) – 2. krvaví potoci ploviechu (Dal) – 3. aby se jemu neposmievali tak lidé jako i črtie (Štít) – 4. Čechy se do Prahy snidú (Dal) – 5. děkujte hospodinu všickni činové jeho (ŽaltKlem) – 6. viera a tvoji čini, ta tě již zdrávu učiní (Hrad) – 7. do čas budem mieti hosti (Mast) – 8. mnoho Čech nerodi přijěti (Dal) – 9. kázal sobě podati třevíc lýčených (HájKron) – 10. ktož těch koláčiev kúpí (Hrad) – 11. zástup muží a žen (Štít) – 12. těchto časuo (Konáč) – 13. tiemto já mužóm poleku (Dal) – 14. král mužiem přikázal (Pror) – 15. ciesař na pániech toho vztáza (Baw) – 16. v činiech jich (ŽaltKlem) – 17. již se s mužmi sniti chtiechu (Dal) – 18. král hnu se s vojmi s toho miesta (Alx) – 19. skřípice zubami (HájKron)
- voj řech čas (jzč.) – nám ogarom šili gaře (vm.) – o dvanástí rokoch sem vyšla ze školy (vm.-keleč.) – krajánci chodili po mlejních (jzč.) – prase bjehalo mezi vozi (doudleb.) – só to nejaki provaze (střm.)

37. Určijte duálové tvary mužských o-kmenů, jo-kmenů a u-kmenů.

1. ta pány kněžě podstúpista a udatně jeho pobista (Dal) – 2. má stříčě oba (Mast) – 3. na poly budú držěti přikázanie (Otc) – 4. nemohl prodati dvě sudů vína (Brikcí) – 5. nižádný nemož dvěma pánoma slúžiti (Hus) – 6. když Nero chtěl apostoloma život otjeti (Pas) – 7. se dvěma dušníkoma (ListLit)

38. Určijte tvary substantiv typu *zeměnin*.

1. všelící zeměně a synové člověčí (ŽaltKlem) – 2. Polené ode všeho s hradu sběhů (Dal) – 3. tehdy což bě měščan přědních, pojídu přěd svého krále (Alx) – 4. to se od měščan vládykám dálo (Dal)

↳jo-kmeny mužské: řebří

Mužská ↳jo-kmenová deklinace se dále dělila na neživotnou (jména jako *čřěví, hřěbí, klí, řebří, úlí* aj.) a životnou (zejm. vlastní jména přejatá z latiny, např. *Juří<Georgius, Jiljí<Aegidius, Alexí<Alexius, Antoní<Antonius* aj.). Postupem času většina ↳jo-kmenových substantiv změnila podobu (*čřěví>střěvíc, hřěbí>hřebík, klí>klih, úlí>úli; Alexí>Alexej, Antoní>Antonín*) a přešla k jiným deklinacím nebo zachovala deklinační typ, ale změnila rod (*pondělí, září* jsou dnes neutra). Mužská ↳jo-kmenová deklinace tak jako celek zanikla; zbývající maskulina na *-í* se skloňují jako adjektiva (zbytkem původní deklinace je jen archaický tvar ve spojení *na svatého Jiří*).

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. řebří	1.,4.,5. řebřie	1. řebří
2. řebřie	2.,6. řebřú	2. řebří
3. řebřú	3.,7. řebříma	3. řebřím
4. řebří		4. řebřie
5. řebří		5. řebří
6. řebří		6. řebřích
7. řebřím		7. řebřimi

CVIČENÍ

39. Určijte tvary mužských ↳jo-kmenů.

1. viděl řebří vysoký (Pas) – 2. bych ten hřěbí zasě vyňal (Hrad) – 3. klí miesto vápna jmějjechu (Dal) – 4. jest bosého ten třěví (Štít) – 5. jeden pondělí ráno (Troj)

i-kmeny mužské: host

S výjimkou 7. sg., 1., 4. a 5. pl. mají zpočátku stč. mužské *i*-kmeny tvary shodné s *i*-kmeny ženskými (*kost*); počet rozdílů však rychle vzrůstá spolu s postupem rodového principu. Mužská *i*-kmenová deklinace se rozkládá užíváním nepůvodních koncovek a přechodem *i*-kmenových maskulin k jiným typům, především k mužským *o*-kmenům (*host, kmeť*) a *jo*-kmenům (*choť, choť, zět, švagr, zet'*), nebo i k femininům (*pečet, zvěř*). Zbytky deklinace jsou do současnosti zachovány v tvarech substantiva *lidé* (původní nominativ byl *l'udie*) a v některých tvarech substantiva *host* (zejména 2. pl. *hostí* vedle *hostů*). Za jiný zbytek lze pokládat koncovku *-í* (<*-ie*), která se porůznu na českém jazykovém území objevuje v 1. pl. životných maskulin vůbec, tj. nejen původně *i*-kmenových (např. *zlodějí, klucí* ap.).

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. host	1.,4.,5. hostí	1. hostie
2. hosti	2.,6. hostů	2. hostí
3. hosti	3.,7. hostma	3. hostem
4. host		4. hostie
5. hostí		5. hostie
6. hosti		6. hostech
7. hostem		7. hostmi

Poznámky k jednotlivým tvarům:

4. sg. Jako výsledek působení kategorie životnosti je už ve staré češtině ve 4. sg. běžný genitivní tvar *hosti*, brzy sem však od *o*-kmenů proniká typická genitivní-akuzativní koncovka životných maskulin *-a*.

CVIČENÍ

40. Určujte tvary mužských *i*-kmenů.

1. zvěř ten divoký (Otc) – 2. Kaifáš a jeho test Annáš (Hrad) – 3. od tohoto kmeti (Pas) – 4. Nero lovit zvěř poslal (Pas) – 5. Krok jde do návi (Dal) – 6. a tito hostie sú porobeni vámi (Alx) – 7. vědie všeho světa ľudie (Leg) – 8. všickni zvěř zemščí (Pror) – 9. když se vína hostem nedostalo (Krist)
- přines to s poutu (svč.) – má hodního zeta (jzč.)

a*-kmeny mužské: *sluha

Mužské *a*-kmeny měly původně tvary shodné s *a*-kmeny ženskými (typ *žena*). Spolu s tím, jak sílil rodový princip v české deklinaci, pronikaly k mužským *a*-kmenům typické koncovky mužského rodu: v 3. a 6. sg. *-ovi* na místo *-ě* (srov. stč. *otpusť sluzě svému*), v 1. pl. *-ové* na místo *-y* (*tam jidechu ty hrdiny*), v 2. pl. *-óv>-uo(v)>-ů(v)* na místo nulové koncovky (*vykúpí Hospodin dušě sluh svých*), v 3. pl. *-óm>-uom>-úm* na místo *-ám* (*tvým věným sluhám*) a v 7. pl. *-y* na místo *-ami* (*král s radami*). Současný deklinační typ *předseda* je výsledkem tohoto vývoje.

ja*-kmeny mužské: *panošě

Mužské *ja*-kmeny měly původně tvary shodné s *ja*-kmeny ženskými (typ *dušě*), brzy k nim však začaly pronikat typické koncovky mužského rodu a celá deklinace se začala vyrovnávat s mužskými *jo*-kmeny (typ *oráč*). Většina původních mužských *ja*-kmenů s tímto typem splynula, a to včetně tvaru 1. sg. (srov. stč. *panošě*, *zločincě* ap.). Některé odlišné *ja*-kmenové tvary (vedle novějších tvarů *jo*-kmenových) si do dnešní doby zachoval jen omezený počet maskulin patřících k typu *soudce*.

CVIČENÍ

41. Určujte tvary mužských *a*-kmenů a *ja*-kmenů.

1. přide hospoda sluhy toho (Krist) – 2. mluv k sluzě mému (Hus) – 3. nechci tebe za soudci jmieti (Dal) – 4. hospodo, hotov jsem s tebou na smrt jiti (Krist) – 5. král jest vůdci nazván (Budyš) – 6. řečské hrdiny s svým králem i s svú vši mocí za se běžie (Alx) – 7. panošě lotróm (mísu) dadie (Hrad) – 8. zčinil z synov vrahy a z obránci přenemilostivé záhubce (Budyš) – 9. to se od měščan vládykám dálo (Dal) – 10. psali sú listy ke všém vládařem královým i poprávcem po všech zemích (BibI0I) – 11. na Horách pan Jan z Strážě a Jindřich Lipský biešta, tě hrdině i páchnúti jim (= obléhatelům) nedadiešta (Dal) – 12. uvěřili jima jako starostama (Pror)
- s Frantem (svč., střm.)

ɔja*-kmeny mužské: *sudí

Mužské *ɔja*-kmeny měly původně tvary shodné s *ɔja*-kmeny ženskými (typ *laní*), brzy k nim však začaly pronikat koncovky adjektivního složeného skloňování (typ *pěší*). Mužská *ɔja*-kmenová deklinace nakonec s typem *pěší* zcela splynula.

CVIČENÍ

42. Určujte tvary mužských *ɔja*-kmenů.

1. vlk sedieše za sudí (Baw) – 2. berčí zámazné berú těžce (Štít) – 3. mládenec stáše, svému hrabí sluzě (Gesta) – 4. kniežat a hrabí německých mnoho snide (Dal)

FEMININA

a-kmeny ženské: žena

Ve staré češtině kolisají některá feminina (zejména s kořenem zakončeným na *-l*, např. *berla:berle, jedla:jedle* aj.) mezi deklinací *a*-kmenovou a *ja*-kmenovou, tj. mezi typy *žena* a *dušě*. S výjimkou formální hláskové odlišnosti v 7. sg. (*ženú>ženou* v 15. stol.) se stč. paradigma ženských *a*-kmenů v singuláru a plurálu shoduje s dnešním typem *žena*.

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. <i>žena</i>	1.,4.,5. <i>ženě</i>	1. <i>ženy</i>
2. <i>ženy</i>	2.,6. <i>ženú</i>	2. <i>žen</i>
3. <i>ženě</i>	3.,7. <i>ženama</i>	3. <i>ženám</i>
4. <i>ženu</i>		4. <i>ženy</i>
5. <i>ženo</i>		5. <i>ženy</i>
6. <i>ženě</i>		6. <i>ženách</i>
7. <i>ženú</i>		7. <i>ženami</i>

ja-kmeny ženské: dušě

U řady *ja*-kmenových substantiv vznikl časem bezkoncovkový nominativ a akuzativ (*mezě>mez, pelešě>peleš, strážě>stráž* ap.; dodnes kolisá např. *kuchyně – kuchyň*); tato jména přecházela k novému deklinačnímu typu *píseň* (viz výše).

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. <i>dušě</i>	1.,4.,5. <i>duši</i>	1. <i>dušě</i>
2. <i>dušě</i>	2.,6. <i>dušú</i>	2. <i>dúš, duší</i>
3. <i>duši</i>	3.,7. <i>dušěma</i>	3. <i>duším</i>
4. <i>dušu</i>		4. <i>dušě</i>
5. <i>duše</i>		5. <i>dušě</i>
6. <i>duši</i>		6. <i>dušiech</i>
7. <i>dušú</i>		7. <i>dušěmi</i>

Poznámky k některým tvarům:

1. sg. Odlišný nominativ byl jednak u jmen s odsunutou koncovkou (*pelešě>peleš* ap., viz výše), jednak u osobních jmen zakončených na *-yni*, jako např. *prorokyni, Němkyni* ap. (sem patří i substantivum *knieni < kněhyni*). Vedle nominativních tvarů na *-yni* se již ve 14. stol. objevují také tvary na *-yně*.
2. pl. Bezkoncovkový tvar je postupně vytlačován původně *i*-kmenovým tvarem na *-í*; tvar bez koncovky se dodnes zachoval jen u omezeného počtu jmen (zejm. na *-ice*, jako *ulic, nohavic, popelníc* ap.).

CVIČENÍ

43. Určíte tvary ženských *a*-kmenů a *ja*-kmenů.

1. veselí se bude púšče (Pror) – 2. jakož niestějě hmcuov zkušuje a tvrdí (Otc) – 3. ta knieni pohanka bieše (Dal) – 4. posáh Přemysl k lýčeněj kabeli (Dal) – 5. tu čiešu on mienieše, o niež syn boží mluvieše (Dal) – 6. mez'u jsi položil (ŽaltWittb) – 7. o mezi dva se svadišta (Dal) – 8. postavimy věži sobě (Dal) – 9. by byl tak učeny, v takéj krási i múdry jako já sama (Leg Kat) – 10. jiných modlitv neuměji (Hrad) – 11. jakož pastýř od ovec kozly rozdělíje (Štít) – 12. jen těl jich jsú matery, ale ne dúš (Štít) – 13. mytie češ, vědr (Hus) – 14. vdovicem drva nosieše (Dal) – 15. káza Prkošovi rucě, nozě utieti (Dal) – 16. nosiet' na štítě dvě fioletněj orlici (Dal) – 17. ta skála stáše ot Kúřimě za dvě míli (Hrad) – 18. vše po najú vól'ú bude (Mast) – 19. pod dvěma způsobama (Budyš)

- ▣ schovali je do doškovéj stodole (vm.) – dávalo se to chasi (vm.) – má to f kabeli (střim.) – ze fšech strán (jzč.) – koze by nemjeli co žrat (vm.)

↳ja-kmeny ženské: *laní*

K této stažené deklinaci patřil původně omezený počet domácích substantiv (*pradlí, švadlí, rolí, lodí, laní* aj.) a množství jmen přejatých (*konfessí, audiencí, biblé/biblí, processí* ap.), včetně některých cizích jmen vlastních (*Maří < Maria*). Většina těchto substantiv změnila formu a přešla k jiným deklinacím: *pradlí, švadlí > pradena, švadlena* přešla k *a*-kmenům, *rolí > role* k *ja*-kmenům, *lodí > loď* k *i*-kmenům, *laní > laň* k *ja*-kmenům a posléze k novému typu *píseň*. Cizí (*konfessí > konfese, Maří > Marie* atd.) přecházela pravidelně k *ja*-kmenům, popř. (se změnou rodu) ke středním *↳jo*-kmenům (*processí*). Zbytek původní deklinace představuje substantivum *paní* (s deklinací až na 2. pl. shodnou se složenými adjektivními tvary); shodně s ním se v novější době někdy skloňují feminina typu *průvodčí*.

K femininům typu *laní* patřila původně také kolektiva typu *bratřie* (‘bratři, bratři, milé bratrstvo’, *kněžie* (‘kněží, kněžstvo’). Tvary těchto kolektiv podle *↳ja*-kmenové deklinace se však postupně začaly chápat jako dubletní plurálové tvary odpovídajících maskulin (zejména 1. pl. *bratři/bratřie (> bratři/bratři)*, 3. pl. *bratróm/bratřiem (> bratrúm/bratřím)*). Jako takové jsou některé z těchto *↳ja*-kmenových tvarů zachovány dodnes u substantiv *bratr* a *kněz*.

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. <i>laní</i>	1.,4.,5. <i>laní</i>	1. <i>lanie</i>
2. <i>lanie</i>	2.,6. <i>laňú</i>	2. <i>laní</i>
3. <i>laní</i>	3.,7. <i>laniema</i>	3. <i>laniem</i>
4. <i>laňú</i>		4. <i>lanie</i>
5. <i>laní</i>		5. <i>lanie</i>
6. <i>laní</i>		6. <i>laniech</i>
7. <i>laňú</i>		7. <i>laniemi</i>

Vlivem hláskových změn *’ú>í* (14. stol.) a *ie>i* (15. stol.), které měly shodné výsledky, v této deklinaci zcela zanikly formální rozdíly mezi jednotlivými singulárovými tvary a zčásti i mezi tvary plurálovými.

CVIČENÍ

44. Určujte tvary ženských *↳ja*-kmenů.

1. přes moře plul hledat své panie (Pas) – 2. jedné paniej zrak navrátil (Pas) – 3. tu paňú mniec nábožničku (Hrad) – 4. jsú sde tři panie (Mast) – 5. kako tě jest lodí přenesla (Hrad) – 6. ktož by dal komu svú rolí (Štít) – 7. ledvie mé naplněny sú oblúžením (ŽaltKlem) – 8. bláznivá zmie, zda nevieš toho (Baw) – 9. tu postaví svatě Maře kapl'u (Hrad)

45. Určujte tvary feminin typu *bratřie, kněžie*.

1. svatý Prokop i bratřie jiná (Hrad) – 2. pozva svú bratřú (Hrad) – 3. král počě své bratřie netbati (Dal) – 4. též svéj bratři radieše (Hrad) – 5. jě sě s strýčenú bratřú vadiiti (Dal) – 6. kněžie jich leřala (ŽaltWittb) – 7. snidú sě vyšehrazská kněžie (Hrad) – 8. kněžú jich zabili sú (ŽaltKlem) – 9. svedú lidi, aby kněži nevěřili (Štít) – 10. jenž nad kněži starostú bieše (Pas)

i-kmeny ženské: *kost*

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. <i>kost</i>	1.,4.,5. <i>kostí</i>	1. <i>kostí</i>
2. <i>kostí</i>	2.,6. <i>kostú</i>	2. <i>kostí</i>
3. <i>kostí</i>	3.,7. <i>kostma</i>	3. <i>kostem</i>
4. <i>kost</i>		4. <i>kostí</i>
5. <i>kostí</i>		5. <i>kostí</i>
6. <i>kostí</i>		6. <i>kostech</i>
7. <i>kostú</i>		7. <i>kostmi</i>

Poznámky k některým tvarům:

V 2. sg. a 3., 6. a 7. pl. se objevují vedle *i*-kmenových koncovek i koncovky *ja*-kmenové (2. sg. *-ě*, 3. pl. *-iem*, 6. pl. *-iech*, 7. pl. *-ěmi*). Míšením obou deklinací nakonec vzniká nový deklinační typ *píseň*, k němuž od *i*-kmenů postupně přešlo množství feminin (např. *báseň, tvář, hól/huol/hùl, pec, lať* aj.). Podrobněji viz výše.

CVIČENÍ

46. Určíte tvary ženských *i*-kmenů.

1. spadni na ně bazn a strach (ŽaltWittb) – 2. bude v zemi žizen a často hlad (Dal) – 3. proste pána žni, ať pošle dělníky na žen svú (Hus) – 4. ujem jej, z sieni jej vyvede (Dal) – 5. bujného vzrostu a krásné tváři (HájKron) – 6. línou husí mě zůveš (Kocm) – 7. nerod' prsta mezi dřvi a podvoj klásti (Dal) – 8. ve vsech (HájKron) – 9. mezi dvěma zedma (Pror)
- ▣ hus ščeboce (vm.) – má starost'e (zč.) – celé noce (vm.)

ū-kmeny ženské: *svekrv*

Už od nejstarších dob jsou v češtině mnohé koncovky typu *svekrv* (,tchyně, švagrová') nepůvodní, a to *i*-kmenové, *a*-kmenové, resp. *ja*-kmenové. Řada *ū*-kmenových substantiv přešla k jiným deklinacím, zejména k *a*-kmenům (např. *bítva*, *želva*) a k postupně vznikajícímu typu *píseň* (např. *cierkev*, *krev*, *mrkev*). Deklinace tak zanikla.

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. <i>svekrv</i>	1.,4.,5. <i>svekrvi</i>	1. <i>svekrve</i>
2. <i>svekrve</i>	2.,6. -	2. <i>svekrví</i>
3. <i>svekrvi</i>	3.,7. -	3. <i>svekrvem</i>
4. <i>svekrv</i>		4. <i>svekrvi</i>
5. <i>svekrvi</i>		5. <i>svekrvi</i>
6. <i>svekrvi</i>		6. <i>svekrvech</i>
7. <i>svekrv'ú</i>		7. <i>svekrvemi</i>

CVIČENÍ

47. Určíte tvary ženských *ū*-kmenů.

1. Svatého Petra pro čtveru věc svatá *cierkev* pamatuje (Pas) – 2. tvé krve pro veš svět bych neprolil (Dal) – 3. vstav, k *cierkvi* jdieše (Dal) – 4. svú krv'ú mnoho důš pokúpi (Leg) – 5. naplňte štúdve (Chelč) – 6. nebyli podobni větvem (BiblKral)

NEUTRA

o-kmeny střední: *město*

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. <i>město</i>	1.,4.,5. <i>městě</i>	1. <i>města</i>
2. <i>města</i>	2.,6. <i>městú</i>	2. <i>měst</i>
3. <i>městu</i>	3.,7. <i>městoma</i>	3. <i>městóm</i>
4. <i>město</i>		4. <i>města</i>
5. <i>město</i>		5. <i>města</i>
6. <i>městě</i>		6. <i>městiech</i>
7. <i>městem</i>		7. <i>městy</i>

Poznámky k některým tvarům:

6. sg. Vedle *-ě* se uplatňuje *-u* (jde spíše o koncovku dativní než o koncovku *u*-kmenovou), zejména u slov nověji přejatých a u neuter na *-go*, *-ho*, *-cho*, *-ko* (odstraňují se tak alternace: *na suše* – *na suchu* ap.).
6. pl. Původní *o*-kmenová koncovka *-iech* (>*ích*, dnes jen u jmen na *-isko*: *střediscích*, *hlediscích*) ustupuje *i*-kmenové koncovce *-ech* (dnes koncovka základní) a *a*-kmenovému *-ách* (dnes především u jmen na *-go*, *-ho*, *-cho*, *-ko* k odstranění alternace: *tágách*, *trikách*, *bříchách* ap.).

jo-kmeny střední: moře

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. moře	1.,4.,5. moří	1. moře
2. moře	2.,6. mořú	2. moří
3. mořu	3.,7. mořoma	3. mořóm
4. moře		4. moře
5. moře		5. moře
6. moří		6. mořích
7. mořem		7. moří

Poznámky k některým tvarům:

2. pl. Původní nulová koncovka je od nejstarší doby už jen ve zbytcích (dodnes neutra na *-iště*, např. *ohnišť*, *hřišť*, výjimečně jiná, např. *vajec*). Základní koncovka *-i* je tu *i*-kmenová.
3. pl. Podoba *-iem (>im)* vznikla až ve 14. stol. přehláskou *'ó>ie*.

CVIČENÍ

48. Určujte singulárové tvary středních o-kmenů a jo-kmenů.

1. střely letie jakžto krópě z deště létě (Alx) – 2. v Polště (Pulk) – 3. I jechu se u vojščě i u městě mluvíti (Dal) – 4. u vašem vojsku (Dal) – 5. dám pěstú po tvém lícu (Mast)

49. Určujte plurálové tvary středních o-kmenů a jo-kmenů.

1. do svých bydl (Otc) – 2. nemohúc smutka srdce složití (Hrad) – 3. dal jich srdcóm naučení (Štít) – 4. vzešla pravým sirdciem radost (ŽaltWittb) – 5. aby rozuměli slovám (Hus) – 6. o těch sloviech (Štít) – 7. v drahých rúšiech (Pas) – 8. na miestech (Pas) – 9. po miestách suchých (Hus) – 10. vdova mladá letmi (Štít) – 11. mezi polmi (HájKron)

50. Určujte duálové tvary středních o-kmenů a jo-kmenů.

1. koleně moji nemocně jsta (ŽaltWittb) – 2. orel rozloží křídle svoji (ŽaltWittb) – 3. U přikrytú křídlu tvú úfati budu (ŽaltKlem) – 4. pták léce křídloma (Štít)

ьjo-kmeny střední: znamenie

Jde o jedinou staženou deklinaci substantiv zachovanou v plném rozsahu do současné češtiny. Na rozdíl od ostatních deklinací, v nichž došlo ke stahování (mužské *ьjo*-kmeny: *řebří* a ženské a mužské *ьja*-kmeny: *sudí*, *laní*), byly střední *ьjo*-kmeny deklinací silně zastoupenou (patřila k nim mj. všechna podstatná jména slovesná). Vlivem předhistorické změny *ie>é* po *l* a vlivem opožděného úžení *é>í* po *l* měla substantiva s kořenem na *-l* až do 18. stol. odlišnou podobu 1. sg. (*zelé*, *obilé*, *veselé*). Výsledkem změn *'ú>í* (14. stol.) a *ie>í* (15. stol.) je splynutí většiny tvarů.

SINGULÁR	DUÁL	PLURÁL
1. znamenie	1.,4.,5. znamení	1. znamenie
2. znamenie	2.,6. znameňú	2. znamení
3. znameňú	3.,7. znameníma	3. znamením
4. znamenie		4. znamenie
5. znamenie		5. znamenie
6. znamení		6. znameních
7. znamením		7. znameními

CVIČENÍ

51. Určujte tvary středních ьjo-kmenů.

1. otpuščenje jeho vzešči ... bra se domuov (LegKat) – 2. ten mi v tom násilé činí (Leg) – 3. (andělé) činiece slovo jeho ku poslúchaňu hlasu jeho (ŽaltWittb) – 4. abychom královstvie svá i obydlé svá opustili (Troj) – 5. proti téma přikázánima (Štít)
- kyselé zelé (vm.) – maji dost uhlího (střč.) – s teho psáňa to nepoznáš (střm.)

SOUHLÁSKOVÉ DEKLINACE SUBSTANTIV

Jako souhláskové se označují ty deklinace, v nichž byl kmenotvorný formant tvořen vedle samohlásky i souhláskou; ve staré češtině jde o deklinace, v nichž se původně uplatňovaly kmenotvorné formanty s konsonanty *-n-* (*n*-kmeny mužské, typ *kámen*, a *n*-kmeny střední, typ *rámě*), *-nt-* (*nt*-kmeny střední: *kuře*), *-s-* (*s*-kmeny střední: *nebe*), *-r-* (*r*-kmeny ženské: *máti*) a *-t-* (*t*-kmeny mužské: *loket*). Ve zbytcích jsou staré konsonantické tvary zastoupeny u maskulin typu *zeměnin* (viz výše *o*-kmeny mužské) a *přítel* (viz výše *jo*-kmeny mužské).

Souhláskové deklinace se během svého vývoje sblížovaly s deklinacemi *i*-kmenovými, *o*-kmenovými a *a*-kmenovými; ve staré češtině jsou jejich tvary už z velké části nepůvodní. S výjimkou *nt*-kmenů (dnešní typ *kuře*) souhláskové deklinace v češtině zanikly; památkou na ně jsou dnes jen více či méně odchylné tvary některých substantiv, která k těmto deklinacím původně patřila.

K typickým koncovkám konsonantických deklinací patří:

2. sg. **-e** (*kamene, ramene, kuřete, mateře, lokte*)
3. sg. **-i** (*kameni, rameni, kuřeti, mateři, lokti*)
1. pl. **-e** (*mateře, lokte*)
2. pl. **-o** (nulová koncovka: *kamen, ramen, kuřat, mater, loket, nebes*)

***n*-kmeny mužské: kámen**

K *n*-kmenům mužským patřila substantiva jako *den, hřeben, ječmen, jelen, kámen, kořen, křemen, lupen, plamen, pramen, prsten, řemen, třmen* aj. Ve staré češtině jsou jen zbytky původních konsonantických tvarů, především v 2. sg. (*kamene, dne*) a 3. sg. (*kameni, dni*), zčásti v 2. pl. (z *kořen* – odtud dnešní *dokořán*) a ojedinele také v 6. sg. (spojení *ve dne*, jinak *o dni*). Substantiva této deklinace přešla většinou k *o*-kmenům.

CVIČENÍ

52. Určijte tvary mužských *n*-kmenů.

1. tohoto téhodne (Otc) – 2. viera jest k kořeni přirovnána a náděje k kmenu (Štít) – 3. anděl vstúpi v plameně (Comest) – 4. dni jeho sě neprodlé (Pror) – 5. Alexander šturm počě, kde náviece kamen valé (Alx) – 6. potřěse sě země z kořen (Hrad)
- pak se svézli ječmeňe a ofse (vm.)

***n*-kmeny střední: rámě**

K *n*-kmenům středním patřila substantiva jako *břiemě, jmě, plémě, rámě, siemě* aj. V 1. a 4. sg. je přítomnost formantu *-n-* zastřena hláskovým vývojem (**sěmen > *sěm'ę > *sěm'ä > siemě*), v ostatních pádech je tento formant jasně rozlišitelný (2. sg. *sěmene*, 3. sg. *sěmeni* atd.). Vzhledem ke shodě většiny tvarů s tvary *o*-kmenové deklinace (*město*) byly k tvarům 1. a 4. sg. přitvořeny novotvary na *-no* (*rameno, plemeno* atd.) a *n*-kmeny střední se plně přiklonily k *o*-kmenům. Zbytkem jejich deklinace jsou dnes jen některé odchylné, většinou dubletní tvary (např. 2. sg. *ramena/ramene*, 3. sg. *ramenu / rameni* ap.) a stylově příznakové nominativní podoby jako *rámě, plémě* ap.

CVIČENÍ

53. Určijte tvary středních *n*-kmenů.

1. někteří říekají jmě, druží jměno a třetí meno (Hus) – 2. jenž ze jměno byl věhlasný (Alx) – 3. proti světa tohoto břeměni (Hrad) – 4. ve jměni svatém jeho úfali jsme (ŽaltKlem) – 5. u vyměni jest mléka plno (Baw) – 6. raměni moję lidi súditi budeta (Pror)

nt-kmeny střední: kuřě

Střední *nt*-kmeny jsou jedinou konsonantickou deklinací plně dochovanou do současnosti; příčinou je velké množství jmen patřících k této deklinaci (jména mláďat). Některá substantiva sem přistoupila od jiných deklinací, např. *koště* (pův. *jo*-kmen), *doupě* (*ja*-kmen), *hrabě* (pův. *hrabie*, *lja*-kmen).

CVIČENÍ

54. Určujte tvary středních *nt*-kmenů.

1. slovuťné kniežě, toto zdrávo a veselo se vrátilo (Pulk) – 2. od člověka do skotěte (ŽaltWittb) – 3. jalovata uzdraviš (ŽaltKlem) – 4. dvě teletě zlaté (Hus) – 5. obů dieřatů nemož přěněsti (Pas) – 6. kterým jsta činem dieřatma počele (Krist)

s-kmeny střední: nebe

K *s*-kmenům středním patřila původně řada neuter (srov. psl. *nebo-nebese*, *oko-očese*, *tělo-tělese* aj.). Substantiva této deklinace přešla vesměs ke středním *o*-kmenům a tvary *s* kmenotvorným *-s-* zanikly (jejich zbytky se dochovaly jen v plurálových tvarech substantiva *nebe*). V nové češtině byly ve třech případech (*koleso*, *sloveso*, *těleso*) tvary *s* tématem *-s-* uměle obnoveny; jde ovšem o slova, která jsou k původním jednotkám (*kolo*, *slovo*, *tělo*) jen ve velmi volném vztahu, neboť mají odlišný význam i samostatné *o*-kmenové paradigma.

CVIČENÍ

55. Určujte tvary středních *s*-kmenů.

1. ež si ráčil nebesa dens otvořiti (ModlKunh) – 2. nade všemi nebesy (Štít) – 3. kázal ji na kola vsaditi (= na vůz) (Pulk)

r-kmeny ženské: máti

K *r*-kmenům ženským patří ve staré češtině již jen dvě substantiva (*máti* a *dci*). Původní konsonantické koncovky jsou zachovány kromě nominativu sg. v 2. sg. (*mateře*), 3. sg. (*mateři*, *dceři*), 1. a 4. pl. (*mateře*) a 2. pl. (*mater*, *dcer*). Do nové češtiny se paradigma nedochovalo.

CVIČENÍ

56. Určujte tvary ženských *r*-kmenů.

1. ty budeš jeho máti (Hrad) – 2. co jest mátě zavinila? (Hrad) – 3. dceř ženská dána bude jemu (Pror) – 4. (Judáš) máteř pojem sobě ženů (Leg) – 5. By zlosyn pustil od zlé dceře aneb zlá dci od zlosyna (Štít) – 6. slyš, dci, a viz (ŽaltKlem) – 7. o svatého Václava mateři (Hrad) – 8. svých otcův i mater (Štít) – 9. dvě dceři a jednoho syna měl jest (Gesta)

t-kmeny mužské: loket

K *t*-kmenům mužským patřila ve staré češtině jen substantiva *dehet*, *dehet*; *strom podobný dubu*, *drobet*, *drochet*, *drobet*, *krapet*, *loket* a *nehet*. Jejich původní tvary jsou kromě nominativu sg. dochovány v 2. sg. (*lokte*), 3. sg. (*lokti*), 1. pl. (*lokte*) a 2. pl. (*loket*). Tyto tvary si substantivum *loket* zčásti zachovalo dodnes (včetně možného archaického 2. pl.: *pět loket plátna*), ostatní substantiva buď přešla k *o*-kmenům, nebo zanikla.

CVIČENÍ

57. Určujte tvary mužských *t*-kmenů.

1. aby jej ani píti ani jiesti drobte dali (Pas) – 2. nemohl mieti krapte (Hus) – 3. Zajec paznehte neštiepí a svině paznehet štiepí (BibiOI) – 4. dvanáct loket (Pas) – 5. rukávy jen do loktů (Pas)

DEKLINACE ADJEKTIV

Jmenná a složená deklinace

Tak jako u substantiva byl v indoevropštině i u adjektiva způsob deklinace dán jeho kmenotvornou příponou. Adjektiva se tedy také skloňovala podle řady různých kmenových deklinací a jejich tvary se od tvarů substantiv nijak nelišily.

Deklinace *složená* se vyvinula vlivem pravidelného spojování původních tvarů jmenných s příslušnými tvary zájmena *jb, ja, je* (to přesněji určovalo substantivum, k němuž se adjektivum pojilo). Při stahování v 10. stol. vznikly ze spojení jmenných koncovek a zájmených tvarů nové, formálně zřetelně odlišené koncovky s dlouhými vokály (*dobraja > dobrá* atd.), které zcela převládly v deklinaci adjektiv a rozšířily se i k některým substantivům, zájmenům a číslovkám.

JMENNÁ DEKLINACE

Z množství kmenových deklinací se do staré češtiny u adjektiv zachovaly pouze *o*-kmeny a *jo*-kmeny (tvary mužského a středního rodu) a *a*-kmeny a *ja*-kmeny (tvary rodu ženského); zčásti je zachována i deklinace stažená (*bj**o*-kmeny mužské a střední a *bj**a*-kmeny ženské) a v ojedinělých zbytcích jsou doloženy tvary deklinace *u*-kmenové.

Deklinace *o*-kmenová a *a*-kmenová: *bratrův-bratrova-bratrovo*

- Deklinace je relativně nejlépe zachována (i do současnosti) v tvarech přivlastňovacích adjektiv, i zde však jsou už v stč. původní jmenné tvary jen v singuláru (odpovídají tvarům dnešním s výjimkou 7. sg., v němž vedle složeného tvaru *bratrovým* lze v stč. ještě vzácně najít původní jmenný tvar na *-em*: s *bohem Abrahamovem*). Plurálové tvary (shodné s dnešními) a tvary duálové (s výjimkou 1., 4., 5. du. m. *bratrova*, f., n. *bratrově*) jsou už nahrazeny tvary složenými. V nářečích mnohde složené tvary zcela převládly (srov. *bratrovej, bratrovýho* atd.), jinde naopak došlo k absolutivnímu užívání jednoho jmenného tvaru (jihozápadočeské *sousedovo brambory, tatínkovo sestra* ap.).
- Jmenné tvary u adjektiv jiných než přivlastňovacích jsou už v stč. na ústupu. Vyskytují se v doplňku, resp. ve jmenné části slovesně-jmenných predikátů (*mák jest měkek; zdráva mě učiň* ap.); v přivlastkovém postavení je lze najít jen zcela výjimečně (v ustálených spojeních jako *vel(i)ka noc, Velikonoce: ot veliky noci, o velcě noci* ap.)

CVIČENÍ

58. Určíte tvary přivlastňovacích adjektiv.

1. tesařův syn (Comest) – 2. pohřsti Ježíšovo tělo (Hrad) – 3. z králova Herodova města (Hrad) – 4. u městě hospodinově (ŽaltWittb) – 5. o biskupově Heřmanově smrti (Dal) – 6. v Jindřichovém Hradci (Čem) – 7. nad domem Davidovem (ŽaltWittb) – 8. dva syny krásná Božějova (Dal) – 9. skrzě ruce Mojžiesově a Aronově (ŽaltWittb)

▣ bratrovej sin (střč.) – bratruj sin (střč.) – bratrovo sin (jzč.)

59. Určíte jmenné tvary adjektiv *o*-kmenové a *a*-kmenové deklinace.

1. dobrojtro vám, krásné panie (Mast) – 2. slíbichu ni stara, ni mlada neživiti (Dal) – 3. jehožtos nerodila přijeti živa, přijmi mrtva (Pas) – 4. vzeli jsú jednéj chudě ženě plátno (PoprRožmb) – 5. budú nám zde plni stoli (Dal) – 6. o velicě noci (Pas) – 7. před velikú nocú (Krist) – 8. (beránek) nenie ještě k jedeni dobr (Comest) – 9. Alžběta dietětem těžka bieše (Hrad) – 10. té dievky nikdy ižádný nevidal hněvivy (Krist) – 11. snad by ty mě naha ostavil (Comest) – 12. kázachu je živý zahřesti (Alx) – 13. proč veli veselu býti (Hus) – 14. ne všem je dáno ve všem býti rozumnu (Štít)

Deklinace *u*-kmenová

Jedinými pozůstatky adjektivních *u*-kmenů jsou tvary přídavných jmen *bliz, cěl* a *mlád* v příslovečných spřežkách typu *oblizu* (blízko, poblíž'), *zcělu* (dnes *zcěla*, s *o*-kmenovou koncovkou), *zmladu, zamladu* (dnes *zamlada*, rovněž s *o*-kmenovou koncovkou).

60. Určete zbytky *u*-kmenových tvarů:

1. tm sě z mladu ostřě puči (Alx) – 2. tak byl milostivý za mladu (Alx) – 3. smutek oblizu jest (ŽaltWittb) – 4. Boleslav počě v svatost svého bratra od polu věřiti (Dal)

Deklinace *jo*-kmenová a *ja*-kmenová: *pěš-pěšě-pěše*

- Ve staré češtině je deklinace relativně nejlépe zachována u adjektivních komparativů a superlativů (superlativy mají v stč. předponu *naj-*, popř. *ná-*); ani zde však jmenné tvary (jejich koncovky viz výše, u substantiv typu *oráč* a *dušě*) netvoří úplné paradigma. Nejčastěji jsou v stč. textech zastoupeny jejich nominativní tvary, které jsou značně odlišné od dnešních a současně – vlivem hláskových změn – se zčásti formálně odlišují i od obvyklého zakončení tohoto typu adjektiv ve staré češtině (srov. mužský rod: *chuzí* ‚chudší‘, *bohatěji* ‚bohatší‘; ženský rod: *chuzši*, *bohatěji*; střední rod: *chúze*, *bohatěje*). V ostatních pádech převládají tvary podle složené deklinace (typ *pěš*).
- Mimo komparativy a superlativy jsou jednotlivé *jo*-kmenové a *ja*-kmenové jmenné tvary dochovány jen u nemnoha adjektiv, např. *pěš* (‚pěší‘: *ty jsi na koni a já pěš*), *lěň* (‚liný‘: *jazyk lěň nenie*), *nic* (‚skloněný‘), *rúč* (‚rychlý‘) aj. K *jo*-kmenové a *ja*-kmenové deklinaci patřila také participia *nt*-ová a *s*-ová (původně deklinace konsonantická); ve staré češtině se však užívá již jen jejich nominativních tvarů, výjimečně i tvaru akuzativního pro mužský rod (*nesúc*, *trpiec*, např. *uzře muže proti sobě stojiec*). Svým původem sem patřila i zeměpisná jména jako *Boleslav*, *Čáslav*, *Olomouc*, *Peruc*, *Plzeň*, *Chrudim* aj. (původně šlo o mužské tvary *jo*-kmenových přivlastňovacích adjektiv); tato jména se však substantivizovala a postupem času se přiklonila většinou k femininům (zpravidla k nově vzniklému smíšenému deklinačnímu typu *píseň*).
- V současné češtině lze pozůstatky *jo*-kmenových a *ja*-kmenových adjektiv najít pouze v ustrnulém tvaru *páně* (původně jen ženský nebo střední tvar přivlastňovacího adjektiva *páň-páně-páně*, dnes i u maskulin: *chrám Páně*) nebo v některých zeměpisných jménech (*Kněžmost* ‚most knížete‘, *Zvoleněves* ‚Zvolenova ves‘ ap.).

CVIČENÍ

61. Určujte jmenné tvary komparativu a superlativu.

1. Kto je chuzí nemocného? (Štít) – 2. z nichž každý bohatěji occě tvého jest (LegKat) – 3. dali jsa od vody, ne tak brzo utone (Štít) – 4. lepší mohutý sedlák než vládyka chudý (Štít) – 5. donidž jest byla mlazši (Štít) – 6. čím kde další pravda, tiem dáleji boh (Štít) – 7. čímť jest tvrzi máku tvého (Alx)

62. Určujte jmenné tvary adjektiv *jo*-kmenové a *ja*-kmenové deklinace.

1. sám jediný pěš a bos šel (Krist) – 2. veš den pěšě šedši (Krist) – 3. jest-liť páně dědina, člověk jest boží (Štít) – 4. ot nynějšě času i až na věky (ŽaltKlem) – 5. proněž leží Trójě nicě (Alx) – 6. (lotři) oněměchu i padechu inhed nici (Otc) – 7. ať k napominání jazyk lěň nenie (Hus)

63. Určujte tvary participií.

1. děťátko hrá běhajě po ostrově (Pas) – 2. Rubína nalezše umrla (Pas) – 3. bratrcě mého chozi hledající (Pas) – 4. jakž brzo takýto pták výr nad sobú sediec uzřiš (Pas) – 5. nenieť múdré v žaláňi vězieci veseliti sě (Štít)

64. Určujte tvary substantiv typu *Boleslav*.

1. do Starého Boleslavě (Pulk) – 2. ta skála stáše ot Kúřimě za dvě míli (Hrad) – 3. k Starému Boleslavi (HájKron) – 4. hrad za Mladým Boleslavem (HájKron)
☐ do Holomóca (střm.) – před Dobříšem (místní úzus)

Deklinace *bojo*-kmenová a *boja*-kmenová: *boží*

Ve staré češtině už tato adjektiva splývají s deklinací složenou. Původně sem patřila přídavná jména druhově přivlastňovací (*boží*, *psí*, *ptačí* aj.), výjimečně i jiná (*velí* ‚velký‘), jejichž tvary odpovídaly tvarům *bojo*-kmenových a *boja*-kmenových substantiv (viz výše typy *řebří*, *laní* a *znamenie*). Ojedinělý jmenný tvar této deklinace se zachoval ve spojení *být ve psí*.

CVIČENÍ

65. Určujte tvary *bojo*-kmenové a *boja*-kmenové deklinace.

1. Přemysl vyně sýr a rezný pecen velí (Dal) – 2. by králova radost velé (Alx) – 3. u velí pokořě (Alx) – 4. k božíemu hrobu (Pas) – 5. k božému hrobu (Alx)

SLOŽENÁ DEKLINACE

Tvrdá deklinace: *dobrý-dobrá-dobré*

Tvrdá složená adjektivní deklinace je odvozena od deklinace o-kmenové a a-kmenové. Staročeské tvary se většinou shodují s tvary dnešními. Rozdíly proti dnešnímu stavu:

Duál

	MASK.	FEM.	NEUT.
1.,4.	<i>dobrá</i>	<i>dobřiej</i>	<i>dobřiej</i>
2.,6.	<i>dobrú</i>	<i>dobrú</i>	<i>dobrú</i>
3.,7.	<i>dobrýma</i>	<i>dobrýma</i>	<i>dobrýma</i>

Ostatní tvary:

- 6. sg. m. a n. *dobřiem* (např. o světiem Václavě)
- 3. a 6. sg. f. *dobřiej* (např. na cestě nezkaleniej ,neposkvmené')

Tyto tvary jsou od 14. stol. nahrazovány tvary s koncovkami *-ém* a *-ěj* (*dobřém, dobrěj*) odstraňujícími alternaci koncové kořeně souhlásky. V 3. a 6. sg. f. nakonec dochází k vyrovnání s genitivním tvarem *dobré* (vyrovnané tvary jsou ve spisovném jazyce i ve většině nářečí, pouze jihozápadočeská nářečí rozdíl genitiv x dativ/lokál zachovávají: z *druhý strany* x *na drugej straně*).

Měkká deklinace: *pěší*

Měkká složená adjektivní deklinace je odvozena od deklinace jo-kmenové a ja-kmenové. Její staročeské tvary většinou odpovídají tvarům dnešním, odlišnosti jsou nejčastěji jen hláskové.

	SINGULÁR			PLURÁL			DUÁL		
	MASK.	NEUT.	FEM.	MASK.	NEUT.	FEM.	MASK.	NEUT.	FEM.
1.	<i>pěší</i>	<i>pěšie</i>	<i>pěšie</i>	<i>pěší</i>	<i>pěšie</i>	<i>pěšie</i>	1.,4. <i>pěšie</i>	<i>pěší</i>	<i>pěší</i>
2.		<i>pěšieho</i>	<i>pěšie</i>		<i>pěších</i>		2.,6.	<i>pěšú</i>	
3.		<i>pěšiemu</i>	<i>pěší</i>		<i>pěším</i>		3.,7.	<i>pěšíma</i>	
4.	<i>pěší</i>	<i>pěšie</i>	<i>pěšú</i>		<i>pěšie</i>				
6.		<i>pěšiem</i>	<i>pěší</i>		<i>pěších</i>				
7.		<i>pěším</i>	<i>pěšú</i>		<i>pěšimi</i>				

V ženském rodě se v 3. a 6. sg. a někdy i v 2. sg. u těchto adjektiv objevují i tvary na *-iej* (např. o válcě dievčie) podle tvrdé deklinace (*dobřiej*).

CVIČENÍ

66. Určujte složené tvary adjektiv.

1. kteraj jinaj ouřad (HájKron) – 2. mistra svého največého (Alx) – 3. do stanu králevého (Pas) – 4. o světiem Václavě (Pulk) – 5. v taciem peři (Štít) – 6. jakejm jinejm způsobem (Žerot) – 7. vzveselé se světi (ŽaltKlem) – 8. králevská lovišče (Leg) – 9. od jinech známejch (Žerot) – 10. s nedóstojnajmi (Comest) – 11. diela rukú člověčú (ŽaltKlem) – 12. svú léní mysl (Otc) – 13. dvě svatiej těle (Pas) – 14. vlastná máti (Leg) – 15. z země dalekéj (Pror) – 16. ciesař kázal družiej modle obět vzdáti (Pas) – 17. k jeho veliciej prosbě (Pas) – 18. na nešporniej hodině (Krist) – 19. vy cná mužě budeta prvnie na mém dvoře (Pas) – 20. daremnie jest chvála (Štít) – 21. tě dvě hrozniej a příkřiej ráně (Pas)

- ▣ s celeho okresu, k nákemu Plachemu, po celom svjete, s t'im Plachejm (střč.) – z hodném chlapcem (střm.) – dobři muzikantí (mor.) – tem starem lidem (svč.) – z leví strani x na levej straňe (jzč.) – z levé strani (střm.)

67. Určujte složené tvary adjektiv.

1. jej svieži vniž vól léní (Alx) – 2. od dávních časuov (ChelčPost) – 3. nějakej dobrej mladej sejr (Žerot) – 4. v drahěj krásí ktvieše (LegKat) – 5. dva zlá člověky (Pas) – 6. břemena na vlastní ramenú nesú (BiblOl) – 7. na družie lodí biechu (Krist) – 8. ten přesta všie své dřevnie řeči (Alx) – 9. chceš-li se budúce škody vystřieci (FlašRada) – 10. dvě duchovnie panně (Pas) – 11. mnohejmi psanými (Žerot)

DEKLINACE ZÁJMEN

ZÁJMENA OSOBNÍ

Zájmeno pro 1. a 2. osobu a zájmeno zvrtné

	SINGULÁR			PLURÁL		DUÁL	
	1. OSOBA	2. OSOBA	ZVRATNÉ	1. OSOBA	2. OSOBA	1. OSOBA	2. OSOBA
1.	<i>jáz</i>	<i>ty</i>	-	<i>my</i>	<i>vy</i>	<i>vě</i>	<i>vy</i>
2.	<i>mne</i>	<i>tebe</i>	<i>sebe</i>	<i>nás</i>	<i>vás</i>	<i>najú</i>	<i>vajú</i>
3.	<i>mně, mi</i>	<i>tobě, ti</i>	<i>sobě</i>	<i>nám, nem</i>	<i>vám, vem</i>	<i>náma</i>	<i>váma</i>
4.	<i>mě</i>	<i>tě</i>	<i>sě</i>	<i>ny</i>	<i>vy</i>	<i>ny</i>	<i>vy</i>
6.	<i>mně</i>	<i>tobě</i>	<i>sobě</i>	<i>nás</i>	<i>vás</i>	<i>najú</i>	<i>vajú</i>
7.	<i>mnú</i>	<i>tobú</i>	<i>sobú</i>	<i>námi</i>	<i>vámi</i>	<i>náma</i>	<i>váma</i>

Poznámky k jednotlivým zájmenům a tvarům:

JÁZ Podoba *jáz* se vyskytuje ještě v 15. stol., už ve 14. stol. se však vedle ní uplatňuje i *já*. Ve staré češtině se vyrovnává genitiv s akuzativem, v obou pádech se užívá jak *mě*, tak *mne*.

TY Ve staré češtině se vyrovnává genitiv s akuzativem, v obou pádech se užívá jak *tě*, tak *tebe*. Vedle instrumentálu *tobú* se od 14. stol. objevuje podoba *tebú*.

ZVRATNÉ ZÁJMENO Ve staré češtině se vyrovnává genitiv s akuzativem, v obou pádech se užívá jak *sě*, tak *sebe*. Dativní tvar *si* je doložen až v nové češtině. Vedle instrumentálu *sobú* se od 14. stol. objevuje podoba *sebú*.

MY, VY Dativní tvary *nem, vem*, ve stč. hojně, jsou nepůvodní (podle *i*-kmenové deklinace). Původní akuzativní tvary *ny, vy* jsou od nejstarší doby vytlačovány genitivními tvary *nás, vás*; tvar *ny* je dodnes znám z verše *Hospodine, pomiluj ny*.

VĚ, VY Původní akuzativní tvary *ny, vy* jsou od nejstarší doby vytlačovány genitivními-lokálovými tvary *najú, vajú*. Vedle *vě* se v 1. du. objevoval i novotvar *va*.

CVIČENÍ

68. Určujte tvary zájmen *já(z), ty, sě*.

1. to *jáz* jistě vědě (Alx) – 2. *já* tobě chcu říci (Mast) – 3. mne *sě* báli králové (Alx) – 4. ze *mě* (ŽaltKlem) – 5. třikrát mne zapřiš (Krist) – 6. v *tě* úfajíc (LegKat) – 7. pokomý nižádného netupí, jedno sám *sě* (AlbRáj) – 8. mezi *sobú* (Hrad)

69. Určujte tvary zájmen *my, vy, vě*.

1. jest *nám* to svědčiti (Leg) – 2. rač *nem* zjěviti, zač *nem* jest tuto mast jmieti (Mast) – 3. pohanil *si ny* (ŽaltWittb) – 4. *vě* sirobu nesle mnoho let (LegKat) – 5. *pod'va va* napřed (Comest) – 6. mine *najú* všě zlá ztráta (Mast) – 7. byť chtěl *naji* hospodin zabiti (BiblOl) – 8. jest obojí syn *vají* (Hrad) – 9. nechce k *náma* ijeden kupec přijíti (Mast)

Zájmeno pro 3. osobu

Ve funkci zájmena 3. osoby se ve slovanských jazycích užívá zájmena **jb, *ja, *je*, tj. zájmena od původu ukazovacího (jde o stejné zájmeno, jehož tvary se připojovaly k jmenným tvarům adjektiv a daly tak po stahování vzniknout složené adjektivní deklinaci). Ve staré češtině jsou nominativní tvary tohoto zájmena již zcela zatlačeny do pozadí tvary zájmena *on* (rovněž ukazovacího, fungujícího dodnes v rozšířené podobě *onen*).

Po předložkách mají tvary zájmena 3. osoby podobu na *ň-*, vzniklou ze skupiny *-nj-* na švu spojení s psl. předložkami *кън, вън, сън*: kombinace jako např. *сън + jimь* získaly totiž vlivem změny *nj>ň* podobu *съňimь*, která se chápala jako *съ + ňimь*; podob s *ň-* se pak začalo užívat i po ostatních předložkách, nekončících na *-n* (srov. např. dnešní *za něho, o něm* aj.).

	SINGULÁR			PLURÁL			DUÁL		
	MASK.	NEUT.	FEM.	MASK.	NEUT.	FEM.	MASK.	NEUT.	FEM.
1.	<i>(jen), on</i>	<i>(je), ono</i>	<i>(jě), ona</i>	<i>(ji), oni, ony</i>	<i>(jě), ona</i>	<i>(jě), ony</i>	1.,4. <i>jě</i>	<i>ji</i>	<i>ji</i>
2.	<i>jeho</i>	<i>jie</i>	<i>jie</i>	<i>jich</i>	<i>jich</i>	<i>jich</i>	2.,6. <i>jú</i>	<i>jú</i>	<i>jú</i>
3.	<i>jemu</i>	<i>ji</i>	<i>ji</i>	<i>jim</i>	<i>jim</i>	<i>jim</i>	3.,7. <i>jima</i>	<i>jima</i>	<i>jima</i>
4.	<i>jej, -ň</i>	<i>je</i>	<i>ju</i>	<i>jě</i>	<i>jě</i>	<i>jě</i>			
6.	<i>(o) ňem</i>	<i>(o) ní</i>	<i>(o) ní</i>	<i>(o) nich</i>	<i>(o) nich</i>	<i>(o) nich</i>			
7.	<i>jím</i>	<i>jú</i>	<i>jú</i>	<i>jimi</i>	<i>jimi</i>	<i>jimi</i>			

Poznámky k jednotlivým tvarům:

1. sg. a pl. Původní nominativní tvary *j* (v rozšířené podobě *jen*, podle *ten*), *jě*, *je* a *ji*, *jě*, *jě* jsou v stč. zachovány už jen ve funkci zájmen vztažných, zpravidla ve spojení s částicí *-ž* (viz níže).
2. sg. Vedle tvaru *jeho* vzniká redukovaný tvar *jho*, po zániku pobočné slabiky *pa* *ho*. Genitiv maskulin se vyrovnává s akuzativem, z akuzativu do něho proniká tvar *jej/něj*, v malé míře i *-ň*.
3. sg. Vedle tvaru *jemu* vzniká redukovaný tvar *jmu*, po zániku pobočné slabiky *mu*. V ženském rodě se užívá i tvarů *jiej*, *niej*, vzniklých analogií podle adjektivní (složené) deklinace.
4. sg. Tvar *-ň*, užívaný s akuzativními předložkami (*naň*, *proň* ap.), je památkou na původní tvar *jb*, s alternací *j-ň* po předložkách (např. *vbh + jb > vbňb > veň*, viz výše). Akuzativ se vyrovnává s genitivem, z genitivu do něho pronikají tvary *jeho*, *ho*. V mužském rodě se ve staré češtině řidčeji objevují také akuzativní tvary *ji/ni*, vykládané obvykle jako zesílená podoba *jb*, *j*.
6. sg. V ženském rodě se užívá i tvarů *jiej*, *niej*, vzniklých analogií podle adjektivní (složené) deklinace.

CVIČENÍ

70. Určujte tvary zájmen pro 3. osobu.

1. vezmi loj a rozpust' jen na pávni (Geb-Chir) – 2. jizto úfají veň (ŽaltWittb) – 3. ktož jho hanie (Mast) – 4. an ho mečem protče (Leg) – 5. bolí ju sirdce (Leg) – 6. (Judáš) tdy pobudi jie (Leg) – 7. jí bě ne do veselé (Leg) – 8. zvěř jiej nic neučinila (Pas) – 9. on jě (posly) znaješe (Pas) – 10. čímž jě (srdcě) více lidé ctie (Pas) – 11. chtěl by jě (panny) obdarovati (Pas) – 12. jich každý téj škřini slúží (Alx) – 13. proti jim (ŽaltWittb) – 14. jě oba na rozhraní postavichu (Pas) – 15. L'ubušě jě se jú súditi (Dal) – 16. ot ní ot obů (AlbRáj) – 17. jednoho z ní na smrt odsúdicu (Pas) – 18. káza jima před se jiti (Dal) – 19. viděl anděla nad nima stojiece (Pas)

ZÁJMENA PŘIVLASTŇOVACÍ

můj, tvůj, svůj

Stč. tvary zájmen *mój*, *tvój*, *svój* se většinou shodují s tvary dnešními. Rozdílly proti dnešnímu stavu:

3. a 6. sg. f.

měj, *tvěj*, *svěj* (popř. *mej*, *tvej*, *svej*; výklad kvantity je nejednoznačný). Postupně dochází k vyrovnání s genitivem (podobně jako u složené adjektivní deklinace) a genitivní tvary *mé*, *tvé*, *své* v 3. a 6. sg. zcela převládají.

Duálové tvary

- 1., 4. m.: *má*, *tvá*, *svá* (např. *rtý tvá*), f., n.: *moji* (např. *tvoji rucě*)
- 2., 6. všechny rody: *mú*, *tvú*, *svú* / *mójú*, *tvójú*, *svójú* (např. *pozvav k sobě svú dvú synú*)
- 3., 7. všechny rody: *mýma*, *tvýma*, *svýma* (např. *před mýma očima*)

Hláskové rozdíly jsou v 1. a 4. sg. (mužský rod: *mój*, *tvój*, *svój* > *muoj*, *tvuoj*, *svuoj* > *múj*, *tvúj*, *svúj*; ženský rod: *mojě* > *moje*), ve 4. a 7. sg. (ženský rod: *moju* > *moji*, *mú* > *mou*) a v 1. a 4. pl. (ženský a střední rod: *mojě* > *moje*).

Podobu jednotlivých tvarů značně pozměnilo stahování (*mojemu* > *mému* ap.). Nestahované tvary se ve staré češtině vyskytují vedle stahovaných v 1. sg. a pl. f. a n. (*má/mojě*, *mé/moje*), ve 4. sg. f. a n. (*mé/moje*, *mú/moju*), ve 4. pl. všech rodů (*mé/mojě*) a v duálu. Jinde se delší tvary (*mojeho*, *mojemu* atd.) objevují většinou až později, jako výsledek analogie. Analogický a pozdější je rovněž kratší tvar mužského rodu (*mi*) v 1. pl. (objevuje se vedle původního tvaru *moji* teprv od 17. stol.).

CVIČENÍ

71. Určujte tvary zájmen *mój*, *tvój*, *svój*.

1. sirdce tvoje (ModlKunh) – 2. bratra mýho (Žerot) – 3. hledajú dušě méj (ŽaltKlem) – 4. k svéj přítelnici (Pas) – 5. k mý vině (Žerot) – 6. přešli sú hněvi tvoji (ŽaltKlem) – 7. mí nejmilejší synové (Čern) – 8. potoči král posly svojě (Alx) – 9. na horách tvejh (Pror) – 10. svými hird jest ščěpy (Leg) – 11. pozvav k sobě svú dvú synú (Pas) – 12. v svojí rukú nesa svaté (Hrad)
- k temu mojemu chłopoj (slez.)

náš, váš

Staročeské tvary se většinou shodují s tvary dnešními. Rozdíly proti dnešnímu stavu:

3. a 6. sg. f.: Vedle tvarů *naší, vaší* se objevují i tvary *našiej, vašiej* podle složené adjektivní deklinace a *našie, vašie* (podle genitivu).

Kvantita: V 1. a 4. sg. i pl. byla původní kvantita i v dvojslabičných tvarech *náše, nášě, naši, vaše, vášě, váši*.

CVIČENÍ

72. Určíte tvary zájmen *náš, váš*.

1. utěšenie naše (Hus) – 2. pro naše země čest (Dal) – 3. proti viře naší (Štít) – 4. vašě anděly pláčeta (Pas) – 5. on v rukú u vaší jest (Pror)

jeho, jejie, jich/jejich

Od původu jde o dále nesklonné tvary genitivu zájmen 3. osoby. Tvar *jeho* je původní, *jejie* a *jejich* jsou novotvary rozšířené o *je-*, které vznikly z původních genitivních tvarů *jie, jich* analogii podle dvojice *ho – jeho*. Tvar *jich* (v stč. např. *podlé jich viery* ‚podle jejich víry‘) ustupoval jen zvolna, vyskytuje se vedle *jejich* až do nové češtiny. V duálu se užívalo tvaru *jejú*, rovněž rozšířeného o *je-*.

Nesklonnost si dodnes zachovalo *jeho* a *jejich*; zájmeno *jejie* přejala koncovky měkké složené adjektivní deklinace (*pěšie*).

CVIČENÍ

73. Určíte tvary zájmen *jeho, jejie, jich/jejich*.

1. po jho smrti (Hrad) – 2. z objetie jejie (Štít) – 3. z jejie očí jasnú (LegKat) – 4. její úmysl (LegKat) – 5. jejieho jména (Comest) – 6. jejiej se milosti poruč (Pas) – 7. i s obrodú jejú (ŽaltKlem) – 8. v ústech jich sírdce jich (ŽatWittb) – 9. na jejú obú ramenú (= knížete a kněžny) (Pas)

ZÁJMENA UKAZOVACÍ

ten, onen

Jako *ten* se vedle odvozených zájmen (např. *tenhle, tamten, tuten* aj.) skloňuje i zájmeno *on(en)*. Stč. tvary této zájmenné deklinace se většinou shodují s tvary dnešními. Rozdíly proti dnešnímu stavu:

1., 4. sg. m.

Vedle tvaru *ten* (doloženého od nejstarší doby) se výjimečně objevuje i zdvojený tvar *tet*; původní tvar (*t < tь*) je zachován jen ojedinele ve spřežkách (*vetčas < vь tь časъ*, v ten(to) čas, ted*). Vedle původního tvaru *tь* vznikl rovněž rozšířený tvar *tý* (dnes napevno spojený s částicí *-ž*: *týž*), který se jako zvláštní zájmeno přiklonil k adjektivnímu sklonění (viz níže). Vedle rozšířeného tvaru *onen* se v stč. ještě ojedinele objevuje původní *on* (*sen hi on*, tento i onen, jeden i druhý').

3., 6. sg. f.

Původní tvar je *těj* (popř. *tej*; výklad kvantity je nejednoznačný). Postupně dochází k vyrovnání s genitivem (podobně jako u složené adjektivní deklinace a přivlastňovacích zájmen) a genitivní tvar *té* v 3. a 6. sg. zcela převládá.

Duálové tvary

- 1., 4. m.: *ta* (např. *ta dva prorádcě*), f., n.: *tě* (např. *tě dvě slově*)
- 2., 6. všechny rody: *tú* (např. *od tú dvú*)
- 3., 7. všechny rody: *těma* (např. *těma očima*)

Hláskové rozdíly jsou v 7. sg. (mužský a střední rod: *tiem > tím*; ženský rod: *tú > tou*).

CVIČENÍ

74. Určujte tvary zájmena *ten*.

1. vetčas sv. Pavel i sv. Petr vešla sta (Pas) – 2. tet (= ciesař) jho chtě mučiti (Leg) – 3. s toh jejie hradu (Pas) – 4. lépe tej panie poslúchati (Pas) – 5. tej zradě povolil (Leg) – 6. tiej dievcě Šárka diechu (Dal) – 7. v ta doba (Pror) – v ta dobu (Hrad) – v ta doby (Troj) – 8. této dvě věci (AlbRáj)
- ☐ človjek teho tolig vi (slez.) – tá roba (vm.) – f tej zahrátce (jzč.)

sen

Zájmeno *sen* odpovídalo významem dnešnímu *tento*, ve staré češtině se však vyskytuje už jen v nevelkém množství spojení (především *sen (h)i on(en)*, *tento i onen*, *jeden i druhý* a spojení se substantivy časového významu: *noc s'ú*, *tuto noc*, *do sie doby*, *do této doby*, *dosud* ap.). V 16. století zájmeno zaniká, pozůstatky jeho původní podoby *sb* jsou zřetelné ve slovech *dnes*, *letos*.

SINGULÁR			PLURÁL			DUÁL	
MASK.	NEUT.	FEM.	MASK.	NEUT.	FEM.	VŠECHNY RODY	
1. <i>sen</i>	<i>se</i>	<i>sie</i>	<i>si</i>	-	-	1.,4.	-
2. <i>seho</i>		<i>sie</i>		<i>sich</i>		2.,6.	-
3. <i>semu</i>		<i>sí</i>		<i>sim</i>		3.,7.	<i>sima</i>
4. <i>sen</i>	<i>se</i>	<i>s'ú</i>		-			
6. <i>sem</i>		<i>sí</i>		<i>sich</i>			
7. <i>sím</i>		<i>s'ú</i>		<i>simi</i>			

Zájmeno *sen* má většinu tvarů jako zájmeno 3. osoby (tj. původní *j(en)*, *jě*, *je*, viz výše), postupně však přejímá koncovky složené adjektivní deklinace (1. sg. f. *sie* místo *si*, 2. sg. m. a n. *sieho*, 3. a 6. sg. f. *siej*, *sěj* aj.) a zčásti i koncovky zájmené deklinace typu *ten* (2. a 6. pl. *sěch*, 7. pl. *sěmi*).

CVIČENÍ

75. Určujte tvary zájmena *sen*.

1. tak toho pán jeho zove: on Radvana, sen Mladotu a sen Jana, on Radotu. On spalnieř juž na se vleče a sen potřebuje meče; na'nom již železa brnie a sen tepruv vsypá brně; některý již vzpíná pláty a sen juž drží štít zlatý (Alx) – 2. se hi ono (Alx) – 3. třetie sieho světa strana (Alx) – 4. na sem světě (Hrad) – 5. sie i ona ruka (Kruml) – 6. siej radosti koncě nenie (Hrad) – 7. chci vám noc s'ú Ježíšě jieti (Hrad) – 8. si zhynuchu boj vzemše (Alx) – 9. mnohoř jest věř, sich i oněch (Štít) – 10. sim otvořiš rajská vrata (Hrad) – 11. a řka slovy simi (Hrad)

ZÁJMENA TÁZACÍ A VZTAŽNÁ

kto

Zájmeno má v stč. stejnou deklinaci jako v současnosti (v zásadě podle *ten*). Původní nominativ *kъ* byl nahrazen rozšířeným tvarem *kto*; jiným rozšířeným tvarem bylo *ký* (viz níže), od něhož zájmeno *kto* patrně přejalo instrumentální tvar *kým*. Nominativ *kto* se změnil na *kdo* v 15. století analogii podle příslovcí *kde*, *kdy*.

čso/co

Zájmeno má v stč. tvary prakticky shodné s dnešními. V nominativu a akuzativu je původnější podoba *čso*, z níž vzniklo *co* zjednodušením (*čbso* > *čso* > *co*). Ani tvar *čso* však není v nominativu a akuzativu původní (jde o archaický tvar přenesený sem z genitivu). Zbytek původního tvaru je v akuzativním -č (< *čb*), které je dodnes zachováno jen v malém počtu případů jako *nač*, *proč*, *več*, *zač*, *vniveč* (s opakovanou předložkou: *v-ni-ve-č*), někdy ve spojení z částicí -ž (*pročež*, *načež*).

ký, kaký, jaký

Zájmena mají ve staré češtině tvary podle tvrdé složené deklinace. Tvaru zájmena *ký* pro střední rod (*ké*) se užívá v platnosti částice (*čbáne, ké se modlíš, kéž se modlíš, kéž by ses modlil!*); časem se *ké* v této platnosti spojuje napevno s nesamostatnou částicí *-ž*. Zájmeno *kaký* (od původu tázací) je během stč. období zatlačeno do pozadí zájmenem *jaký* (od původu jen vztažným, později také tázacím).

jenž

Od původu zájmeno ukazovací, využité rovněž jako zájmeno pro 3. osobu (podrobněji o jeho tvarech viz výše). Ve staré češtině je základním zájmenem vztažným a je v této funkci zpravidla (ne však vždy, na rozdíl od současné češtiny) spojeno s částicí *-ž*; srov. např. *ty jsi, jen přijít máš*. Tvarů *jenž, jenžto, jež, ježto/ješto* se často užívá absolutivně (např. *mieč okrúhlý, jež obrován na vše úhly; ovcé, jenžto hyne; těm, ješto nevinni sú*).

an

Tvary *an, ana, ano, ani, any* vznikly splývavou výslovností spojení příslušných tvarů zájmena *on* se spojku *a* (*a+on > an* atd.). Původně tyto tvary fungují jako souřadící spojovací prostředky, později jako podřadící. Ve staré češtině se zpravidla užívá náležitých shodných tvarů ve větách doplňkových (např. *nalezla děvečku, ana leží na loži*); v jiných případech jsou běžné absolutivní tvary *an, ano* (např. *uzřel, an válka nastává; uzřě, ano jeho žena duši béře*).

CVIČENÍ

76. Určujte tvary tázacích a vztažných zájmen.

1. pakli se kte nás kterému protivil (LegKat) – 2. máme-li poč jěti bojovat (BiblOl) – 3. pročež pak dušě mé lákáš? (BiblOl) – 4. pročž si přijel? (HájKron) – 5. nevědiech se co přijěti (Alx) – 6. ké čie tělo (Pas) – 7. v kůž hodinu (Pas) – 8. kací ste vy však křesťané (Budyš) – 9. uzřel dvě lodí, aně stojíta v téj vodě (Krist) – 10. vsiccí, ji úfají veň (ŽaltWittb)

ZÁJMENA NEURČITÁ A ZÁPORNÁ

Řada rodových neurčitých a záporných zájmen (*ký, (ně)kaký, lec(i)kaký, kakýs(i), (ně)jaký, jakýs(i), čí, (ně)který, lec(i)který, leckteraký, každý* aj.) má tvary podle adjektivní (složené) deklinace. Skloňování ostatních (podle zájmenné deklinace) většinou odpovídá stavu v nové češtině; většina odchylek v jednotlivých tvarech se shoduje s těmi, které byly popsány výše, u zájmen, od nichž byla příslušná neurčitá a tázací zájmena odvozena. Ke zvláštnostem stč. neurčitých a záporných zájmen patří:

- existence více základních podob u zájmen odvozených od *čso* a *kto* (např. *něčso, něco, nětco, něč, něc; ničso, nico, ničse, nice, ničs, nic; nikto, nikté*); tyto podoby vznikly využitím tzv. přísuvných vokálů (alternace *-o/-e/-o*) a vlivem hláskových (popř. i jen pravopisných) obměn;
- existence zesílených podob u zájmen odvozených od *čso* a *kto* (podoby *ničsé, nicé, vùbec nic, pranic; niktóž, nikté, niktéž, vùbec nikdo, naprosto nikdo*); tyto podoby mají zvláštní rozšířené tvary ve 2., popř. i 4. sg. (*ničehóž/ničehéhož; nikohóž, nikohého, nikomého*) a ve 3. sg. (*ničemúž/ničemémuž; nikomému*);
- možnost vkládání předložek mezi předponu a fundující zájmeno, spojená někdy se zdvojením předložek (*ni v čem, v ničem; v ni več, v nic* – odtud ustmulé *vniveč; v ně v čem, v něčem* ap.).

CVIČENÍ

77. Určujte tvary záporných a neurčitých zájmen.

1. v to se nikté nechce odati (Dal) – 2. Nebieše ijednomu člověku znám, nikde ho nevěděl, jedno buoh sám (Hrad) – 3. panna ničse nevědieše (LegKat) – 4. nerod' ničs stýskati sobě (LegKat) – 5. netbaj nice na to (Leg) – 6. když (mnich) nic proti řehuli se nedopustí (Otc) – 7. nedám ti nivčem škody vzieti (Dal) – 8. aby nikomému nepravil (Hrad) – 9. jsa snad něvčem vinen (Štít) – 10. jsúť zde kacis Slověné (Hrad)

ZÁJMENA VYMEZOVACÍ

sám

Na rozdíl od dnešního stavu jsou v stč. ještě dochovány zbytky některých starých tvarů zájmených podle typu *ten* (např. *samoho*, *samomu*, *(o) samom*; 2. pl. *saměch*, 3. pl. *saměm*, 7. pl. *saměmi*); s výjimkou nominativu a akuzativu však postupem času převládají tvary podle složeného adjektivního skloňování.

CVIČENÍ

78. Určujte tvary zájmena sám.

1. náměstek samoho Krista (Štít) – 2. jmě jeho samého (ŽaltKlem) – 3. nám saměm nejsú míly věci světské (Štít) – 4. o saměch prorociach nikte neprorokoval (Otc) – 5. když sama dva mluviesta (Dal) – 6. tě obě milosti samě o sobě ani jsta zlé ani dobře (Štít)

týž

Zájmeno *týž* vzniklo z rozšířené podoby *tý* ukazovacího zájmena *ť* (viz výše u *ten*), která se postupem času napevno spojila s částicí *-ž*, popř. *že* (ve staré češtině byl i 2., 3., 6. sg. f. *též*, dnes už jen *téže*). Podoba bez *-ž* je dodnes zachována ve slově *týden* (vlastně ‚týž den (vracející se po šesti jiných dnech)‘). Zájmeno se přiklonilo k tvrdé složené adjektivní deklinaci. V některých spojeních se zájmenem *týž* přecházejících časem ve složeniny docházelo ve starší češtině ještě někdy k samostatnému skloňování jednotlivých členů (např. *tentýž*: 2. sg. *tohotož*; *týden*: 2. sg. *téhodne*, 3. sg. *témudni...*).

veš, vše, vše

Zájmeno *veš* má ve staré češtině stejně jako dnes smíšené zájmené skloňování (singulárové tvary podle měkkého typu *náš*, plurálové podle tvrdého typu *ten*). Nominativní a akuzativní tvary zájmena časem ustupují rozšířeným tvarům a ty se pak v některých případech postupně šíří i do dalších pádů, a to buď s tvrdými zájmenými koncovkami (*všechn*, *všecek* aj.), nebo s koncovkami složené deklinace (*veškerý*).

CVIČENÍ

79. Určujte tvary zájmena veš a zájmen z něho odvozených.

1. můj veš smysli pořádný (LegKat) – 2. vlada všiem židovstvem volně (Leg) – 3. vše plet jeho zprahla (Leg) – 4. beze všie poskvmy (Štít) – 5. všú věcú vlada (Leg) – 6. vešcek národ (ŽaltKlem) – 7. na nebi jsi veštek zjěvně, v uoplatcě jsi veštek tajně (ModlKunh) – 8. tehdy se všitek lid za ním obrátí (Hrad) – 9. vešcken svět smútil (Leg) 10. již Čechové vši běžěchu (Dal) – 11. ty jsi učinil vše mezě zemské (ŽaltWittb) – 12. sú všech zém řeči znavše (Leg)

DEKLINACE ČÍSLOVEK

ZÁKLADNÍ ČÍSLOVKY

Základní číslovky jednoduché

- Číslovky *jeden, dva, oba* mají tvrdé zájmenné skloňování podle zájmena *ten*. Novotvary *dvouch, obouch* a *dvoum, oboum*, uplatňující se především v běžné mluvě, vznikly připodobněním náležitých duálových tvarů *dvou, obou* k plurálovým zájmenným tvarům *těch, těm, jedněch, jedněm* ap.
- Číslovky *tři, čtyři* mají stejné tvary jako v současné češtině, tj. plurálové tvary podle *i*-kmenové deklinace. Rozdíly jsou pouze v nominativu (tvary *třie/třé; čtyřie/čtyřé > tři; čtyři* pro mužský rod, tvary *tří, čtyři* pro ženský a střední rod) a v instrumentálu (tvar *třmi*).
- Číslovky *pět, šest, sedm, osm, devět, deset* mají stejné tvary jako v současné češtině, tj. singulárové tvary *i*-kmenové deklinace. Od původu jde o substantiva, tedy *pět* = ‚pětice, pětká‘ (srov. v stč. případy jako *tu pět provrhu* ‚tu pěti prohraj v kostkách‘ ap.). Rozdíly jsou v instrumentálu, kde je koncovka *-ú (>-i; např. pěťú)*, a před tzv. ztrátou jotace a provedením monoftongizace *ie>i* i ve formě některých tvarů číslovek *devět, deset* (*devieti, desěti/ desieti*).
- Číslovka *sto* je substantivum s *o*-kmenovou deklinací (tvar *stě* v číslovce *dvě stě* je duálový), číslovka *tisíc/tisíc* je substantivum s deklinací *jo*-kmenovou.

CVIČENÍ

80. Určujte tvary číslovek.

1. do jedneho lesa (Hrad) – 2. vendú vlasti do nejedné (Leg) – 3. v jednéj ulici (Pas) – 4. tu jej k jednej crniej vdově vnesli (Pas) – 5. sta na jedný hořě (Alx)
  5. obá dobré otce měli (VelKal) – 6. ode dvú králi (Pror) – 7. po dvú letú (Pror) – 8. slúžiti dvěma pánoma (Hus) – 9. se dvěma dušníkoma (ListLit)
  10. třie králi přijeli (Štít) – 11. čtyřie ořěšie (prameny) uschli (Dal) – 12. třě řadové (Štít) – 13. všickni čtyři (HájKron) – 14. jich čtyři ženy (Alx) – 15. hnav i polomi čtyry s sobú (Alx) – 16. ze čtyři korábóv (AlbRáj) – 17. čtyřóm elementóm (Gesta) – 18. přede třmi (Pas) – 19. se třimi (HájKron)
  20. zlodějie pěti bratři hrdla řezachu (Dal) – 21. po sedmi let (Alx) – 22. mój rod pěťú pramenóv bude kvísti (Dal) – 23. s těmi pěťmi (Comest) – 24. s uosmi muži (Pror)
- tři klucí (jzč.) – třě chlápcy a třy d'ěfčata (vm.)

Základní číslovky složené

- Číslovky **11–19** byly původně trojčlenné výrazy (*jeden na desěte, dva na desěte...*); časem se různě zjednodušovaly a v stč. už měly formu složenin zakončených na *-nádcět(e), -nádc(e)t(e), -nác(e), -nást* ap. V těchto výrazech se někdy ještě skloňovala jen první část (*k dvěmanádst apoštolóm*), později došlo k vyrovnání s deklinací číslovek 1–10 (v nominativu a akuzativu převládly podoby bez *-e*, v ostatních pádech podoby s *i*-kmenovým *-i*).
- Číslovky **20–40** byly původně dvojčlenné složené výrazy **dva desěti, tři desěti...* (tj. ‚dvě desítky‘ atd.). Z řady zjednodušených a redukováných podob (*dvadcět(i)/dvadsět(i), třidcět(i)/třidsět(i)* ap.) nakonec v nominativu a akuzativu převládly podoby bez koncového *-i*; v ostatních pádech zůstaly zachovány podoby s *-i* v rámci vyrovnání s *i*-kmenovou deklinací většiny ostatních číslovek. Ve stč. je ještě v genitivu a lokálu zachován tvar s deklinací první části složeniny v případě *dvúdcátú, dvúdcát(i)*; ojedinele jsou podobné tvary doloženy i jinde (genitiv *třidcát*).
- Číslovky **50–90** byly původně dvojčlenné složené výrazy typu *pět desát* ‚pět desítek‘. V stč. jsou ještě zachovány tvary s deklinací první části složeniny (*pětidcát, osmidesáti* ap.), postupně jsou však odstraňovány a skloňování se tu vyrovnává s *i*-kmenovou deklinací většiny ostatních číslovek.
- Číslovky **21–29** měly vedle podob odpovídajících dnešním také podoby vzniklé ze starších výrazů typu **jeden mezi desietma, dva mezi desietma* atd. (tj. ‚jeden, dva... mezi dvěma desítkami‘, tedy 10+1+10, 10+2+10 ap.; *desietma* je instrumentál duálu). Ve stč. byly tyto podoby různě zjednodušovány (např. *jedenmezcietma, dvametcietma, dvamecítma, třimezcítma, čtymezcítma* aj.). Vlivem kralického překladu bible, v němž se tyto podoby vyskytují (srov. např. *viděl jsem čtyřmezcítma starců*, Zjevení sv. Jana), se jistě povědomí o těchto číslovkách zachovalo dodnes.

Ve stč. se lze setkat s číslovkovými výrazy utvořenými dnes již neobvyklými nebo málo obvyklými způsoby (např. *ryb sto a padesáte bez tři* ‚147 ryb‘, *padesát sudů piva méně jednoho* ‚49 sudů‘, *dva a čtyřidcěti a šest set* ‚642‘, *šestdesát mezi stoma* ‚260‘, tj. ‚100 + 60 + 100‘, *dva tisícé dva a sedmdesát ke stu* ‚2172‘ ap.).

CVIČENÍ

81. Určijte tvary číslovek.

1. jich viac nenie než dvanádcete (Pas) – 2. já vás dvanádcet zvolil (Krist) – 3. viera má čtrnáct čiestí (AlbRáj) – 4. dvěmanáct rytieřom (LegKat) – 5. ve dvunádcete rodiech (BiblOl) – 6. v uosmi náste letech (LegKat) – 7. jedenmezcieta (BiblOl) – 8. starcív čtyrmezidcieta (Pror) – 9. šest mezi dcieta (Pas) – 10. osmezicieta loket (BiblOl)

82. Určijte tvary číslovek.

1. byl tam dvadceti let (Pas) – 2. ve dvúdcát letech (BiblOl) – 3. třidceti peněz oběcěchu (Hrad) – 4. puost dní čtyřdcát (Štit) – 5. bieše vstáři k vosmidcát let (Otc) – 6. těmi devieti dcát ovcěmi (Krist) – 7. sedm a osmdesát mezi stoma let (Pas) – 8. dvór držal jest za osmdesát ke stu dní (BiblOl) – 9. těmi devieti a devieti dcát ovcěmi (Krist) – 10. kradl jsem jemu saměmu dobře bez dvú padesát kop grošov (PoprRožmb)

Číslovky řadové

Stejně jako v současné češtině mají řadové číslovky v stč. obvykle skloňování adjektivní (složené). Jmenné tvary se zčásti zachovávají zejména ve frazémeh typu *sám čtvrt*, *sám jako čtvrtý* (tj. ‚se třemi jinými‘; podobně *sám šest*, *sám sedm*, *sám desát* atd.) a *pól páta*, *pól páteho*, *čtyři a půl* (*puol páta lokte*, *pól šestý kopy* ap.). Množství staročeských řadových číslovek se svou základní formou liší od stavu v současné češtině; k nejvýraznějším zvláštnostem patří:

- číslovky z intervalu **11–19** tvořené připojením příslušného morfěmu k prvnímu nebo k prvnímu i druhému členu složeniny (srov. např. *druhýnádcet měsíc*, *dvanáctý měsíc*, *do čtvrtéhonádcete dne*, *do čtrnáctého dne*; ve *čtvrtémnáctém létě*, *ve čtrnáctém létě* ap.),
- číslovky z intervalu **21–29**, u nichž byla možnost připojit příslušný morfém k prvnímu nebo druhému členu složeniny, popř. k oběma (např. *druhého mezidcieta dne*, *dvaadvacátého dne*, *v šestmezciém létě*, *v šestadvacátém létě*, *v jednomezciém létě*, *v jedenadvacátém létě*),
- řadové číslovky tvořené různými způsoby od rozmanitě složených číslovek základních (srov. např. *léta po devieti set po dvú dcátú osmého*, *léta devitistého dvacátého osmého*).

CVIČENÍ

83. Určijte tvary řadových číslovek.

1. aniť jest od prva počátka bylo pánov (Štit) – 2. v puol čtvrtě létě po její smrti (Otc) – 3. osméhonádcet léta (BiblOl) – 4. druhého mezcieta dne (BiblOl) – 5. léta po devietidcát šestého (Dal) – 6. léta po devieti set po devieti dcát šestého (Dal) – 7. král sám šest se túláše (Dal) – 8. by Čech sám sedmý na téj hoře (Dal)

Číslovky druhové

Číslovky *dvój*, *troj*, *obój* si v stč. zčásti zachovávají původní zájmenné skloňování (podle *mój*), zčásti se vyrovnávají s měkkou složenou deklinací (typ *pěší* – odtud i novější podoby *dvojí*, *trojí*, *obojí*). Ostatní číslovky druhové mají tvary jednak podle deklinace jmenné (o-kmenové a a-kmenové: *čtver*, *čtvera*, *čtvero*; *pater*, *patera*, *patero*...), jednak podle deklinace složené (*čtverý*, *čtverá*, *čtveré*...).

CVIČENÍ

84. Určijte tvary druhových číslovek.

1. Marta ten trúoj otdiel spravováše (Pas) – 2. podle trojce cesty (AlbRáj) – 3. obojemu vojsku kažmy s mírem státi (Dal) – 4. dvojí jsú skutci naše vóle (AlbRáj) – 5. starosta káza obojich střeeci (Pas) – 6. potom jě na tré rozdělí (Dal) – 7. ač sě v tom dvém neostřežeš (Alx) – 8. v tétoj trojěj věci (AlbRáj) – 9. tiem trým trojěj činy činiti móžem (Štit) – 10. jest čtver stav boha vidúcích (AlbRáj) – 11. protiv sedmeře svátosti (Štit) – 12. v desateře přikázani (Štit) – 13. sedmeři jsú manželé (Štit) – 14. čtveré berně platiti (VelKal)

STARŠÍ ČESKÉ TEXTY

K JAZYKOVÝM ROZBORŮM

NEJSTARŠÍ DOCHOVANÁ ČESKÁ VĚTA

Jde o přípisek k latinské zakládací listině litoměřické kapituly. Zakládací listina pochází z roku 1057, přípisek je z počátku 13. století. Vlevo je uvedena transliterace původního záznamu psaného tzv. jednoduchým (primitivním) pravopisem, vpravo je jeho transkribovaná podoba.

Pauel dal gefť Plofcouicih zemu,
Wlah dal gefť dolaf zemu
bogu i fuiatemu fcepanu
fe duema duřnicoma
bogucea a fedlatu.

Pavel dal jest Ploskovicích zem'ů,
Vlach dal jest Dolas zem'ů
bogu i sv'atému řčepánu
se dvěma duřníkoma,
Bogučeja a Sedlatu.

HOSPODINE, POMILUJ NY

Nejstarší česká duchovní píseň, dochovaná ve výkladovém traktátu břevnovského benediktina Jana z Holešova z 14. století. Archaické lexikon svědčí o jejím starším původu, nejspíše českokirkevněslovanském. Vznikla snad rozšířením řecké aklamace „Kyrie eleison“ („Pane, smiluj se“) v litaních o další prosby. Píseň byla užívána při slavnostních příležitostech, např. při korunovaci českého krále, a jako písně církevní se jí užívá i s nápěvem dochovaným ze 14. století dodnes.

Hospodine, pomiluj ny!
Jezukriste, pomiluj ny!
Ty spase všeho mira,
spasiř ny i uslyřiř,
Hospodine, hlasy nářě!
Daj nám všem, Hospodine,
řizn a mír v zemi!
Kriřě! Kriřě! Kriřě!

SLOVO DO SVĚTA STVOŘENIE (píseň Ostrovská)

Česká píseň zapsaná do latinského kodexu v 2. polovině 13. stol. primitivním pravopisem obsahujícím již některé prvky pravopisu spřeřkového.

Slovo do světa stvořenie
v bořství schováno,
jeř pro Evino řhrěřenie
na svět posláno.

Dievcě dřeve porozenie
jest zvěřtováno,
z Davidova pokolenie
bořsky vzchováno.

Ot něhože naše krřčenie
jmenem nazváno,
pro drahé naše spasenie
řidóm prodáno.

I pro naše vykúpenie
na smřt prodáno,
jehoř nám slavné vzkřiřenie
vesele dáno.

LEGENDA O JIDÁŠOVI

Jedna z nejstarších českých legend (z narážky na vyvraždění Přemyslovců lze usuzovat, že vznikla na počátku 14. století). Je dochována ve zlomcích jediného rukopisu, psaného tzv. starším sprežkovým pravopisem.

5	Po brsiehowi zz bratrem chodye Neviernemu zzkutku hodye Dotad zzie zz ným wodů kropí As ho popad hí utopí Na zzwè prohrsieffilé horse Biesaw bra zzie prechz na morse ladýs ný cziezzthý ný zzledu Gdes neznaty kto tam giedů Pozzpieffiw prechz zzeweho plutýe	Po břehovi s bratrem chodě nevěrnému skutku hodě, dotad se s ním wodů kropí, až ho popad hi utopí na své prohrěšilé hoře. Běžav bra se přeč na moře, jadyž ni cesty ni sledu, kdež neznati, kto kam jědů, pospiešiv přeč svého plutie netbajě, co se sde mútie, jimžto zlu pamět ostavil, kdež zem'u dědicě zbavil.
10	Netbagie czo zzie zde mutýe Gímfto zlu pamiet ozztawil Gdes zemiū dyedýczie zbawil Býla gdazz zima welika laks zztala rsieka wfelikf	Byla kdas zima veliká, jakž stala řeka všeliká. Had zkřenuv nemohl utéci tam, kdež chtěl přes zimu léci. Člověk ho vzem hi oťzivi. Za malý čas had se vzkřivi, ten dóm v němž ožil, škaředě po přrozeném svém řiedě. (Člověk ---) popudi jho (---)
15	Had zkrseuww nemohl uteczi Tam gdes chtýel psiezz zimu leczi Chzlowiek ho wzém hi otsiwi Za malý chzazz had zzie wzkrsiwi Ten dom w nýems osil frcarsiedýe	Had zkřenuv nemohl utéci tam, kdež chtěl přes zimu léci. Člověk ho vzem hi oťzivi. Za malý čas had se vzkřivi, ten dóm v němž ožil, škaředě po přrozeném svém řiedě. (Člověk ---) popudi jho (---)
20	Po prsirozeném zzwém rsiedýe Chzl---k----- Popudy gho ne---d z----- Had zzie rozhnýewaw w zwey chlipie Puzztý zzie nan welmi zziPie Nemoh zzamomu nýcz zzdýety Zgiedowí gmu gehu dýety Wzplaca otec z wkuíeli matka Vízse kasdý kak iezt wratka Zzeho zzwíeta chzezt hí chwala	Had se rozhněvav w svéj chlipě, pusti se naň velmi sipě; nemoh samomu nic sdieti, zjědowi jmu jeho děti. Vzplaka otec, vzkvieli matka, vizže kasdý, kak jezt wrátka seho světa čest hí chwála, kak jest na mále postála čáka škariotcké vlasti. Znamenajmy při tom zvlasti, jež se stalo w Čechách nenie, kdež přivuzných králów nenie, počnúc ot Přěmysla krále, kak ho syn, kak vnuk na mále se sú sbyli na sem světě; poslední byl ješče dietě, počen se ščedr hí udaten a jsa svým l'udem postaten, všakž nemohl toho užiti, musil u mladých dnech sníti; kakž koli byl všem povolil, všakž nevinně svú krev prolil. Vše pro tě, proradné plémě, pusty sú nejedny země. Zrado, vědě, ž nic nemineš, všakž sama potom oplýneš.
25	Kak iezt na male pozztala Chzaka frcariotezké wlazztý Znamenaymý prsi tom zwlazztý les zzie zztalo w chzechach nenýe Gdes prsiwuzných kralow nenýe Pochznucz ot prsiemýzzla krale Kak ho zzýn kak wnuk na male Zzieý zzú zzbýlí na zzem zzwietýe Pozzledný býl gefchze dýetye Pochzen zzie fchzedr hí udaten	Kak jezt na mále postála čáka škariotcké vlasti. Znamenajmy při tom zvlasti, jež se stalo w Čechách nenie, kdež přivuzných králów nenie, počnúc ot Přěmysla krále, kak ho syn, kak vnuk na mále se sú sbyli na sem světě; poslední byl ješče dietě, počen se ščedr hí udaten a jsa svým l'udem postaten, všakž nemohl toho užiti, musil u mladých dnech sníti; kakž koli byl všem povolil, všakž nevinně svú krev prolil. Vše pro tě, proradné plémě, pusty sú nejedny země. Zrado, vědě, ž nic nemineš, všakž sama potom oplýneš.
30	Aý zza zzwým liudém pozztaten Wlfaks nemohl toho usitý Muzzil u mladých dnech zznýtý Kaks koli býl wfliém powolil Wlfaks newínnýe zzwú krew prolil	Aý zza zzwým liudém postaten, všakž nemohl toho užiti, musil u mladých dnech sníti; kakž koli byl všem povolil, všakž nevinně svú krev prolil.
35	Wffe pro týe proradné plemie Puzzthý zzú negedný zemie Zrado wiedye s nýcz nemíneff Wlfaks zama potom oplýneff	Vše pro tě, proradné plémě, pusty sú nejedny země. Zrado, vědě, ž nic nemineš, všakž sama potom oplýneš.
40		
45		

ALEXANDREIS

Veršovaná epická skladba o Alexandru Makedonském byla zpracována latinsky Gualtherem z Castillione ve 12. století. Její rozsáhlá česká adaptace, opírající se i o značně rozvedenou německou verzi Alexandreidy Ulricha z Eschenbachu z r. 1287, vznikla na přelomu 13. a 14. století, avšak z jejího textu (odhadem osm až devět tisíc veršů) se dochovalo jen několik zlomků (nejrozsáhlejší o 2460 verších). Česká báseň obsahuje jasné narážky na prostředí přemyslovských Čech a četné dobové aktualizace, ne vždy srozumitelné.

5	Ten den minu, noc přistúpi a v staniach lehše zástupi, pomlúvali řeč rozpačnú, se hi ono chvíl'ú mračnú.	45	zda by z nich kto cuzich uživ byl tu, kdež byl dřeve slúživ; hi jest to král'u, bez diva, ž' se taký v sujnu řeč vsývá, tobě na našu čest radě —
10	Ande se zlá věst pronášie v onom zámútném rozprašě, kdezto Bessus s Narbazonem, zavše se radiece o něm, sobě všu noc setky nedal, chtě vžda, by svůj čas uhlédal.	50	zle ny jest tak s tobú vadě — nejmajě sám nikdie stavu, v němž by mohl kde skrýti hlavu. Ten pro zběstvo, pro chudobu sěm hi tamo točě sobú
15	Noc jest děju všemu mátě, jakžto zisku tako ztrátě; noc jest zlému čas útratný, v němž udaten jest núdatný; noc jest, v němž se zlý nestydí, pobdě, ž' jeho dobrý nevidí.	55	jakžto trest, jam vieter pochýlí, tam taký člověk se schýlí. Ale jáz hi jiní hpáni, jižto sme tobú vzchováni, tobě věrni býti musím
20	Avšakž často v tej rozpači mnohý skutek se otvlači podlé l'udského dómysla, jehožto bývá bez čísla; když juž mní kto, by byl zíščě, všakž ho strach bude ottiščě,	60	hi s tobú všeho pokusím, k němuž dobré právo jmámy, ž' se pro tě hi na smrt dámy. Protož tobě děkujem, že juž na tobě to čujem,
25	jakž ten zisk, jenžto mní majě, otloží, časa čakajě. Takž ona své děnie dlúhé doložista noci druhé.	65	jaks se věrně s námi smířil, když si na ny neuvěřil tak nevěrné myslí l'udem, jímž juž bezpečnějši budem.“
30	Ta noc byvši hi otjide. Mezi tiem, jakž slunce vznide, Bessus šed před čstného mužě, vzmluví, na Patrona túžě a řka: „Král'u, juž to viz'u, jehož se řeči nestyz'u,	70	V tej řeči minu ta dieka; an, čstný kmet, jakž znal člověka, potaknu jmu ve vsiej řeči, jakž jest obyčej člověči, jemužto juž přide k tomu, že nevie, kak řeci komu;
35	že se sbožně vzyváš králem, jaks nynie pokázal málem, že js' jho slyšěti nerodil v tom, v němž by nám rád poškodil, l'udem čstně tobú vzchovaným hi tobě věrně poddaným,	75	věda dobřě, že řeč křiva, však jie, kakž moha, pozbývá.
40	jižto tobě vsie čsti přejú a pro tě vse sdieti smějú. Ale títo, již sú tací, již po mršě jakžto ptáci sěm hi tamo sobú mecú a zisku dle vsady lécu,	80	Ten den opět byv hi minu zlého zámysla v témž činu, jenž těmi l'udmi uložen — a do té noci otložen — čstnému mužú velmi strastně ot jeho postati vlastnie. A juž slunce v svém západě pošed ne v svéj svyčnej vнадě, připřelo se bě u břěha, povzдалujě svého běha budúcie věci zámútkem hi tak zrádné věci skutkem,
		85	

90	kdežto sluha své hospody hledal tak přehrubé škody. Měsiec také v svém poběží vzpíeti se na mořském březě, nechtě se vzdvihnutí z moře, vše pro to budúcie hoře	130	ten na mě meč pobrúsil, a chtě, by jho mnú pokusil. Která, Bože, mojě vina? Či sem byl v čem právo mina, že pro mě kto zbyl dědiny bez práva nebo bez viny,
95	té přenevěrné prorady, jiež nelžě juž zbyti kady, takž jakž jest pojiti všemu vždy k času ustavenému.	135	a já súd kdy v čem převrátil, by pro to kto sbožie ztratil? Či sem kdy komu povolil, aby kto proň svú krev prolil? Či sem ten byl, na němž ktos by své pokorné nůžil prosby při kterém právě neb súdě, a jáz byl čso křivě súdě mimo právo dary bera? Či plakala vdova která, zbyvši pro mě svého mužě, jenžto mi byl věrně slůžě, a mnú, nepomniece na to, bylo jí sbožie otjato? Či se stalo kda dědicu, by pro mě stál v smutném lícu, z svého sbožie jsa vyveden? Bud' těch více nebo jeden, což jest bylo mých zem obcě, vystupte na mě žalobcě, a já, což se neoprav'u, v tom se s právem své čsti zbav'u ž' sem byl nečstně život veda; proč mi žívu býti tehda? Budž' inhed Bessus udaten hi ten, jenž jmu jest postaten, ten s ním přida, vícež nedli tiem, což sú zla na mě svedli. Pakli sem byl pravdy bráně, držav svůj l'ud v věrněj schráně, nebyv ni v čemž mysl'ú křivú, proč mi tedy nebýti žívu? Bud' ten brže smrtci uživ, ktož jest jie s právem zaslůživ..."
100	Měsieu se uda vzníti a sluncu pod zem'u sníti, a vojska šla v stanovišče; sde pak čstný kmet sobě stýščě sedí sám, svých stanóv střěha, ande jho každý pobiehá,	140	
105	kdež sám s sobú vžímal radu svých posledních dnóv v západu, kdež juž čsti miesta nedadie, sedí sám se s sobú radě; ale nestatečna rada	145	
110	jest, kdež spadne ta přievada ve čsti od svých vlastních l'udí, tu hi každá mysl zablúdi.	150	
115	Takž přebierajě řeč mnohú, sedí mdlý král vzdyšě k Bohu a řka: „Mocný hospodine, jehož chtěnie ničs nemine, ani kto móž lap čso moci, k němuž tvé nenie pomoci! Čím sem, Bože, se dopustil, že js' na mě téžcě přěpusťil tak rozličných pohub ztráty, ž' sem člověk všie čsti otjatý ni jmám miesta mezi mými, jež sem vzplodil dary svými? Ti mi nepřějúce sdravie, strojje smrt méj starěj hlavě; a ten můj nevěrný sluha, jehož sem otjal ot pluha,	155	
120		160	
125		165	

KUNHUTINA MODLITBA

(Vítaj, kráľ'u všemohúci)

Kunhutina modlitba je veršovaná lyrická skladba oslavujúca eucharistii (svätosť oltárni), dochovaná v latinském breviári z počátku 14. stoloťi, ktorý patřil Přemyslovně Kunhutě, abatyši kláštera benediktinek u Sv. Jiřii na Pražském hradě, velké podporovatelce výtvarného umění i literární tvorby (známý Pasionál abatyše Kunhuty, Parabola o statečném rytři dominikána Koldy z Koldic). Báseň je snad ještě starší, z konce 13. stoloťi.

	Vítaj, kráľ'u všemohúci, ve všech miestiech vševidúci, všech kajúcih milujúci, věčný život dávajúci;	40	ani na nebi jsi věčší, ani v oplatcě jsi menší, ani na nebi světlejší, ani v oplatcě temnější.
5	všeho kvietie krásie kvúci, všech světlostí více stvúci, svým milým se zjevující, jě rozkošně kochající!		Na nebi jsi veštek zjevně, v oplatcě jsi veštek tajně, jakož na nebi jsi slavně, takož v oplatcě jsi divně;
10	Vítaj, slavný stvořitel'u, vítaj, milý spasitel'u, vítaj, věrný náš přítel'u, všie dobroty davatel'u;	45	když tak divně k nám přichodíš, s sobú anjely přivodíš, k velikěj čsti nám to hodíš, když k nám s anjely přichodíš.
15	vítaj, v nůzi těšitel'u, všeho hořě zbavitel'u, vítaj divný slavitel'u i rozkošný krmitel'u!	50	Tvé jest tělo naplněno, divně když jest učiněno, mocným slovem usvaceno, věrným srdcem uchvaceno:
20	Děkujeme tobě z tvého z milování velikého, z potřebného, z radostného, z vysokého i z šcedrého:	55	to každému jmieti za to, jež jest srdcem takež vzato, jakož usty vzemše svato: Augustin jest svědek na to.
	ež si ráčil ny stvořiti, velmi drazě vykúpiťi, nebesa dens otvořiti a svým tělem obdařiti.	60	Na to svědka slunce jmámy: kdyžto na ňe vzpomínámy, mnoho poprskóv vídámy, avšak jedno slunce známy.
25	Chvála tobě, Bože, z toho, ježe činíš divóv mnoho, divnú mocú slova tvého v rukú popa všelikého:		Kdyžto bude rozlomeno, v malé částky rozdrobeno, po všem světu rozděleno, vše křest'anstvo obděleno.
30	tu své divy ty zjevuješ, když nás hřešných navščevuješ, chléb v své tělo proměňuješ, z vína svú krev učíňuješ.	65	Kakož koli i prokniemu málo dáno jest věrnému, všako cěle jest prvniemu, cěle dáno i druhému;
35	V chlebněj tváři ty se skrýváš, božskú světlost tú pokrýváš, cěle v oplatcě přebýváš, cěle na nebi počíváš;	70	cěle dáno jest třetiemu, cěle také i čtvrtému, cěle věrně tis'úciemu, cěle jistě posledniemu.

75	Avšak proto není dvoje Boží tělo ani troje: ve všech místech vše jedno je, tako věří srdce moje.	115	Pro tvé hořké umoření, pro túžebné pohřbenie i pro slavné tvé vzkříšenie i pro divné vzpodviženie
	Dež jest z Dievky porozeno, téže na křížu umořeno, téže v zemi pohřbeno, téže z mrtvých jest vzkříšeno.	120	prosím, Bože, tvé milosti i veliké tvé ščedrosti, aby zbavil škaředosti, hříšné také i těžkosti.
80	Ale tako jest vzkříšeno, jakož ovšem oslaveno, téže na nebe zpodviženo, téže v oplatčě posvaceno:		Rači hříechy otpustiti i jich plně očistiti a mě jiných uchovati, dřábly ot nás vzdalevati:
85	ten chléb živý nejde dolův, na výsot jde k otcu domův, krmě jest všech apoštolův i všech svatých i anjelův.	125	rači zlobi v nás umniti a dobroty přibaviti, dušu s tělem usdraviti, tvého hněva ny zbaviti.
90	Proto prosím, Bože, tebe, živý i rozkošný chlebe, aby otvořě dnes nebe dal nám ščedré dary z sebe;	130	Daj života polepšenie, zlé žádosti uhašenie, pravé milosti rozženie a děl dobrých rozmnoženie;
95	daj důstojně tě vídati i důstojně přijímati, aby mohl ty s Matkú jmieti chvály z toho i vši světi.	135	rači s tobú ny sjednati i tě právě daj poznati, na tě vešdy zpomínati a v tom život náš konati.
100	Rači ny dens nakrmiti, živé krmě nasytiti, jejie silú posílití, jejie rozkoš v dušu vlítí;	140	Rači s námi tehdy býti, když jest duši těla zbýti, a nás v hoře neuvoditi, li že v rozkoš provoditi;
105	daj nám za hříechy plakati i jich právě se pokáti, tobě z darův děkovati, tě všiem srdcem milovati.		daj nám s Matkú tě vidúce kralevati v tobě jsúce a tě v sobě viac jmajúce, v rozkoši se kochajúce.
110	Pro tvé svaté porozenie i pro těžké tvé truzenie, pro žalostné prorazenie i pro křivé otsúzenie,	145	Tě výše všech milujúce a ve sboží plavajúce, s svatými se seznamujúce a s anjely zpievajúce,
	pro tvé nuzné roztěženie, pro hanebné oběšenie i pro hrozné okrvavenie i pro krásy tvé zbavenie.	150	všeho kvietie kráshe ktvúce, vešdy rozkošně živúce, nikdy neumierajúce a věčně se radujúce.

DALIMILOVA KRONIKA

Kronika sepsaná počátkem 14. stol. neznámým autorem (název Dalimilova kronika se vžil podle staršího, zjevně nepodstatného názoru, že jejím autorem byl boleslavský kněz Dalimil Mezeřícký). Text kroniky se dochoval v řadě rukopisů. Niže uvedená ukázka je z rukopisu Videňského, pocházejícího pravděpodobně z konce 14. stol.

Tuto fye poczyna kronyca

- Mnozy powyelfy hledagy,
w tom mudrze a dwornye czynye,
ale ze fwe zemye netbagy,
5 tyem fwoy rod fproftenftwym wynye.
Nebo ez by fye do nych ktere czty nadyeli,
fwe zemye by fkutky gmyeli,
z nychz by fwoy rod weffken zwyedyeli,
a odkud by przyfly, wyedieli.
10 Jaz tych knyeh dawno hledagy
a wezdy toho zadagy,
aby fye w to nyekto mudry vwazal
a wfie czelke fkutky w gedno fwazal.
A dotad fem toho zadal,
15 donydz fem toho prawye nezbadal,
ze fye w to nykte nechcze otdaty,
pro to fye fam w to muftym vwazaty.
Ale wyez, zet wflyno gefit tu kronyku pfaty,
pro tot chczy rozlycznych hledaty.
20 Nebt to za gifto powyedye,
zet nykdyez czyele kronyky newyedye,
neb gegye pyfarzy newelmy fu fnazny byly,
pro to fu mnoho opufyli,
gedno o fwem kragi a gyneho malo mluwyecze
25 a mnoho rozlyczneho opufyecze,
a tyem prawy fied tratyecze.
Nalez kronyku v knyezie ftareho v Boleslawy,
ta wfieczky gyne ollawy,
ta my giftye Wlafityny boge wyprawy.
30 Proto, budel ly praziku nebo brzewnawiku kronyku czyfity,
tyem fye prawye wgifty,
ze na ny gefit mene poftaweno,
ale flow wyecze mluweno.
A opatowyczfka, ta czafito bludy,
35 aczt wyecze mluwy, wfak tobu fludy,
wyflehradka my fye naymene flybyla,
ale naylepffyef gefit na Boleslawy byla.
To raczte wflychny wyedyety,
zet fye ya chczy te drzyety.

- 40 Ale nalezneffly kde czo gynak nez tuto mluweno,
wyez, zet to gefit mu woly nepromyenyeno,
ale yakz tam gefit poftaweno,
takezt gefit y mnu tuto wftaweno.
Rzeczy prazdne, gelikoz mohu, myfly wkratyty,
45 awlak myfl czielu myfly polozyty,
aby fye tyem mohl kazdy radyegi wczyty
a k fwemu fye yaziku wyecze fnazyty.
Nebo wflyfye mudry rzycz mudru mudrzyegy bude
a tuzebny tyemto tuhy zbude.
50 laz ty tuto fproftnye polozy
a na to lepfyeho proffly,
aby pro nalfye zemye czefit
y pro nalfych neprzatel left
oprawyl mu rzycz rymem krafnym
55 a ollawil hlaholem yafnym,
a mne tyem nehanyegyie,
by rzekl: „Plete fye neumyegie.“
lat fye w tom fam dobrze znagy,
gedno zet o mem yaziku welmy tbagy.
60 Tot mye gefit k tomu gyz wzbudylo
a tot mye gefit k wfly przypudylo.

O poczatzcye iazyka czelkeho

- W frbkem yaziku gefit zemie,
gyez Charwaczty gefit gmie.
65 W tey zemy byeffe lech,
gemuz gmye byeffe Czech.
Ten muzoboyftwa fye doczyny,
pro nyez fwu zemy prowyny.
Ten Czech gmyefe bratruow left,
70 pro nyez gmyeffe mocz y czefit,
a ot nych mnoho czeledy,
gyz gedne noczy Czech olledy.
Y wybra fye fe wflym z zemye,
gyez byeffe Charwatzyty gmye.
75 Y bra fye lefem do lefa,
dyetky fwe na pleczy nefla.

A kdyz dluho lelem gyde,
 k welykemu hwozdu przyde.
 Tu fye ftefczye czeledy gehu.
 80 Y wecz Czech: „Ach, bieda fikutka meho,
 ze gifte wy pro mye w teyto nuzy
 a glu pro mye wafly domowe hulky luzy.“
 Y wecz Czech k fwemu fboru:
 „Podegdyem pod tuto horu,
 85 dyetem a fkotu odpoczynem
 a fnad fye tuto s tuhu mynem.“
 Zaytra v prawe zorzye
 by Czech lam ledm na tey horzye,
 s nyez wfychnu zemy ohleda,
 90 a dale gym gyty neda
 rzka: „Mamy zemi po fwe woly,
 budu nem fde plny ftofi,
 zwyerzy, ptakow, ryb, wczel dofty,
 ot neprzatel dofty twrdofty.“
 95 Iako by fye dnef na puffczy ftalo.
 kdezto by gym nycz neprzekazalo.
 Ale f te hory na zemy zrzyechu,
 proto tey horzie Rzyp wzdyechu.
 Prwe chleba negmyegiechu,
 100 gedno malfo a ryby giedyechu.
 Prwe leto laz wzkopachu,
 druheho leta radlem wzorachu.
 Ale ze gych ftarofcie Czech diechu,
 pron zemy Czechy wzdyechu.
 105 Ty lidee wyerny byechu
 a fwe fbozye obecno gmyechu
 Komuz fye czo nedoftanyeffe,
 ten v druha jako fwe wezmyleffe.
 Geden obyczieg zly gmyegyechu,
 110 ze manzefstwa ndrzyechu.
 Tehdy ygedna zena muzem gifta nebyeffe
 a geden muz zen mnoho gmyegyeffe.
 Prawye fkotfky przybywachu,
 na kazdi wecz Czechy noweho manzefstwa hledachu.
 115 Sudczie negmyegyechu,
 nebo fobie nekradyechu.
 Pakly fye kdy ftala ktera fwada,
 v ftarzyegfyeho budyeffe rada,
 aby prawo vczynyli,
 120 prawemu fkony polepfyli.
 Mynu let welmy mnoho,
 ze fye drzyechu ten lyd obyczygie toho.

O Libuffynu otczy mudremu

A kdyz mnohy mynu rok,
 125 wfta w zemy muz, gemuz dyechu Krok.
 Ten zemy wfeczknu fudyeffe
 a mudrofty gye vczyeffe.
 Potom Krok gyde do nawy
 a trzy dczery mudre oftawy,
 130 Kaziu, Tetku a Lybuffy,
 o trzetye mluwyty muffy.
 Kazye fedyela na Kazynye
 a Tetka na Tetynye.
 Lybuffye prorokyny byeffe,
 135 ta wflyeczku zemy fudyeffe.
 Sta fye, ze o mezy fye dwa fwadyfta
 az fobie dobrze przybyfta.
 Lybuffye fye gye gich fudyty
 a wynneho chtyeffe fmutyty.
 140 Wynny gye fye Libuffye hanyety
 rzka: „Nechczy tebe za fudczy gmyety,
 neb zena lepe vmye gehlu fity
 nez w fudie muzye fudyty.
 Auwech, kaco mye to welmy rudy,
 145 ze nafly zemy zena fudy.“
 Y gye fye gye wyecz wflicch pany hanyety,
 gehoz ya nechczy mluwity.
 Lybuffye to wflyfyewffy,
 nemudrze mu przyehowyewffy,
 150 nycz gemu neotpowiedye,
 ale walny fnyem zapowiedie.
 Kdyz fye na fnyem wflychny fnydu,
 a przed Libuffy przigiedu,
 tehdy te wflic zemye maty
 155 gye fye hanby fwe zalowaty.
 Zemyene to wflyflewffe,
 fwe fye hofpodye nafmyewffe,
 jako f patra fye wzpodgemffe,
 radi ygedne newzemffe,
 160 krzyknu wflychny gednym hlaem:
 „Newyplatymy toho gednym wlaem.
 Prawduf ge mluwyl czlowyek taky,
 nebot gefit wyla muz wfakly,
 genz fye przed zenu fudy,
 165 gehoz k tomu nuzie neprzypudy.
 Gyz dele nechczem howyety,
 chczem muzie za hofpodu myety.
 Gednohot na tobie profymy:
 powyez nem wyeffczbamy fwymy,
 170 z ktere nem zemie radyff nam knyezie wzyety,
 nebot w fwe zemy nemozem podobneho gmyety.“

MASTIČKÁŘ

Názvem Mastičkář se tradičně označuje zlomek velikonoční divadelní hry z 1. pol. 14. stol. Tato hra, určená k pobavení lidového publika, se po jazykové stránce vyznačuje značnou výrazovou nevázaností. Uváděná ukázka je z tzv. Muzejního zlomku, pocházejícího z doby kolem poloviny 14. stol.

- Rubinus accurens dicit ricnum:
(Rubín přibíhaje říká verše:)
Sed, myftrze, fed, yať k tobye byezu,
Inad lye tobye dobrzye hozyu.
- 5 Mercator: (Mastičkář:)
Uytay, myly Ydonechu!
Dawye lyudem dofty lmyechu.
Powyef my, kak ty prawe gmye dyeyu,
at í tobu czyele ldyeyu.
- 10 Rubinus dicit: (Rubín říká:)
Myftrze, glem ty dworny holomek,
Dyeyut my Rubyn z Benatek.
Mercator dicit ricnum: (Mastičkář říká verše:)
Powyes my to, Rubyne,
15 czo chcesz wzyety ote mne.
Rubinus dicit: (Rubín říká:)
Myftrze, od tebe chczu wzyety hymecz kyfyelczye
a k tomu trzy noue lzyczye.
Moz-ly my to od tebe przygyty,
20 chczu yas owfem twoy rad byty.
Mercator dicit: (Mastičkář říká:)
Rubine, to ty wfé yať rad dam,
czo gfy potrzyeboual lam.
Gedno na to wfdy ptay
25 a tyech myeft pytay,
kde bychom mohly fwoy kram wiklafty
a fwe draho prodaty mafty.
Rubinus dicit: (Rubín říká:)
Myftrze, hyn gfu myefta fdraua
30 a w nych gefť krafna upraua.
Tu racz fwe fedyeny gmyety
a fwe drahe mafty wynyety.
Item Rubinus: (Dále Rubín:)
Myftrze, wfupye na tuto ftolyczyu,
35 poľadyz k foby lfwu zenu holyczu.
Silete. (Mlčte.)
Deinde cantet cantionem cum Pustrpalko sic:
(Potom zpívá píseň s Postrpalkem takto:)
Sed wem przyfel myftr Ypokras
40 de gratia divina,
Nenyeth horzfyeho w tento czas
in arte medicina.
Komu ktera nemocz lody
a chtyel by rad zyw byty,
- 45 on gehu chce uľdrawity,
zet mufy dullye zbyty.
Rubinus dicit ricnum. (Rubín říká verše:)
Pofluchayte, dobrzy lyudye,
mnoho wam radofty przybude,
50 tyech nowyn, gyez wam powyedye,
gyez welmy uzyteczne wyedye.
A wy, baby, fwe feptanye
pufte y wfé kleuetanye,
w czaf ty mylczyety nelkody.
55 Pofluchaytes, dobrzye wem hody.
Przifelfh ge hofť owfem llawny,
lekarť mudri chytry, dawny,
wam bohda na wfy utyechu.
Nenyeth nycz podobno k lmyechu,
60 czos prawyu, wyerfte my gyfťye,
yakfťo rozcye na fyey tyfťye.
Ny w Czechach, ny v Morawy,
yakfťo vczeny myftrzy prawye,
ny w Rakufyech, ny w Uhrzyech,
70 ny u Bauorzyech, any w Rufyech,
ny u Polanyech, ny w Korutanyech;
prawyeth wfdé gehu gmye lwyetye,
kraczye rzkucze, po wfem lwyetye,
nykdyes gemu nenyne rownye,
75 kromye zet pyrdy nelkrownye.
Y gmath take drahe mafty,
gyezth gefť przynel z daleke wlafty,
gymyf nemoczy wfelyke,
rany kakof koly welyke
80 zaczyely beť pomelkanye.
Boh gehu poraľz, ktoť gho hanyel
Ktos ge boden, nebo fyeczyen
neb lnad palyczyemy myeczen
neb lnad gma-ly w lwem uflye zpary,
85 przide-ly k memu myftrzy í dary,
moy myftr gehu tak nauczy,
pomaze lye, yako pes wkuczy
a potom lye nahle wzpruczy.
A wy pany, chczete-ly dobrzy byty,
90 mozete gyey kygy byty.
Silete. (Mlčte.)
Quo finito currit inter homines. (Skončiv to, běží
mezi lidi.)

ŽIVOT KRISTA PÁNA

Život Krista Pána je české zpracování latinského spisu *Meditace o životě Kristově* sepsaného ve 13. století neznámým italským františkánem. Předlohou pro vyprávění tu kromě evangelií byly i texty apokryfů, přinášející např. podrobnosti o Ježíšově dětství. Značně dovedným českým upravovatelem byl nám neznámý český dominikán, který žil v době Karla IV. a kromě Života přeložil také *Pasionál* a patřil k překladatelům první redakce staročeského překladu bible. Při překladu nenapodoboval předlohy otrocky, nýbrž respektoval rozdílné vlastnosti latiny a češtiny.

O postúpení Ježíšovu do Ejipta

Potom přebvši Matka Božie u svaté Alžběty několik dní, odtad se s děťátkem a s svatým Ozěpem povzdvihše, do města Nazareta se vrátísta, toho nevěduce, ež král Herodes toho činu hledá, kak by mohl to svaté děťátko zahubiti. Tehda noci zěvil se anděl svatému Ozěpovi ve sně, jakžto píše svatý Matěj evangelista, vystřehaje jeho a rka: „Vezma děťátko a matku jeho, uteciž do Ejipta, neb Herodes toho hledá, aby to svaté
5 dietě zahubil.“ Z toho se snu svatý Ozěp probrav, ihned se vzchopil a šed tu, kdež Matka Božie otopočiváše, ji ubudiv toho viděnie sen jjej pověděl. To Matka Božie uslyševši, velmi se za své děťátko užasši, ihned se vzchopila svatého Ozěpa ponúčejíc, aby, kakžkoli tma a v noci bylo, s dietětem pryč běžeti pospiešili.

Tu móż každý pomysliti, kak jest to žalostivé bylo, když Matka Božie tíše k děťátku Ježíšovi přistúpivši,
10 povzdvihši jeho znenáhla, ano spí, musila s ním v noci pryč jíti. Na tom nám všem jest příklad ostaven, kak se nám jest u protivenství, i když se nám dobře vede, jmieti. Aj toť, kdž se Syn Boží narodil, veliká se čest jemu zpívaním slavným ote všie říšě nebeské dála, a tu se jemu pastýři modlili jakžto pravému Bohu. A potom osmý den obřezán podlé Starého zákona jakžto každý hřešný. Potom po některých dnech tře svatí králi přišedše, s velikú ctí před ním poklekše, drahé dary jemu ořerovali a jemu se jako pravému Bohu pomodlili. A když odtad
15 pryč šli, ostalo děťátko Ježíš mezi volkem a oslíkem jako jiné chudé dietě pláčě. Potom v chrámě Bohu Otcí byl obětován, z něhožto jest byla Matcě Božiej radost i veselé: a tuto již velí anděl s ním utéci do Ejipta. A když to sbožný člověk všecko szamená, již bude uměti, kak se má na všech svých věcech jmieti: když se jemu dobře povede, tiem nepýchatí, a když zle, v tom se bude nerozpakovati, ale vždy Bohu děkovati a ot jeho svaté milosti utěšenie čakati. Znamenaj, kak jest to bylo žalostivé, ež Matka Božie jsúci mladichná nemohla dobře choditi, a
20 svatému Ozěpovi pro starost těžko bylo jíti, a to děťátko, ješto sta jměla nésti, jedva jest bylo dvú měsieci v stáf: však jsta musila u velikéj chudobě po neznámých cestách do daleké cizie země jíti. A tu sobě příklad vezmi veliké našeho Spasitele pokory, ež moha se dobře svým protivníkom obrániti, raději chtěl na čas před nimi postúpiti a do cizie země daleko se přestěžiti. Jakžto ti, jimžto sú ty vlasti známy, pravie, cesta z Nazareta do Ejipta jest vzdál, což móż dobrý chodec za dvanáste dní přějiti. Ale jima jest bylo snad cesty se dva měsieč. A
25 šli jsú přes tu púšči, přes pusté lesy, a často hospody nenaleznúc musili na poli do zajitřie ostati. A když do ejiptské země přišli, podlé dávného proročstvie všěcky dáblové modly se obořily. A tu do jednoho města, ješto slóve Hermopolis, přišedše sprostný domek sobě najeli, a tu jako chudí lidé sedm let bydlili, nic jiného nejmažice, než což Matka Božie svýma svatýma rukama šijíc a vazúc vydělala, z toho jsú měli chudú potřebu. A když byl Ježíš pět let v stáf, sláše jeho často matka svatá do města po poselství, an to s velikú pokorú všecko sdějše;
30 jsa Syn Boha Otcě přenajvyššieho, nic se tiem nestyděl. A často jako jiné děti chleba u matky poprosě, ana by byla ráda dala, ale někda nejmějše; proněžto jeho srdečně litujíc, rozličně jakž mohla jej těšila, a často také své částky pokrm sama utrpiec svému milému synu zachovala, chtiec raději jemu dáti než sama požití. A to vše Duchem svatým bylo způsobeno, aby jeho svaté božstvie chudým tělesenstvím se zastieraje dáblióm bylo zatajeno. Mohlo jest také býti to, ež některé šlechetné panie, vidúce Matku Boží u velikéj tichosti pokornu a
35 v chudobě bydléc, posieláchu jí rozličné potřeby jejie nedostatky znamenajíc, domovité potřeby, a ona pokorně děkujíc přijímáše. A s druhé strany svatý Ozěp, což svýma rukama sekyrú vydělal, z toho sobě chudú potřebu učiniesta. Na to slušie sbožnému křesťanu často se rozpominati, neb taká pamět skúpost tupí, pýchu zahoní a k náboženství v svatěj pokořě lidská srdcě k Bohu zažehá skrzě milosrdné politovanie, co jest pro ny milý Ježíš trpěl.

HRADECKÝ RUKOPIS

Hradecký rukopis je sborník veršovaných skladeb z 60. let 14. stol. Následující ukázky představují bajku o lišce a džbánu (takto nejstarší dochovanou českou bajku) a jednu ze satir obsažených v rukopise.

O liščie a o czbanu

- Lifka iednu biehgacizy,
giefti fobie hledagiczy,
vbieze do gednyech puftek,
5 ano w nych iedyny chruftek.
Weczye: „Powiez my to, chrufto,
cze glu toto chyllie pufto.“
On giej tako odpowiecie,
rzka: „Gazt lam newiedie.
10 Teprw lem yedno prziffel fiem,
neymam nycze czyniti f tiem.“
Lifka poczie fye tocziti,
by mohla czo vfonyty.
Tocziwly fye fiemo i tam
15 i vbieze k puftym kamnam.
A kdyz fye w nyefiegi wtoczy,
inhed w kamnach czbana zoczy.
Weczie: „Dobry weczter, czbane.
Kak fye gmas, moy myly pane?“
20 Czban liščie nycze neweczye
a ona, wzemly gey na plecze,
potielczy fye f nym wen z puftek.
Tu gi potka onen chruftek.
Weczye: „Lifka, czo to nefles,
25 ze nohamy iedwa pletes?“
Ona weczye: „Neffu czbana,
meho milofneho pana.“
Zdaffe fye giej nefli tiezek,
wznelly gey na ieden brzizek
30 i pufti gey dolow opak,
rzkucz: „lazt tobie vczyiny tak.“
Weczye: „Poydiz dolow, czbane,
tiezeks my nefli, moy pane.“
Czban fye dolow fhory pokoti,
35 lifka fye po nyem bieziecz vpoti.
Weczie: „Czbane, procz biezis prudczie,
przieladis my lkoro lrrdcze.“
A kdyz czban na rowny bieffe,
wecz fye kotiti nemozielle.
40 Weczye lifka: „Kde gdes, czbane?
Zdalis wftal, mily pane?
Pakly nechczes fe mnu giti,
gaz chczy tobie vczyinyti,
ze poydes fe mnu bezdieky,
45 kdez fie newratis na wieky.“
Przywazawly czban k uocallu,
weczye: „laz tie tam doneffu.
Budes vpiti na flwe horze,
plawagie iako profied morzie.“
50 A kdiz przibieze k ftudnyczy,
bieda liščie hubenyczy.
Mnyeie oklamagicz czbana,
nalit fye obludy fama.
Weczye: „Czbane, ke fie modlis!
55 Zlehos vmylle, ze tiem dlis.“
Ona nycz nepomefkawly,
czban k oczallu przywazawly,
wleze wzhoru na ohlubnyczy
y pufti czbana w ftudnici.
60 Weczye: „Kdyz fye nechczes modliti,
gaz tie muflym vtopiti.“
Czban poczie fwrchu plawati.
Poczcie lifka nan wolati,
rzkucz: „Czbane, brrzo wiz o fobie,
65 gyzt gefl welmi zle o tobie.
Razut, pokorz my fye iedynu,
a otpuftynt wly twu wynu.“
Czban lzye mluwiti nebieffe,
nebo z hlyny flepen bieffe.
70 Tehdy fye lifka rozhnyewawly,
czbana v wodu wrazywly,
weczye: „Gizt fem dofti howiela tobie,
czos vfonyl, gmyey to fobie!“
Czban fye poczie zalewati,
75 wody fye wen nalewati,
lifky k fobie potahati;
lifka fye poczie ottahati.
Weczye lifka: „Ne tak, czbane!
Gazt fpilegi, mily pane.“
80 Tehdy czban poczie bobtati,
wody fye wen nalewati,
hlube fye pohrziziewati.
Lifka poczie wzdy wolati,
rzkucz: „Bieda, czo my fie chcze ftaty!“
85 Weczye: „Myly czbane, otpufl my to
a yaz tobie flibugi to,
zet nechczy tobie fkoditi.
Racz mye, nebozku, zywiti!“
Ona toho rzeczy netaze,
90 az gy czban k fobie przitaze.
Ona fye w ftudnyczy wrrze,
inhed gy czban na dno wtrze.
Tu giej neda wecz wznyknuti,
mufly bezdieky vtonuty.
95 Tak fie lifka priemudrzila,
swoy ziwot marnye ztratyla.
Ot czbana z hlyny flepeneho
zbyla lifka zywota fweho.

Satira o ševcích

- Sewczy diwnye przybywagyu,
czajtó lwym zenam zle lagyu.
Kdyz ho zena gme trefktati,
nedaducz gmu w kořtky ghrati,
5 an fye rozhnýewagie z toho
czajtót gey przibigie mnoho.
Yako ieden fwecz czynyeffe,
ten fwey zenye rad lagiefe.
Ana weczye w gednu dobu:
10 „Czo mi uczynyti ř tobu?
Racz flyřfieti, moy mily muzy,
wřak widis mu i řwu nuzy.
Ze chceš wzdy w křrczmye lezieti,
diety chtie řladem zemřieti!
15 Powiz o řfwych dietkach zahe,
widis gie bořfe i nahe,
aby gym mohl prziodieti
i ztrawiczye utiezieti.“
Swecz powiedie zenye dwornye,
20 řzka: „Gmam prodayne cztwery řkornye.
Ty řkornye za wierdunk prodam
a tobie ty penyezie dam.
Obratiz gie na řfwe diety,
gazt gych nechczy k fobie wziety.“
25 Ona poczie diekowati,
řzkucz: „Kdy fye chczwie na trrh brati,
ty řkornye řpieřfe prodati
a del tiem neotkladati?
Chczewiel gyti u pondieli,
30 zdali nagy buoh nadiely?“
Tehdy on fwey zenye weczye:
„Zeno, mnye fye na ten trrh nechcze.
Poydewie we cztwrtek rano,
tut bude lepe prodano.“
35 A kdyz fye na ten trh brařta,
řkornye za wierdunk prodalřta.
Swecz weczye: „Czo y uczynyti?
Gyzt my fye chce welmy piti.
Zeno chceš do křrczmy giti,
40 gedyny halerz propiti?“
Ona gemu w tom powoli,
řzkucz: „Stan fye po twey woli.“
A kdyz do křrczmy gideřta,
břrzo trzy krořie propiřta.
45 Inhed poczie fwecz hľadaty,
zda by mohl ř kym w kořtky ghrati.
A kdyz to uzřzie hořpodarž,
powiedie řewczy ten křrczmarž:
„Hořti, chczef-li wřrczy křichle?
50 Neb ty neb gaz zyřczes rychle.“
Swecz beze wřeho potaza
zenye wierdunk dati kaza.
- Poczie ř nym křichle metati,
chtie na křrczmarży wyghrati.
55 Prřfitupiwyř zena k nemu,
powiedie tak muzy řwemu:
„Muzy,“ weczye, „nedamt ghrati.
řlibils mnye ten wierdunk dati.
Gyž řfwie trzy krořie propiřa,
60 bychwie wiecz neutřatila.“
Swecz řwey zenye tak otřuffy
a řzka: „Zeno, wierz mey duřfyy.
Prwe, nez trzy krořie ztraczy,
az dřzewnye trzy wřlye nawřaczy.
65 Nechat nan řadym po krořyy.
Tohot yaz na tobie prořfyy.
Plat,“ weczye, „jeden křos iemu!“
I prowřrže ten křos k nemu.
I řřady dřruhy nan řpieřfe;
70 ten křos opiet prowřrziřfe.
Ořm wřrřow wedy pořpolu
ztrati fwecz u toho řtolu.
Zena uzřziwřyy to weczye:
„Mily muzy, neyřray wiecz.
75 Newiřnyet na kořtku mecze,
any kdy kořtku zaklekcze.“
On wecz: „Poczakay malo,
geřczet my piet krořfiow ořtalo.
Nebt tu piet k nemu prowřru.
80 nebo dřzewnych ořřm uywřrřu.“
Zena gmu poczie branyiř,
řzkucz: „Muřfys mie dřzew zabiř.
Nedamt ořtatka proyřrati,
muřfys my gey ynhed dati.“
85 On weczye: „Zřa zeno, przieřřan,
neb wetczas budu nekazan.“
Křrczmarž weczye: „Bud kazana,
pany, neb budeš řwazana.
Gřray pro ny precz, neymyey peczie,
90 nechay at fye hořzem wřtecze!“
A kdyz ho ke yřřzie przipřawi,
inhed gey wřiech penyez zbawi.
Swecz chtieřfe na zaklad ghrati,
zena iemu poczie lati,
100 řzkucz: „Ba, hubencze hubeny,
ke mnye řwe wiery neřplny,
tys byl mnye ten wierdunk ořdal
a gyžs gey hanebnye proyřřal!
Yeřcze chceš na zaklad ghrati?
105 Buoh dayř fye dyablu dořřati!“
On wecz: „Nemluwiz mnoho,
nebot mye bude hnyew z toho.
Razut, berz fye precz, biednycze,
nebt w ten czas ořřigi licze!“
110 Ona prziękocziwřyy k nemu
i wyřrže kořtky iemu.

Swecz fye rozhnyewagie na ny
i da gey policzek dlany.
Tu gy przies stol za wrch fklony,
115 diw ze gey hlawy neflomy.
Poczcie gy tlacziti nohu,
ana upie k zywev bohu.
Nabiw fye gie w yeho domu
i weczcie krczmarzy tomu:
120 „Hofpodarzy, buoh tie zehnay,
pro buoh, na mye fye nehnyeway.
Muffyl fem to uczynyti,
w twem domu nekazan byti.
To wfe pro tuto zlu kozy,
125 yazt giey toho doma zhozy!“
A kdyz czyeftu fpolu gdiefta.
w ten czas fye fpolu fmyrziefta.
poczcie fwe zeny proffyti,
rzka: „Racz mnye to otpuftiti.“
130 Ona iemu odpowiedie,
rkuczcy: „Yaz to dobrze wiedie,
ze ty welmy zly obyczey mas,
czo dobudes, to wfe proyhras.
Welecht na trh u pondieli,
135 rkucz tut nagy boh nadieli.
A ty poczie odkladati
a chtie do czftwrtka nechati.
Kdyz ty gdes na trh we czftwrtk,
tehdy w tie wftupi maly czrtek

135 i ollepi twogy oczy,
ze ot koftek nebudes moczy.“
On gey weczcie: „Myla zeno,
gyzt gefit wfechno prowrrzeno.
Ty nerod na to nycz tbaty,
140 mulfymt twu potrzebu dati.“
Tu fobie wfe otpuftifta.
a dobra przietelee byfta.
Tak fwecz diwoczcie przybywa,
zet fwych penyez w krczmye zbywa.
145 I czafito gmu fye przihodi,
zet i zakladow otchodi.
Ant zlu plachtu prodra na fie,
vzrzis ho z krczmy wytaffye,
pobiehne iako bez fmylla
150 a plachta na nem otwilla.
Zattem nan lide wzwolagy,
mnozy nan blatem wzkydagy.
Przibiehnat do fwych katrczy,
tu gey zena do nych wftrczy;
155 i ffwyne fye za kamnamy
yako zly pes proftried flamy.
Prziehubene ieho bydlio!
Mohl by radiegy zwati mydlo,
nez tak hanebnye bydliiti,
160 nycs dobreho neuzity.

LEGENDA O SVATÉ KATEŘINĚ

Legenda o svaté Kateřině pochází z 2. pol. 14. stol. a patří k vrcholům staročeské básnické tvorby. Je zachována v rukopise z doby okolo roku 1400.

Kdyz weczery dachu w dworzie
a wfychny lide zefnuchu,
wfichny ohnowe potuchu,
tehdy gey brzo na myffl wznyde,
5 ez do fwey komnati wnyde
y zafwieti fwieczku yafnu;
wynyemfy tu defczku krafnu
y poltawy gy przed fobu.
Newzlitowa ruku obu,
10 tepuczy fye k frdczy gima,
fwyma yafnyma oczyma
horczce placicz y flizlywie
profeczi te panny zywy,
aby fie nerozpaczila,
15 gie vkazati raczila

fweho synaczka myleho.
Tu tak z frdeczka czileho
czyny fobie mnoho nuzye
rkucz: „Ne k choti, ale k fluzie
20 by mye przyal neboziczku!“

Po giegye bieluczy liczku
flzy potoczkiem fie walechu,
giegy oczy fie kalechu
we krwy weliku zadofy.
25 Kdyz pak biefe rozlicznu zalofy
mnoho plakala w tey wazie,
tehdy padfy na podlazier
y wfnu z tiezkeho truda.
W ten czaff fie widieti vda

- 30 giej yedno widienye dywne,
krafne a welmy pozytywne.
W tom widieny fie giej zdafie,
ez na gedney luczye fpafie,
na welykey y firokey,
- 35 wfu rozkolfy neprzirokey.
Ta biefie letnu trawu fwetla,
tak rozmladla y rozkwetla
negednu bohatsu kraflu,
yak fie giej zdafie w tom czafu,
- 40 by podle fwietlkey ponuky
krafie pafefky y luky
newydala, yakz gie zywa,
ny wiecz rozkofneho dywa.
Vzrze z tiech drahich vhlady,
- 45 ande na ftoliczy fedy
Maria, ta wzkwetla panna,
giez matka yest fwata Anna,
drzy fweho gedynaczka,
Krifta, myleho synaczka,
- 50 kochagicz gey myfky czylu.
A nad gehu plecisku mylu
figka biela fwietli flknuczy,
yako lylum bieluczy
flkne kdy z nayfwietleyfy lafky.
- 55 A gehu zaduczcie wlaiky
fwietie, wflie polkwmy nahe,
yako ryze zlatto drahe
flkne nad gyne zlatto drazy;
w tiech wlaiflech nad gehu pazy
- 60 zataczely fye pupency
yakozto zlaty prftency;
zdielany ot pomyflenie.
Tiezku zaloft, rozmyflenie
na flwem frdeczku plodiefie:
- 65 czoz okolo nye chodiefie,
wflak nemoze nykdie z wratka
w twarzy wzrzety dietatka,
neb fie biefie obliczegiem
drahym dietietym fwitiegem
- 70 k matflie tak blyz przichililo,
yak fie nykdiez neflmylilo,
bi fie kdy ozrzelo za fie,
nez wzdy fl matku zrzelfta, na fye.
Tehdy Maria lafkawa,
- 75 wflch flmutnych wtiecha prawa
y flmyercze w kazdu hodynu,
wecze: „O moy myly fynu,
ozrzy fie ale gedynu!
Wiem, ez wief fl hyn Katerzynu,
- 80 ana w krafy flmutna chody,
na flwem frdczy zaloft plody,
z daleka nahledagiczy,
tye widieti zadagacyzy.
Nerod fye gyey, fynu, kryti,
- 85 wflakt chce rada twa chot biti
w fluzebney zadofli, to wief fl.
Procz k nyey nyeczeho nepowief fl?“
Tehdy Yefus Kriftus fefdie
wecze, na flwu matku hliefie:
- 90 „Myla matko, czemu profyl fl
a flwu probu ke mnye wznoyl fl
flwch drahich wfl flnaznye za ny?
Powiemt gednu wynu na ny,
pro nyzto, matko, wief prawie,
- 95 donyz tye w tom, w nyemzt yest, fltawie,
kak yest krafna y pokogna,
wflakt nenyie toho duofloyna,
bit hliefala na me lyczze
any z gafna any z nyczze.
- 100 Neb wief fl, ez ya fl tiemy fltoly,
geflo czynye wfl mu woly
y czynily fl, w fwietie gluczze,
na me lyczze zrzeczy zduczze.
Ty mye yuz widieti mohu,
- 105 chwalu zdawayucz mnye bohu.
Ale yak fem rzekl, yest wynna,
pro nyz yelcze Katerzyna
na me lyczze zrzeczy nemoz,
acz fobie gynak nelpomuozy.
- 110 Kakz yest krafna nade wflie panye,
wflak podle przirównawanye
protiw mym pannam y panyem
nyczle nenyie, tyem gy hanyem.
Pakly diefl, ez yest vczena,
- 115 mudra, dobrze vrozena,
bohata, tomu ya flhowiem:
muoy naymenli fluha, to wiem,
mudrzegy y vczenyegi
yest y fltokrat bohatiegy
- 120 nez ta panna tak yest tycha;
proto mne fobie zenycha
nedofoyna gmyeti ona
ny na mye zrzyeczy bez zalona.“
Tehdy Maria, panna moczna,
- 125 wfliem zadagacyzym pomoczna,
wecze: „Muoy nayduofloynyeyli
fynu, krafny, naymyleyli;
powiez, mohlaly by czo zdieli
Kateryna neb trpyeti,
- 130 pro nyzto by yu potkalo
to flczeflie, ez by fie fltalo,
by tie, acz to rzeczy flmyegi,
widiefala w twem obliczegy?“
W tom czafly ten lyn zaduczzy,
- 135 wflch wieczy kral wflmohuczy,
powiefie, rzka flwey matflie tak:
„Kdyz ke mnye chce, toho nykak
ya ot febe neotluczzy;
tobyie, matko, to poruczzy

140 o kralownye tey y pannye:
 chcel pollufna biti dannye
 fprawedlne rady mych fynuow
 a przigieti fye tiech czynuow,
 yakz gy me fluhy nauczye,
 145 gefto fye wzdy pro mye muczie,
 me kazanye rady czyniecz,
 protywo fye mnye newynycz,
 bude tiemz dielem hořpodarz,
 fnadt bi tak vzrzela mu twarz.“
 150 K tomu opyēt fwietla ruoze,
 dczy mylořdneho lozye,
 weczē: „O moy myly fynu!
 Za tu řwu za tiezku wynu
 nemozt nycz tak newrazdneho
 155 byti any neřnadneho,
 byt toho w rozlyczney flotye
 wfieho netrpyela pro tye
 Catelyna welmy rada.“
 On weczē: „Kdiz toho zada,
 160 nechay at gde k radfy řwemu
 puřtennyku, řluzye k memu,
 a tu prfy gemu poruczfy,
 a czemuz gy ten nauczy,
 at to czyny bez preřtanye.
 165 Pakt sie wratiecz rozkochanye
 na me licze bude zrzyeti
 a czoz koly bude chtieczfy,
 k nyemuz gegie prořba trzy,
 to wfeczko na mnye obrzfy.
 170 Kromye powiemt w tey hodynye,
 zet yu wiedie w gedney wyne;
 tet giej nelzie gynak zbiti,
 nezt gy muřfy wodu řmyti.“
 Tu rzecz kdiz yuz owřem czele
 175 domluwy, ynhed dořpiele
 puřtyw yako krzydře z febe
 y wřetie nahoru w nebe,
 pogem matku řwu bez luty.
 Ynhed z toho řna proczity
 180 Katheryna z řmyřlney wahy,
 wřtawři wzhuoru z tey podlahy,
 na nyez biefē řpala, pamyet gmagicz,
 to wfē řnaznye wzpomynagicz,
 czō widiela y řřifala
 185 w tey otrapy, z nyez dozdala

biefē řelkna w łobyē przemnoho
 ř hroznu řwu zadofy toho,
 by řie den przyblyzil wřkuorzye.
 A yakz brzo wznymu zorzie,
 190 tak wfē rucho na řie wzemřfy,
 panny, řwe řluhi, pogemřfy,
 gide k tomu puřtennyku,
 k flechetnemu wczennyku,
 ta dořtoyna, czna dyeweczka
 195 y potłucze w uokenezczka
 řama z zadofney pořtati.
 To wřřifye ten muz řwati
 y wynde k nye na yawo
 a rzka: „O, flechetna panno,
 200 czō ty zde czynyřř tak rano?
 Kteret giefř nařřie dano,
 ez s pobłediela na liczku?“
 Ona weczē: „Muoy occzyczku!“
 To powiedie mylořtywie
 205 y pocze mu zalořtywie
 prawiti ynhed ř poczatkā
 to wfē porzad do uořřatka
 pamyetnye v pylnem chřtieny,
 czoz w tom řnu y u widieny
 210 biefē řřifala y widiela
 a rzkucz; „Giz bich rada chřtiela
 řwe wfie zemye za to daty,
 bich giej mohřa w twarz poznati
 podle mylořřneho czynu;
 215 y czřet na mye kakus wynu,
 rzka: Tut muřfy řmyti wodu.“
 Puřtennyk weczē: „Tu nehodu,
 mřla dczy, ya řřawy řkoro,
 acz twe řrdcze bude řporo,
 220 ze gie k uřřawiczřřwu řmyerzyřř
 a řnaznye tomu wřierzyřř,
 gymzto tie me rzeczy zdarzie,
 ez Křřřtus, řyn řwatey Marzie,
 gefř gedyny buoh nad bohry,
 225 kral nade wřemy kraly mnohi,
 trzmy gmeny gřuczfy yeden řłuch.
 Takez otecz, řyn, řwati duch
 gefř geden moczny buoh řławnye.
 Tehda tie nauczy řřawnye
 230 tomu, gymz tey wyny zbudēř
 a gey wzdy widieti budēř
 ř giefho occzřřem w geho domu.“

ŽIVOTY SVATÝCH OTCŮ

Staročeské Životy svatých Otců jsou překladem latinské sbírky příhod ze života starokřesťanských poustevníků. Překlad pochází z 2. pol. 14. stol., níže uvedená ukázka je z nejstaršího zachovaného opisu z 1. poloviny 15. stol.

Geden bielle z uczenikuow fwateho Antonie, tomu diechu Pawel a przigmie sproftny. Ten na poczatcye fwego przybytku, kdz fwu zenu w cyzoloztwij zaftupi, nizadnemu nic nerzek y wygide z domu a v welikem fmutcye y zagide na pufft. A kdz v welike truchlofti gla y zabludi, tu fye mv vda przigiti k klaftercy fwateho Antonie. A tu
5 tonyus, wzezrziew nan a wzrziew gei czlowieka sproftneho przirozenie, odpowidie gemu a rzka: „Swobodnie mvozell
10 fpafen byti, acz chcell toho polluffen byti, cozt powidie.“ Tu on flibi toho wfleho polluffen byti, cozt by gemu rozkazal. Swaty Antonij, gehu flibu chtie zkufyti, an ftogij przied tagniczku, tocziff przied chalupku, gemu wecye: „Czekay mne tuto, donizt newyndu, a modl fye bohu!“ A wfled fwaty Antonij w tagniczku, tocziff chalupku, y byl tam przief den a przief noc. A okeneczkiem wyhledagie czaftokrat, y widieffe bez voblewienie modlece fye bohu a nehna fye nikame, ale
15 ftalle na wedrze przief den a przief noc y na rofye na ftudene. A tak bielle przikazanie polluffen, ze fye f miefta nikamez nehnieffe.

Wyffed nazaitrzie fwaty Antonij, y poczie gei vcziti, aby fwyma rukama robotowal o przybytcye ofobnenem, ale fwu myllij y zadoltij aby to dielal, cozt geft bvoh przikazal. Gednu gei dne navczij giefiti, a toz w nellpornij hodinu, a nikdy do fytofti, a v pitij take fkrownu byti, neb wino horkofti tieleffe nellmierne przidawa y woda, ktoz gi nellmierne pie, duffi
15 w gegiem opatrzienij prziekazie. A kdz gei wflemu navczij, kterak by miel przybywati, we trzech milech wzdal od febe gei w gedne chalupcye puftennikem vftawi. To mu, cozt gei bielle navczij, plniti kazal. Y poczie gehu w milofti nawfftiwowati a welmi wefele. A naleze gei w tom przikazanij wflij myllij y wflij tbu vftawiczna.

Gednoho dne, kdz fye flawna y we wflicch dobrych fkutcyech fwrchowana bratrzie fnidechu, tu fye przihodi fwatemu Pawlu f nimi take przigiti. A kdz fpolu o prorocyech a o naffem fpaftyeli hlubocye mlwwiechu, tu fwaty Pawel z fwego
20 sproftenftwie poczie gich tazati, kto fu byli prwe na fwietie, prorocy-li czili Kryftus, nafs fpaftyel. Tehdy fwaty Antonyus, ze tak bielle hlupie otazal, poczie fye zan ftydiati; awffak ochotnie gemu kazali mlcziec odgiti. Tehdy fwaty Pawel to wflecko, cozt gemu fwaty Antonyus kazal, yako bozie przikazanie drzielle a flled do fwe chalupky y poczie nemluwiti. A kdz to fwaty Antonij wzrie, poczie fie diwiti, odkud by gemu to przifllo przikazanie, tocziff mlczieti, neb mu nebieffe
25 przikazal mlczieti. A kdz gemu kaza mlwiti, otaza gehu, procz by drzal mlczenie. Odpowidie gemu: Tyf mi, otcze fwaty, przikazal, abych flfel a mlczal. A vzas fye fwaty Antonij, ze on ta flowa drzal, geflto gemv byl obmellkanie powie-
diel o tom mlczienij, wecye: „Tento nas v polluffenftwij prziedffel. Neb my, flyffiece flowa bozie w flwatem piffmie, wfllak ne wfleho plniny. Ale on, cozt od nas flyffij, to iako by od famoho boha flyffal, tak to wflecko plnij.“

TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO: ŘEČI BESEDNÍ

Spis Tomáše ze Štítného (asi 1333/4 – asi 1403/4), určený nejprve vlastním odrostlejším dětem, kolem r. 1391 pak přepracovaný pro širší čtenářskou obec. Dialogickou formou (otázka dětí — odpověď otcova) se zabývá náročnými teologickými tématy a čerpá při tom z uznávaných autorit (sv. Augustin, sv. Bernard aj.). Žánrově se jedná o prózu vzdělavatelnou, Štítného jazyk je značně vyspělý a adekvátní náročnému tématu.

Kterak máme již věřiti v Trojici svatú, a tak v Boha jednoho, a kterak v Syna jeho Jezukrista narozeného, Pána našeho, Boha a člověka, děti tieží otce

21. kapitola

5 DĚTI: Svatý Augustin v knéhách O svaté Trojici často ukazuje, ež má vždy Buoh hledán býti. A ktož hledá aneb tieže takých věcí, ješto k bohu příslušejí, toho ijeden nekárá správně, když, pevně a tvrdě drže vieru, chtěl by z milosti, jelikož móż, dosieci rozumem toho, což věří. Ale ktož mní, by rozuměl i bude to jistiti, že j' tak, ano tak nenie, toho správně kárá. I věříme v Otce i v Syna i v Ducha svatého, v jednoho Boha, v jednom bytství, v jedné velebnosti, ale že j' v něm těch tří osob rozeznánie, a tak jest v něm Trojice svatá. Avšak z těchto pomluv, ješto máme mezi sebou, něco se chytá rozum, ješto j' to bylo skryto dříve; a ač nemóż všeho

10 toho sezrieti, kak jest, však vidí což tož, a vidí, kak nenie. A to j' dosti veliká poznánie strana, poznati, kak
Buoh nenie a co nenie, a nerozumu svému srozuměti. Protož, což můžem srozuměti z tvých pomluv s námi
o Trojici svaté, lépe i tvrže věřiti budem i tomu, jemuž nemůžem rozoměti, jakož na prvé hodině hlasně pějí
kněží to popsání viery, řkúc: „Ktož koli chce spasen býti, dřieve všeho potřebie jest, aby držal obecnú
15 křesťanskú vieru;“ to mají za pravidlo. Ale ež tu po ukázaní, kak o svaté Trojici má věřiti, ktož spasen chce
býti, také jest vyrčeno, ež jest potřebie k spasení, aby také věřili v člověčenstvie narozenie Syna Božieho,
Pána našeho Jezukrista, pomluvz s námi také o tom tak divném narození v člověčenství pod časem věčného
Syna Božieho, jest-li co v Bohu skrze to nad Trojici, stala-li se jest v božství tiem proměna která?

OTEC: Tvrдых věcí tiežete. Ale to držte, ač nemůžete i rozoměti, ež nikteréž z toho nestalo j' se; dřieveť sem
vám to ukázal, ež Buoh jest ovšem neproměnný, vždy týž, též takéž jest v sobě jednostajně. Ač jest v svú
20 osobu Syn Boží člověčenstvie přijal, však tiem nenie proměny v božství jeho: to, ješto j' nebyl, přijal, ale to j',
co j' byl, ostal. Nedivte se, ač nerozomiete; toť jest největčí skutek svaté Trojice, najvelebnější ze všech
účinkův. Krátekť jest jazyk to vymluviti, těžko péro to vypsati a medl zrak rozumu to sezrieti; ale viera doplň,
ež to tak jest mocí, múdrostí a dobrotú Najvyššieho. Ač jest jediný Syn věčný Otcův člověčenstvie přijal,
25 skutek jest spolu všech tří osob, jako by tři byly panny a jednu by s sebe oblačily, všecky by činily to
oblačenie. Protož v Otcí a v Duchu svatém ijedné nenie proměny, neb jest to vždy bylo u věčnosti ustaveno
v radě Trojice svaté a v úmysle božském, jenž vše proměny vyvodí bez své proměny, aby to tak svým časem
vyšlo. Ani jest proměna v Synu, neb to j' ostal, co j' byl, ač jest i vzal to, co j' nebyl. Viera doplň, kdežť rozum
stane, a milost z viery přístup blíže a rozněť se v Boží milosti protiv tak veliké milosti jeho, že j' tak novú věc a
30 pro takú potrebu naši ráčil vyvésti a učiniti! A tak darem jeho zazří oko jedno naší mysli, když druhé zavře,
nového světla božské jasnosti. Neb když oko rozumu nemóž prozřieti v blesk světla božské jasnosti, to
žádostná milost ještě přístupí a něco zazří, ač nevýmluvně. A na toť jest zřejmé v těle našem
a v člověčenství Buoh se ukázal, abychom skrzeň byli v milost nezřejmých věcí pozdvížení, a pak aby dokona
smrt naše, na těle i na duši, smrtí jeho, jen na těle, zbořena byla a byl jeho z mrtvých vstáním opraven náš život.
35 Neb hřiech byl umrtvil duši naši a pokutu smrti vzalo tělo od své duše prohřešenie; ale duše Kristova nebyla j'
v tom prohřešení, ani z práva nad tělem jeho smrt moc jměla. Protož na duši jest neumřel Kristus, nebyla
j' duše jeho nikdy božství odlúčena, ale tělesná smrt jeho byla j' duši s tělem rozlúčila, ale božství nebylo
j' od těla różno i od mrtvého. Neb jakož svatý Bernhart pokládá, znamenáváje divnost v tom skutku, že j'
Buoh ráčil člověkem býti, největčí a prvá jednota jest, ješto jí Buoh jest jeden; avšak té jednoty nezboří
Trojice, jakož sme již o tom pomluvu jměli; neb jedno jest božství, tři jsú osoby. A pak druhá jest po té
40 v Kristu, Pánu našem, v němž také Trojice jest, ne ona, ale jiná, ješto v něm také nezboří toho, by nebyl
jeden Kristus. I řku najprv, ež Syn Boží, ta jedna osoba z svaté Trojice, Buoh jsa pravý a plný, přijal
člověčstvie plné a pravé, tělo i duši. Ne tak tělo a duši miením, by kdy bylo tělo jeho a duše kromě božství
jeho, ale ež člověčie přijal v svú osobu jednu a v jednotu k božství přirozenie, ižádné osoby člověčie nepřijal
jest. Nebylo j' nikdy to dítě v bříše své matky, by i Buoh hned nebyl i člověk v tom svém počátku; tak v brzkú
45 chvíli, jakž se j' počal, tu j' božství, tu duše, tu tělo tak, ež každé ostalo j' v svém bytí; ale to spolu tré jest
v osobě jedné Kristus jeden a i nad to j' jeden, nežli člověk púhý z těla a z duše jest jeden. A tak ta jednota,
ješto j' v osobě jedné Syna Božieho, jiež nezboříje však ona Trojice, že j' tu božství, duše a tělo, jest nad
jednotú člověka púhého a pod onú najvyšší jednotú, již Buoh jest najjednější, jakož sme o to mluvíli dřieve,
ale mezi těma drží jednota ona středuje miesto. Neb tak jest slušné, aby i s tiem bylo podobenstvie, jako j'
50 člověk púhý jeden, i s tiem, jako j' Buoh jeden v té jednotě, ješto jí jest Kristus jeden, jsa Syn Boží i syn
člověčí; aby i vyššie oné jednoty podobnost byla i nižšie také v jednotě Kristově, a tak aby ta oboje
podobnost vyšla. Jakož tam u vyššie jednotě jest božství jedno v svém bytí, ale tři sú osoby, takéž tuto
v Kristu přepodobnú kakús protivnostíí troje věc jest osoba jedna. Tam trojice osob nezboří jednoty v božství,
a tu trojice rozličných věcí nezboří jednoty v osobě té, ješto j' Kristus. Vizte pak, kakť jest v Kristu jednota nad to,
55 než jest jeden púhý člověk! Dieš-li, ukáže na Krista: „Tento člověk jest Buoh,“ neb: „Tento Buoh jest pravý
člověk,“ dieš-li to v úmysle křesťanském, dobřeš řekl. Aneb když tělo Kristovo v rovu ležalo a duše byla s otcí
svatými, na tělo-li by, na duši-li by ukázal, mohl by byl říci: „Toť Buoh! Toť Syn Boží!“ Ale v též pravdě
nebude řečeno, ukázic na tělo neb na duši, ješto j' již smrtí rozlúčeno: „Toť člověk!“ Neb jen dotud jest
60 člověk, donidž jest v spolce duše s tělem. A takť řku: pro tu jednotu, ješto j' v ni přijal Syn Boží k své osobě,
aneb ať řku, v svú osobu člověčstvie neb člověčie přirozenie, aby týž jsa on to, což jest, byl i člověk, nic jest
viece počtu v osobách svaté Trojice nepřibýlo.

TKADLEČEK

Tkadleček je alegorická prozaická skladba zpracovaná na počátku 15. stol. volně podle německého díla Jana ze Žatce *Ackermann aus Böhmen*. Skladba má formu dialogu mezi Tkadlečkem a Neštěstím, které ho připravilo o milovanou dívku. Níže uvedená ukázka představuje úvodní část 5. kapitoly.

Ted zalobnik giz wyprawuge nešťiefti, ze geft on ten, gefto geft tak nelitoftiwie a tak hanebnie s fwu vtiechu rozluczen a wfleho fwietkeho vtieljenje tiem rozluczenim geft giz zbawen.

- Ey, Ey, nešťieftie! Jat fem ten neboztik, yat fem ten gifty, jat fem ten gegie byl wierny a pilny fluzebnik a wierny ftraze gegie czti a hotowy beze wfle lenofti fluha, o niez ty prawifs tolik ffechetneho, tolik
5   dobrego, tolik nelychanych dobrych cztnofti. Jat glem ten tkadlec, genz tobie giz przimluwam, na tie hlaftie krzczim pro fwu vtiechu, pro fwu wflechnu radoft, gens mie gie zbawilo. Ach na tie a wzdy ach! Tys mie odluczilo od nie, ty fi ode mne odluczilo tu mu vtieljeny, wyborny libiczku. Onat geft byla ta, f nizzo fem byl od kolikofs leth, awffak mi fie zda, yako bych f ni byl hodinw. Onat geft ta, giez fem byl wzdy k wuoli, wfli filu fem fie zachowal. Onat geft ta, genz byla miſtr moy, przytel moy, to wfle, czoz
10   ku przyzni fluffalo, tot geft byla proti mnie. Onat geft byla ta, gefto wzdy byla fe mnu, ya f ni. nez onat geft giz fie ode mne wzdalila. Tys to, zle nešťieftie, zgednalo. Ona, genz geft byla zaftierny moy ſczit proti mym wflem fwietkym protivnikom, tat geft mne giz oftala, mie w firobie giz oftawila, a wfle tebu. Precz geft meho wfleho dobrego gifa prorokynie, preczt geft ſtarofta meho wfleho buducziego dobrego. Ty, nešťieftie, tys mie f ni fwadilo. Preczt geft fie ode mne obratila, wratiti fie ſnad neſmylli, wratiti fie
15   netba, wratiti fie nemoz, wratiti fie nechcze, wratiti fie nevmie, wratiti fie nema. Gize fem fam yako kuol od plotu oftal, o niemz fie wflechno przypleticzie ofulo. Samt glem oftal w firobie z tak welikeho vtieljenje. Jako niewiefta ſmutna po ſwatbie f neznamym muzem, tez ya, nešťieftie mrzute a nemile, f tebu fem oftal a ty fe mnu. Precz geft ta, giezto fluziti nebylo mie len, gi milowati mnie byla radoft a vtieljenje, gi zpominati we wfle milofti bylo nade wflechny wieczy vtieljeno. Preczt geft ta, o niez kdyz bylo rozmluwati,
20   gineho fem pokrmv nezadal. Preczt geft ta, f nizzo by bylo byti na wieky, by fie czlowiek neſtaral. Preczt geft ta, gize mnozi ſproſtni fluziwſſe ke wflemv dobremv doſſli, wfle czti nabyli, ke wfle kratochwili den ode dne fie przyblizili. Preczt geft ta, genz ma ginofka leta byla we wfle poczti k muznofti przywedla, mylli przydala buynoſti przynozila, kratochwil rozſſirila. Preczt geft, geſtit precz, ach, wzdy ach, precz geft zaftupila ma denicznie zarze, precz geft fie brala ma fwietla hwiezda, po niezto fem fie wfſim ſwym
25   rozumem zwuczniem zprawowal, czo mam cziniti a czo mam nechati, jakozto vczeni plawecz a marinarz na morzi po ſwrchnie oblacznie hwiezdie.

PODKONÍ A ŽÁK

Podkoní a žák je veršovaná satirická skladba z konce 14. století. Niže uvedená ukázka představuje úvodní část skladby tak, jak je zachycena v nejstarším dochovaném opisu z r. 1409.

Pryhodich lie gednu k tomu,
kdez nalezech w gednom domu
prawie take w tuz hodynu
dwa, genz prziffa pohoftynu,
5 ana ledieta na piwie.
Oba prawie bez meffkanye
daffta my mile wytanye.
A ya, przibliziw lie k nima,
pofadich lie mezy nyma,
10 iakoz czafto w krczmye biwa,
krziczecz: „Pany, nali piwa!“
Gechomt lie w odplatu cztiti,
podawagicz fobie pity.
Pofluchaite tuto prawie,
15 powiemt wam o gich poftawie.
Z tiech geden czlowiek bieffe mlady,
negmyeffe znamka brady,
na nyemz luknye ffera, vmlena,
a k tomu kukla zelena,
20 ta take zedrana bieffe.
Mofnu na hrdle gmyeffe,
w nyz bi wlozil, czoz mu trzieba,
mnym, ze knyhi, take chleba.
Defftky gmyeffe v palu,
25 yakz gei widiech przy tom czafu,
y ginu k tomu przyprawu,
wffyt bieffe fkolku poftawu.
Druh, ten lie ftarfly zdaffe,
wzdi ledie bradku fukaffe.
30 Na nyemz kabatecz vzky, kratky,
a dofti zedrane ffatky;
okafali tak dwornye,
k tomut bieffe obut w fskornye;
tit biechu drahnye powetffieli,
35 awffak okolo dier cziedi,
fkrzie nyem widyeti nohy.
A take bieffe wpal oftrohi,
toczenku gmyegie na hlawy.
Tak, yakz gey fezrzech prawie,
40 giftiet mi lie dworzak zdyeffe;
hrzbelcze za palem gmyegielle.
Ten mluwielle, hrdye fedye,
na fwe ffpicze pilfnye hledye,
rzka: „Nenye w fwietie toho,
45 any kto ma zbozie tak mnoho,
bich chtiel gehu zbozie wziety
a dwora lie odpowedyety.
Neb gefit tu toli wtielfenye!
W fwietie ten geden nenye,
50 kdyz bi dworzenye okuffil,

wiecznye bi dworziti muflil.
Ktoz mi o lepffiem bidlu prawy,
kazdy lie we lzi oftawy.“
Dotud mluwye, wfta trudy,
55 az zaka na lie wzbudy.
Ten mu k tomu odpowiedie,
a rzka: „Ya to dobrze wiedie
a tomu ya take wyerzy,
ze pany y take ritierzy,
60 tit v dwora dobru magi,
y bohaty, to ya znagi.
Ale nebozatka chudy!
Dyw, ze lie gim neoftudy
pro zle bidlo gich dworzenye,
65 nez gyz wiecflly pftoti nenye.
Tit lie chodiecz pftotu klonye.
A nad to pak wi, podkonye,
wy ze wffech nayhorffly mate,
kromye ze lie w tom neznate.
70 Biffte lie chtieli poznati,
fwu pftotu popfati daty,
czoz wi gie mate, podkonye!
W fwietie wiecflfie pftoti nenye,
nez wy gi trpите dobrowolnye.
75 Ale nafte bidlo fkolnye,
tot ya tobie prawym,
tut ge we wffem prawa zwole,
y od pitie, y od gedenye,
w nyczemz nedoftatku nenye.
80 Mit netrpye nikdy hladu.
Kdyz gyz thowarziffie fadu,
tut ya dofahna vkrucha,
nenye parteka tak fucha,
bich gie nerozmoczil gichu,
85 tiem lekuge fwemu brzichu.
I budemy dobrze fity.
K tomu mame dofti piti
pitie cztneho do nerody.
Czaftokrat take wody
90 napigiemy lie pro zdrowie,
neb gefit welmi dobra hlawy.
Ba od ztrawit lie mamy pilfnye,
mafa, kur dofti przieliffnye.
Tot gefit na kazde pofwiecznenye.
95 W nyczemz nedoftatka nenye:
kdyz to koli v nas bywa,
mamy przieliff dofti piwa.
Ale wam miefto fnyedanye
dadie policzek za ranye.

100 Wřak řte gedno za ranye řity,
 biwagicze wzdicky byty.
 Mieřto giedenye obyeda
 trzepaczkam kigewa rana przyefada."
 A kdyz zak przyeřta mluwenye,
 105 dworzak weczcie: „Toho nenyel!“
 Okrzicze řie nan hnyewywie
 a rzka: „Zaku, mluwiř krzywye,
 bichom bili hładowyty
 v dwora a kigem bity!
 110 Ach, przyehubena parteko,
 i czo geřt tobie rzeczy teto
 o nas mluwity trzeba,
 řam negřa nykdy řit chleba.
 Czo dobreho do was, zaczy
 115 Wřak řte wy hubeny zebraczy,
 genz teczete dom od domu,
 hekagicze a chtiecze tomu,
 bi wam dali gichi mařtne.
 Awwech, waře bidlo řtrařtne!
 120 Tut wam dadie parteku reznu
 a ř tiem was peřki wyzenu.
 Pakli gyz na waře řchieřcie
 wam dadie w nyekterem mieřcie
 gichi nemařtne, a malo,
 125 wey, kak ře wam dobrze řtalo!
 Gyz řie wřie zdalo po woli.
 S tiem pak biezite do řkoli,
 a to ř welmy dobru miřli,
 mnyecz, biřte na hodi przyřli.
 130 Tut was pak řtarřly omytye,
 y chleb, y gichu wam wzchitie.
 Budut řie nad wamy mřtity
 hnyewy, negfucz dobrze řity.
 Ach, tot wam płota nehowyel!
 135 Slicħalt řem dawne przyřlowie,
 zet zakom draho warzenye.
 Protoz ty nechay řwarzenye
 ře mnu, nebt ya take wyedie
 prawiti o wařeřy biedie,
 140 czoz wi gie mate, zaczy.
 Ale mi, paniczy, dworzaczy,

kdyz gyz za řtolem řiedem,
 ynhed na ře łucziemy chlebem.
 Miř nicz neřeřtrzymy toho,
 145 neb ho mamy przyeřliř mnoho.
 Tut nam dadie gieřti dořti.
 Pakliže pro gine hořti
 nas kucharzi zapomanu,
 ynhed ya od řtola wřtanu
 150 y biezim tam řam k kuchyny.
 Dadiet mi dořti zwyerzyny;
 pakli nenyel, ale kaře.
 Tot geřt wřie vtiecha naře,
 zet gie vkida druħ druħa
 155 a tudi nas myne tuħa.
 Nyekdy řie władarz w mye wperzy
 a mye řwu holi vderzy
 w pleczi nebo w hławu ranu.
 Inhed ya odbieħnu w řtranu,
 160 tohot nykakz neneħagi,
 od materzet mu nałagi;
 kromye lecz bila hłucha,
 tozt giey nepowzny v vħa.
 Kdyz pak bude po weczery,
 165 czoz nas koli dworke řbierzy,
 berzemy řie dołow ř ěradu
 a neřpiecze w nyczemz hładu.
 Ale wi zaczy, nebozatka,
 aħ, ze was geřt waře matka,
 170 tiezczie nořiwřli w ziwocie,
 przyrodila k takey płocie!
 řa řie tomu welmy dywy,
 ze řte gedno bitim zywy.
 Wřak was za obicziery tepu,
 175 gednak burczugi, gednak řwleku,
 wymiřługicz muki nowe,
 o wy kaźiecz metli brzeźowe.“
 Neřaze toho dorzieczy,
 zak řie chtieře hnyewy řeczy
 180 a rzka: „Wy podkony hubeny,
 wřak řte wi tak zaħubeny.
 V was gřu zakřfali kořty,
 pro płotu nemohucz rořty!“

JAN HUS: VÝKLAD VIERY, DESATERA BOŽIEHO PŘIKÁZANIE A MODLITBY PÁNĚ

Husův rozsáhlý, z velké části kriticky zaměřený spis vykládající *Krédo (Věřím v Boha)*, *Desatero a Otčenáš* vznikl roku 1412 a do současnosti se zachoval v několika opisech, z nichž nejstarší pochází z 1. poloviny 15. stol. Dvě níže uvedené ukázky jsou vybrány z těch částí textu, které obsahují mimo jiné i zmínky o dobové pravopisné a jazykové situaci.

(Z ÚVODU)

Ktož budeš čísti v těchto knihách, věz, že sem nepsal obecným obyčejem, jež sú vzeli Čechové, a nedobře, pro to, že latinskú abecedú chtie plně českú řeč psáti, ano nelze. Ale psal sem jiným něco obyčejem, i pro to, abych uvedl jiné v ten obyčej, i pro to, že jest skrovnější. A věz, že kde sem psal „c“ a „z“ a znameníčko svrchu takto: „čz“, jako teď „čzeled“, maje psáti vedlé abecedy k české řeči položené takto: „čeled“, a to sem učinil pro pisáře, 5 jenž jsú ještě nepřivykli tak psáti, aby nezblúdili.

(ZE 40. KAPITOLY)

Neb jisté jest, jakož prvé řečeno jest, že kněz, jsa v smrtedlném hřeše, a lid hřešný, čině skutek, jenž v sobě jest dobrý, hřešív přídává a s tím více hřeší. U příkladě: kněz, jsa v smilství, slúže mši, říkaje hodiny neb zpovídaje, křtě, činí skutky, jenž v sobě jsú dobří, ale že činí je v hřeše a tak nedůstojně, zvláště hřeší; též i lid, nectě svátkův, modlí se, jde na kázanie, dává oběti, almužny činí, dobré činí, ale zle; neb činí v hřešě. Protož i die i 10 kněží i lidu böh: „Neobětujte více obětí darmo; neb' jsú mi ohavny; nového hodu, neděle a jiných svátkův nepřijmu.“ A ihned die, proč: že „nešlechetni jsú zborové vaší“. Zborové jsú nešlechetni, kdež se zberú lidé nešlechetni. A tak, že knězie i obecní lidé, v hřešiech zberúce se spolu v svátek, i obětují a buoh die: „Neobětujte více na darmo; neb ohavnost jest přede mnú vaše v hřeše obětování.“ A tak ohavnost ta jest lidu známa, že o lidu křesťanském již móż řečeno býti v pláč svatého Jeremiáše: „Viděli sú ji,“ to věz cierkev křesťanskú, t. jest zbor 15 křesťanský, „nepřítelé jejie a posmievali sú se svátkóm jejie.“ Neb jisté židé a pohané posmievali se velmě obyčejí křesťanskému, kterýž mají v svátek v přípravě rúch, jedenie i pitie a hřešenie zjevného, pasúce zvláště tělo ve zlé vůli. Protož skrzě Malachiáše proroka o kněžích die buoh: „Rozespu na tvář vaší hovno svátkův vašich.“ A proč to? Než že břicha jsúce pilnějše než boha, světie hovnám. Majíce břicho za boha, jakož die svatý Pavel. A také, že opustiece náboženstvie, hledie k lakomství, nahánějíc k ofěře, slúžiece lakomství, jenž jest modloslúženie, jakož die 20 svatý Pavel. A nepamatují, že Kristus die: „Nemůžete slúžiti bohu a Mamonu.“ Neb kněz, slúže mši pro peníze, neslúží hodně Kristovi bohu, ale Mamonu ďáblu, jenž jest pán a buoh nad lakomci. A také pro to váží sobě buoh kněžské svátky za hovno, že opúštějí nábožnú modlitbu; pakli se modlé, ale rty hýbají, a myslí se jinudy túlají; v kostele šepcí, a by nebylo holubic prodávati, to jest za dary duchovnie lakomě peněz bráti, nešli by do kostela, a neb by se neměli oč dělití a šeptati a o něco rokovati. A svěští také jdú, aby se v pyšném rúše ukázali, aby se 25 shledali v freji; také směj se v kostele, jiné pak ženy vadie se a hanějí, postrkajíc jedna druhé s stolice. Panoše hledie, kde jest pěkná, kam se obrátí, tam oni za ní, a prvé se jí poklonie než tělu božiemu na oltáři, jakož sem to vídal, an zadek obrátí k oltáři a k ní tvář a mluví s ní, chechce se s ní. Pak sedláci, ti nemodlé se, než stojie jako kolúchové a střěpie, kam se kto obrátí. A měštné, ti teskliví sú, bojiece se, aby nezmeškali lakomého trhu.

Všichni tito nepamatují, kterak pán Ježíš, učiniv bičik z provázkův, vyhnal jest a vymrskal z chrámu prodavače a 30 kupce řka: „Dóm můj dóm modlitebný jest, a vy učinili jste jeskýni lotrovú.“

Protož nepokají-li se tací, uslyšie hlas a bičik švihavý, když jim die, pudě je z svatě obcě: „Jděte, zlořečení, u věčný oheň.“ Neb die Isaiáš: „Zlořečený, kterýž činí skutek svůj zmeškavě neb nestatečně.“ Protož také, že lidé meškají svým dielem své spasenie, nestatečně pomniece na boha a na své spasenie, zapověděl jest jim ta diela v neděli, která hodně mohú dělati v den jiný. A tak pilně zapověděl, že ten člověk, jenž jest třiesky zbieral v neděli, jest 35 ukamenován z božieho přikázanie. Jakož psáno jest. Aníž slušelo jest v neděli manny zbierati. Jako také psáno jest v zákoně. Ani také chce böh, aby kto tisíc kročejí šel kam v neděli. Protož my křesťané zbieráme drva neb třiesky v svátek; neb zbieráme hřechy, abychme hořeli u věčném ohni. Protož maličko ti tñají božie radosti nebeské, kteríž opustiece božie přikázanie o odpočinutí v neděli, o zboží úsilně pracují. Ó biedné tohoto světa zbožie! Biední lidé nechtie dátí pánu bohu sedmého dne; on jim dal šest dní k dieľu hodnému, aby slúžili tělu dieľem tak daleko, jakož 40 k věčnému odpočinutí jest pomocno, tak aby ani od léních bylo umenšeno, ani v lakomých upřelišeno.

A že vešken čas jest vigilia, to jest bděnie, k poslední neděli, to jest k věčnému odpočívání neb přes vešken čas má každý k tomu bdieti, jakož pán Ježíš die častokrát: Bděte!, protože móż rozumný prelát z přičiny hodné odpustiti svým poddaným podělati. Ale musie-ť pilně patřiti, aby to dieľo bylo potřebné a k věčnému odpočinutí pomocné, jako obiličko neb jiné zbožiece aby nezahynulo, a neb obci neuškodilo. A tak aby prelát z lásky ne pro vzatek

45 odpustil a poddaci z lásky a z potreby nuzné, ne pro lakomstvie dělal. Ale to tvrdo jest rozeznati. A také z toho odpuštění po málu a z nenáhla lidé padají u plné svátka přestúpenie. A aby lidé neklamali bohem řkúc: Já svátky světím, když sám nedělám, sedmeré věci brání v neděli nedělati; neb ktož hřeší a kto k hřechu přivolí, spolu trpěti mají. Protož pokládá šestero, jenž má od člověka v neděli od diela býti zdržieno: to věz syna, dceru, pacholka, děvku, hosti a hovado. Protož psáno jest, že Neemiáš bránil jest, ne toliko zavieraje brány a osazuje, aby na trh

50 v neděli nenesli, ale i před městem nedal jest prodávati. Protož takto die ten svatý Neemiáš: „Viděl sem mezi židy, ani tlačie lisicé v neděli a nosie břemena, a obtěžujice osly vínem a jahodami vinnými a fiky, a všelikaké břímě ani nosie do Jerusalema v den nedělní; a zaklel sem je, aby v den, v kterýž prodávati slušie, prodávali. A tyrští t. pohané přebývali sú v Jerusalemě, nosiece ryby a všechny prodajné věci, a prodávali sú v svátky synóm Juda a Jerusalemským. A tresktal sem staršie vládaře Juda a řekl sem jim: Kaká jest to věc zlá, kterýž vy činíte a škvrníte

55 den sváteční! Zdali-ť sú téhož nečinili otcové naši, a přivedl jest buoh náš na nás toto zlé. A na toto město. A vy přidáváte hněvu na Izrahel, rušiece neděli. A stalo se, když stály sú brány jerusalemské v neděli, řekl sem: Zavřete brány, a zavřeli sú brány; i přikázal sem, aby jich neotevřeli, je-liž po svátku. A z slůh mých mnohé ustavil sem nad branami, aby nižádný nevnese břímene v den sváteční; i nechali sú trhovci všech věcí tržných před Jerusalemem, jednú i druhé. A zaklel sem je a řekl sem jim: Proč jste přede zdí? Učinite-li to v druhé, pustím ruku na vás. Protož

60 od toho času nepřišli sú v svátek. I řekl sem kněžím, aby vyčistili se a přišli k ostrázení bran a k svěcení svátka; i pro to vzpomeň na mě, bože můj, a odpusť mi vedlé milosrdenstvie slitování tvých.“ Aj, teď máš dobré naučení od dobrého kniežete Neemiáše, jenž jsa u vězení u pohanského krále, vyprosil jest na bohu postem, modlením i jinými činy dobrými, že pohanský král dal jemu svobodu, aby jel do své vlasti a dal jemu i průvod i penieze, aby Jerusalemem zase ustavil, jenž jest byl i s chrámem vypálen. A když jej ustavil, tehdy kraloval v něm. A teď slyšíš, kterak že nedal

65 tržiti v svátek, hnal z města i od města a tresktal staršie, a zvláště kněží, že sú trhív v svátek dopustili. A že to dobré učinil, prosil jest pána boha, aby na něho se rozpomenul. Ó, by též nyní kniežata a páni učinili! Aspoň v neděli, již jest sám buoh ustavil, právě svému lidu světiti kázali a nedali neřku tržiti, jenž móż kromě neděle dobře býti, ale aby nedali v kostky hráti, tancív strojiti a jiných zlostí věsti, jakožto smilstvie a cizoložstvie, jakož jest bránil ten dobrý Neemiáš. Neb tudieš psáno jest, že die: „Viděl sem židy, ano pojímají ženy azoditské, amonitidské a moabitidské; a

70 jich děti od polu mluviechu azoditsky a neumiechu mluviti židovsky a mluviechu vedlé jazyka lida a lida. A tresktal sem je a lál sem a bil sem z nich muže a stínal sem je, zaklel sem je v bohu, aby nedávali dcer svých synóm jich. A nebrali dcer jich synóm svým. A sobě, řka: I zdali týmž obyčejem nehřešil jest Šalomún, král izraheľský? A jistě v lidech mnohých nebyl jest král rovný jemu. A mil bieše bohu svému a posadil jest ho buoh jeho nade vším Izrahelem; i jeho uvedly sú v hřechech ženy cizozemské. Zdali i my neposlušni učiníme každý hřechech hrubý tento,

75 abychme přestúpili v bohu, pánu našem, abychme pojímali cizie ženy?“ Aj, teď máš, že toto dobré knieže bránilo, aby nepojímali židé žen pohanských, ač by i vieru chtěly přijeti. A to pro dvě. Najprvé, aby ženy neodvedly jich od boha k modlám, jako sú odvedly Šalomúna krále, bohu milého a múdrého. Druhé pro to, aby jazyk židovský nezahynul, jakož die, že slyšal jest děti, any židovsky neumějí a mluvie od poly pohanskými řečmi. Aj, pro to dvě zlé bil je, mrskal a muže stínal.

80 Též by kniežata, páni, rytieři, vládyky, měšténé měli brániti, aby lidé jich nesmilnili, a zvláště necizoložili. Pakli by nechtěli nechati, ale mrskati, býti, ale nesmiem řeči zabiti, ač tento svatý stínal jest. Neb po tom Kristus, král milostivý, nechtěl jest cizoložnicě ihned na smrt odsúdiť. Také mají se postaviti, aby česká řeč nehynula, pojme-li Čech Němkyni, aby děti ihned se česky učily a nedvojily řeči; neb řeči dvojenie jest hotové záviděnie, roztrzenie, popuzenie a svár. Protož svaté paměti Karel ciesař, král český, přikázal jest byl Pražanom, aby své děti česky učili

85 a na radném domu, jemuž německy řekají rothaus, aby česky mluvili a žalovali. A věně, jakož Neemiáš, slyšav, ano dietky židovské mluvie ot poly azotsky a neumějí židovsky, a pro to je mrskal a bil. Též nyní hodni by byli mrskanie Pražené i jiní Čechové, jenž mluvie od poly česky a od poly německy, řekajíc toboľka za toboľka, líko za líko, hantuch za ubrusec, šorc za zástěrku, knedlík za šišku, renlík za trérožku, pancieř za krunieř, hunškop za konský náhlavek, marštale za konnici, mazhaus za svrchní sien, trepy za chódy, mantlík za pláštěk, hausknecht

90 za domovní pacholek, forman za vozataj. A kto by mohl vše vypsati, co sú řeč českú již zmietli, tak že kdy pravý Čech slyší, ani tak mluvie, nerozumie jim, co mluvie. A odtud pocházie hněv, závist, rozbroj, svárové a české potupenie.

KRONIKA TROJÁNSKÁ

Kronika je volným překladem latinské předlohy, který byl pořízen koncem 14. stol. Níže uvedená ukázka je z pozdějšího opisu; představuje úvodní část 17. kapitoly.

Poczinagi fe fedmnađczte knihy kronyky troyanŕke o radie Rzekuow, kterak by Hectora s ŕwieta prowadili, a o cztwrtem bogi vkrutnem Rzekuow s Troyanŕkymi.

5 Sluncze zapade za horu a tmy poczechu zemi przikrywati a hwiezdy swuoy bleŕk okazowachu; sgidechu fie krali, wewody y knieźata do ŕtanu krale Agamenowa, zprawcze ŕwego, w radu. A toliko o to fie radiechu, kterak by mohli Hectora zahubiti, a rzkucze: „Lecz on bude zahuben, nam geŕt nelze ŕwietiezyti. Neb on ŕam geŕt obrancze troyanŕkych a wraŕ wŕŕech Rzekow. Neb kto geŕt kdy flychal takeho muźe, tak fylneho, vdatneho a neuŕtaleho, že przed ranami gehu ani zelezo zuoŕtogi a že czlowieka w uodieni iako nahe diete rozetne, kiedy fie rozhorlij?“ A tak na tom wŕŕiczni zuoŕtanu, že to Achilowi mocnie poruczegi, aby on toho piŕen byl, aby Hectora zahubil, iakź by koli mohl neb wmiel. A protoźe on, Hector, welicze ŕada [smrti] Achilowi, a nebude-li Achilles w tom opatzen, welmit ŕnadnie muoź od Hectora zahynuti. A na tom koniecznie zuoŕtawŕe, rozgidechu kazdy do ŕwego ŕtanu na nocnie odpoczowanie.

15 A nazaytrze, kiedy dnieti poczina, Rzekowe hlucznie biezie k uodienie. Neb giź ten nelyŕnieyŕli Hector neklidny bieŕŕe fie wyrogil z brany mieŕtke a wtrhl na pole, aby boyowal ŕwymi boyownymi zaŕtupy, ktereź bieŕŕe łobie zpołobil. Po niemź wygede Eneas s zaŕtupem ŕwym brzo po niem. A pak Parys a Deiphebus a teeź Trogillus y gini wŕŕiczni s zaŕtupy ŕwymi, iakoź byl ge Hector zpołobil. A tak nayprw Hector pocze boyowati fe wŕŕemi Rzczŕkymi woŕŕky, w nichźto bylo geŕt, iako popłal Dares, ŕto a padefate tiŕyczow lidu branneho. Y by boy welmi lity ŕ uobu ŕranu a Parys s tiem lidem z Persie, kteryźto lucziffiemi ŕwymi mnoho ŕŕkody Rzekom czinichu, neb gich bezczŕŕŕa ztrzileli ŕu. Mezy tiť Agamenon kral zaŕtupy ŕwymi do boge przigiede, na niehoźto hned Hector hnaw, kopim ho s konie srazy tieczce pobodeno. A w ta doby Achilles odda fie na Hectora, a mnoho feczy na przelbiczy gehu tepa, gi poruŕŕi. Ale ŕam bez ŕŕkody neugede a yhned Eneas a Trogillus oborzichu fie na Achile w mnoŕtwie lidu rytierzkeho.

KNIHA KŠAFTŮ STARÉHO MĚSTA PRAŽSKÉHO (1448–1484)

Kniha kšaftů je součástí pražských městských knih, uložených v Archivu hl. m. Prahy. Ukázka představuje zápis z roku 1463.

We gmeno bozie amen. Ja, Martha, slowutneho niekdy Sigmunda z Byteŕŕky, mieŕŕienina Stareho mieŕta praŕkeho od Oŕŕuow manzelka, wyznawam tiemto liŕtem etc., ze aczkoli zdrawa glem, panu bohu diekugicz, na tiele etc., toto mee poŕlednie poruczenŕtwie etc. tak, ze domy mee, winicze y wŕŕeczkeren giny ŕatek muoy mowity y nemowity, bud zde w mieŕtie nebo kdezkoli ginde na zemy, by koli ten zalezal, budto na dluziech neb na ginych
5 wieczech kterychkoli, a gmenowitie ty dluchy za Koffierze, za Howorzowicze a za duom ten v ŕfortny proti domu Magerowu, kteryz glem prodala, y wŕŕeczko ginee, k czemuz bych koli ya po giz gmenowanem Sigmundowi, manzelu mem, budto kŕŕafftem gehu neb ginak kterakkoli prawo miela, nicz newymieniugicz ani pozuoŕtawugicz, dala ŕem dobrowolnie y moczij tohoto kŕŕafftu a poŕlednieho poruczenŕtwie meho po mee ŕmrti, mocnie fe wŕŕim prawem mym diediczŕky a k wiecznoŕti otdawam Watzlawowi, synu memu, a gehu dietem ke gmienij, drzenij a
10 poziwanij y s tiem fe wŕŕym ŕpolecznie neb rozdielnie, kdyz czoz fie gim libij nebo libiti bude, iakzto s gich wŕŕŕnim k wczinienij bez wŕŕelikych lidij, po mnye iakezkoli prawo mieti chtiegiczych, oŕporu a przekazky; tak wŕŕak, aby tyz Watzlaw, syn muoy, dluchy giz gmenowaneho Sigmunda, manzela meho, y mee, komuz bychom koli czo powinni zuoŕtali a kteriz by rzadem mieŕta tohoto byli okazani, kazdemu z ŕtaku po mnye zuoŕtaleho zaplatie y take
15 wieczy czaŕto pŕanemu Sigmundowi, manzelu memu, ŕwierzeniee a k wiernee rucze k ŕchowanj danee, kazdemu tak, iak kŕŕafft gehu wkazuge, nawratie, potom take kazdy rok na den ŕwateho Bartholomiege wzdy po kopie gr. az do wyplnienie deliet kop gr. koŕŕelnikom s Michala aby dawal, a oni ge zakom do ŕŕkoly tehoz koŕŕela na gich potrebach, dale bez zmatku a wŕŕelikeho ginam obraczowanie wydawayte, na potwrzenie y buduczij pamiet toho.

GRAMATIKA ČESKÁ JANA BLAHO SLAVA

Gramatika česká Jana Blahoslava byla napsána v r. 1571. Skládá se ze dvou částí. První část, z níž je naše ukázka, je vlastně důkladně komentovaným textem *Gramatiky české* autorů Beneše Optáta, Petra Gzela a Václava Philomatesa, první české mluvnice, vydané r. 1533 v Náměšti nad Oslavou. Druhá část shrnuje Blahoslavova pozorování o jazyce, stylu, dialektech ap. Text ukázky uvádíme v transkribované podobě podle edice M. Čejky, D. Šlosara a J. Nechutové z r. 1991 (s. 62–67); odtud jsou vzaty i překlady latinských pasáží.

K. V. Ph.

Každému upřímemu čtenáři kněz Václav Philomathes z Jindřichova Hradce napřed pozdravení

V Jindřichově Hradci, více téměř německý nežli česky mluví. A kteříž sou tu rodilí Čechové, velmi nezpůsobně mluví, *admittentes germanismos sat ineptos*¹.

Nedívím se tomu že Laurentius Valla, muž v latinském jazyku náramně výmluvný, tak velmi se horlí na ty,

*Inepta phrasis boēmica horlím se. Lépe jest říci horlím absolute. Jako též při onom slovu pečovati se, nechťej se o to pečovati. Obsoleta et repudianda phrasis*².

kteríž ten jazyk svou blekotností hanebně zprznili; a přechistú latinu z jazyku řeckého pošlú, skrze přiměšování jiných postranných a nevzácných jazykův šeredstvím lehkomyšlným v zkázu uvedli. Kdež toho lítost maje, o to

*Aulica et inerudita atque barbara phrasis est*³ *Kdež toho lítost maje. To slovo kdež nic se tu netrefuje; ačkoli již tak mnozí počínají mluvití. Viz o tom více v Přídavcích, list [236b].*

pracoval aby toho ušlechtilého jazyku nakažení zase napravil. Jakož pak o tom znamenité knihy (jež mají tytul *Liber elegantiarum*) sepsal; aby z nich se učili všickni kteříž právě a čistě chtějí latině mluvití a uvarovati se všelijakých barbarismů a solecismů, t. nepravého převráceného a zle zvučícího mluvení. Čehož někdejší staří

*inepta grandiloquentia*⁴

latinští učitelé (jako Jeronym, Ambrož, i jiní jim podobní) pilně šetřili. Po nichž přišli jiní s kuchyňskou latinou (jako Scotus, Thomas, Albertus a jiní jim podobní); kteříž aby jejich marné mudrování průchod mělo, potvorné termíny (jako *volitio, filiatio, ecceitas, et sic de aliis*) kvůli sobě tvořili; ješto latinská máti k takovým dětem se nezná. Ale buď Bohu z toho chvála, že nynější latinští učitelé, jakož o to usilují aby mnohá zavedení a bludy oznámili a pravdě nás učili, tak i o to pilnost mají aby čemužkoli nás učí to čistou latinou sepsali.

*A některý prostřák dí Bud' Bohu chvála; že svatý Pavel napsal, ne v moudrosti řeči, a že Bůh zbláznil moudrost tohoto světa. Ačť jest pravá věc, že puritas sermonis valde utilis et laude digna est*⁵.

I pročež by tehdy také jiní jazykové všelijací, své čistoty neměli? Anobř proč lidé toho jazyku v němž se zrodili krásy zanedbávají, a cizími od ledukus příšlymi kaziti jej dopouštějí? A to se děje nejen v kvapném mluvení, ale i v rozvaženém psaní. Protož horlím i já, a divím se tomu že Čechové ozdobného jazyku svého v poctivosti nemají; nedbajíce zachovávati způsobu výmluvnosti té, kteráž naň záleží. A to ne jen v mluvení ale i v psaní, zvláště pak a nade všecko v Písmě svatém, Starého i Nového testamentu. Neb bibli již několikrát imprymovali, a tu vždy (nevím svevolným-li nedbaním čili prostým nevědomím) toho se dopustili že mnohá slova neupřímně z latiny vyložili.

	<i>ho</i>		<i>jeho</i>
	<i>jejich</i>		<i>jich</i>
Místo	<i>mu</i>	imprymovali	<i>jemu</i>
	<i>ú</i>		<i>úv</i>
	<i>ou</i>		<i>ú</i>

Což se těch dvou slov tkne *jest* a *sou* neb *sú*: ta neslušně zbytečně na mnoha místech kladli, až do ošklivosti čtení i poslouchání. Neb což se koli kde v jedné osobě stalo, všecko ten jakýs *Jest* učinil: *počal se jest, narodil se jest, přišel*

¹ Dopouštějí se velmi nevhodných germanismů.

² zastaralá a zavrženíhodná vazba

³ Dvořácká, nevzdělaná a barbarská vazba *jest*.

⁴ nejapná velkohubost

⁵ Čistota řeči je velmi užitečná a hodná chvály.

jest, dal jest, trestal jest, zradil jest, dokonal jest, umřel jest. A v mnohém počtu, ti jacis *sou* neb *sú*, kdež se co přihodilo všecko oni spáchali: *viděli sou, reptali sou, ukradli sou, divili sou se, zamútili sou se, sešli sou se, svařili sou se.*

Kterak se tu všudy to *jest* a to *sou* zbytečně klade, o tom zjevná zpráva de verbis bude oznámena.

Ten pak nebohý *Bíše* obojího sa pohlaví a rozličných stavův, divné věci působíše.

Hle co činí porušené výmluvnosti následování? Čím více obyčejům porušeným udidla se pouštějí, tím dále se probíhají, spravedlivost pak v tom hynouti musí.

Protož dobré *jest* zlým obyčejům za času bújnost zastaviti aby snad davní svou starobylostí v přirození se nezměnili.

Protož aby jazyku českého nakažení zase napraveno bylo, učinil sem spis pro ty, kteříž toho neznají, aby o tom českou etymologií měli, již by i v mluvení i v vykládání zpravit se mohli. Však ne abych každého slova deklinaci per casus et tempora (jakož v latinské grammatyce sluší) učil; ale oznámím jen ta slova kterýchž obyčej zle užívá, tak v psání jako i mluvení. A přitom oznámím, kterak kterých slov zle užívaných právě užívati máme. Však kdož prvé z Donátu polévky školské nezakusil a latinou sobě oust neproplakl, tenť nezrozumí spisu

---

Ineptae locutiones⁶ rybaltů českých *školská polévka* per contemptum⁷ žáctvo jejích nepobožné slove.

---

tomuto, neb se v něm latina s češtinou proměšuje, a jinák etymologia sepsana býti nemůže. A protož jen kněžím kteříž latině umějí, písařom literatom a žákem se hodí. Měj se dobře, čti a sud' upřímý čtenáři.

Pohřichuť mnozi špatně umějí.

Distichon ad lectorem

Si tibi barbaries male fandi praestitit usum
hac forma recte disce Boheme loqui.⁸

J. B.

Druhý díl Grammatiky slove Etymologia

Druhou tuto částku Grammatiky, t. Etymologií, sepsal jest kněz Václav Philomates, a kněz Beneš v úbec jí vydal; potřebnou jistě Čechům knihu, zvláště těm kteříž i jazyku latinského povědomi jsou.

Však kdyby drobet češštější a světlejší byl psal ten dobrý muž kdožkoli byl. Nam de elegantia et proprietate Boëmici sermonis praecipiens, multa ineleganter ac valde improprie dixit. At non est quod miremur, siquidem non omnia possumus omnes.⁹ Častokrát se přihází znamenitým lidem, třebas i těm kteréž vysoká oslavuje výmluvnost, že některé věci vysvětlovati chtěje, více je zatemňují.

Přihodilo-li se co toho i tomuto muži knězi Václavovi Philomatesovi, co divného jest? Humani ab illo nihil alienum putabimus.¹⁰ Umysl však jeho chválen býti má. Vždy jest chtěl pomoc učiniti k napravení jazyka českého; a učinil nemalou, podle možnosti své. Byť také i jiní někteří tak mnoho ousilé svého na to vynaložiti chtěli, tudíž bychom jiný způsob české řeči v mnohých věcích uzřeli. Ale (jakož sem i v předmluvě napřed dotekl) že sobě toho téměř všickni málo váží. Jedni proto že se s vyššími věcmi obírají, kteréž ne řeči samé (v nichž království Boží náleží) ale spasení duší lidských se dotýkají. Druzí proto, že chopivše se toho což i slavu i zboží rozmnožuje, tam všecku mysl svou obrátili, a v tom jí jako u vodách mořských pohřžili. A snad někteří i jiné příčiny týchž věcí mají.

Já pak nic sebe a své pilnosti a neb k jazyku českému přichylnosti, nad jiné nevyvyšuje, což a pokudž budu rozuměti že by má práce písařům českých knih prospěšna byti mohla, o to se přičiním abych k věcem od kněze Philomatesa sepsaným nětco přidal; aby i snáze těm některým věcem od něho sepsaným porozumíno, i dále na vlastnost neb ozdobu řeči české popatřino, příčinou těch regulí jeho byti mohlo.

Nařká v předmluvě své kněz tento, nad velikou nedbánilostí lidu českého, a zvláště těch kteříž přední sou, ac veluti proceres totius gentis.¹¹ A jest nemalo nad čím nařkati; pročez i davno před ním někteří více nařkali. Jako učený onen a vzácný toho času muž, pan Viktorýn ze Všehrd, někdy místopisář Království českého, kterýž v předmluvě na výklad knížky jedné Jana Zlattoustého, množství veliké mužův slavných vyčítaje kteříž knihy

---

⁶ nevhodné obraty

⁷ pohrdlivě

⁸ Dvojverší ke čtenáři — Jestliže tě barbarství navyklo nedobrému vyjadřování, tímto způsobem se uč mluvit správně česky.

⁹ Neboť poučuje o ušlechtilosti a správnosti české řeči, sám se mnohdy vyjádřil neušlechtilé a velmi nesprávně. Ale není divu, vždyť zajisté nemůžeme všichni všechno.

¹⁰ Budeme se domnívat, že nic lidského mu není cizí.

¹¹ jako předáci celého národa

o rozličných věcech spisovavše, nečinili toho cizím jazykem ale svým vlastním v němž sou se zrodili. Těmi příklady ponouká i Čechů aby o ozdoby jazyka svého stáli, a bližním svým vlasti obyvatelům tudy dobré obmysleli. Ale že k<něz> V. Filomates v té své nařikavé předmluvě, nemalo, nybř velmi tuze s posmiškem drbl těch kteříž, neméne nežli on, na český jazyk laskavi byli, a jej nepřirovaně více nežli on zvelebiti usilovali, nýbř (absit verbo invidia¹²) i zvelebili. Ty míním, kteříž i v vydávání knih v jazyku českém, těch slov některých, ač nevelmi sličných ale však ty časy ještě nevelmi neobecných a velmi vlastních, užívali (quae nunc iam usus repudiavit ut obsoleta et antiquam simplicitatem, nolo enim dicere rusticitatem, redolentia¹³); jako *bieše, biech, biechu, biešta*.

A nechažť jednoho toliko z mnohých jmenuji, svatě paměti B. Lukáše, může pobožností i uměním vznešeného, kterýž i v tom svého před se vzeti světlé a znamenité příčiny ukázal, v předmluvě na výklad Zákona nového jenž vytištěn byl v Boleslavi Mladém, léta 1525 na Karmeli; avšak se proto i s jinými mnohými, týchž slov užívajícími, pomluv i posmiškův, některých všetečných lidí jako Čížka a jiných, nemohl uvarovati. I vidí mi se nětko k tomu čehož dotekl Philomates, kratičce tuto nejprv říci.

Nemělt' jest se kněz tomu posmívati, že ten ubohý, jakž on dí, Bieše mnoho působíše, poněvadž vlastnosti řeči české napravitelem býti chtěl. Malá-liž jest to byla věc, rozdělití inter tempus perfectum et imperfectum, těmi slovy *bieše* a *bylo*? A že to slovo *bieše* s svou se vši rodinou nebo ratolestmi svými, ušima rozkošnými nic tak zvláště libého a hladkého nedonášelo; i proto-liž jest konečného zasloužilo vyvržení a potupení? Zvláště, poněvadž víme, že před nemnohými časy nic nebylo neobyčejného, netoliko tak psáti ale i mluvití. Pročež tedy kněz F<ilomates>, bohatství jazyka českého jako z koutův zarumovaných dobývati chtěje, tejjž jazyk chudí, temporis imperfecti proprietatem, olim magno receptam usu, ei auferendo, ac restauratores eius salse (imo verius dicerem, insulse) irridendo atque risui aliis propinando¹⁴? Ale navykli takoví lidé, aby se snažně k tomu každý přičinili studio contentionis¹⁵, aby bylo kolik farářův tolik věr, jako bývá, kolik mlynářův tolik měř; a takž snad potom také, kolik písařův tolik grammatyk.

Řekl by mi pak kdo: vždyť jest již to slovo *bieše* obsoletum et ingratum ac fere ridiculum¹⁶, nezpůsobné, neobvyklé tomuto věku a jako divoké? Odpo<věd>: Pravda jest to že se již dnes užívání jeho netrefí; zvláště když i tak jest zhaníno od tohoto kněze, a od jeho mnohých následovníkův u velikou vzato ošklivost. Ale vždyť jest to také pravda jistá, že to slovo bylo dobré a vlastní i velmi potřebné; a škoda že jest vyšlo z obyčeje. Ač některým národům nevyšlo; a to těm kterýmž se nezdá bychom my pěkněji a vlastněji nežli oni mluvili; jako Charvátům, Bosňanům a jiným, až i těm Srbům, jichž dyalektu neb obyčejnosti v řeči posmívají se Čechové. Ale o tom slovu *bieše* potom v Přídavcích etc. šíře soud svůj oznámím.

Nyní toliko toto dím, že jest nebylo slušné a spravedlivé, aby vlastnosti napravovatel, vindex, vlastnosti zhoubcím a neb umenšovatelem (si sic loqui licet¹⁷) býti měl.

Z strany pak ozdoby řeči, měl by sám na sebe pohleděti; ješto i v spisování té Etymologii, ano i v té předmluvě hned, velmi neozdobně ano i nevlastně mluví, incompte. Jako ta slova jako sou viz *kdež toho lítost maje*, item, to *čistou latinou*, item, *mnohá slova neupřímě vyložili* etc. Jaká jest tu v těch, i v mnohých jiných slovích jim podobných, v té knížce se nalézajících, i neozdobnost i nevlastnost; o tom níže potom náležitěji při příčinách povím.

Takéž podobně při tom slovu *jest, jsem, jsou* etc., v též předmluvě kratochvilný posmišek položil, urbanitate illa quam repudiat Paulus egregie servata¹⁸. Ješto, jakož to slovo *jest* na mnohých místech se zbytečně od některých klade, tak zase, s ujmou ozdobnosti a plnosti řeči české, od některých opouštíno bývá; o čemž níže na svém místě oznámím.

Nyní pak přistoupím k začátku té jeho Etymologie; kterouž těm toliko sepsal, jenž sobě školskou polévkou propálili, či mám říci proplakli, usta.

¹² nic ve zlém

¹³ která dnes již vyšla z užívání, ješto jsou zastaralá a protože je v nich odstín staré prostoty, neřkuli neohrabanosti

¹⁴ tím, že odňal imperfektu jeho zvláštní charakter, dříve hojně využívaný, a že se těm, kteří je chtěli obnovit, vtípně (spíše bych však řekl bez vtípu) vysmívá a vystavuje je výsměchu jiných?

¹⁵ snažným úsilím

¹⁶ zastaralé, nehezke a téměř směšné

¹⁷ lze-li to tak říci

¹⁸ zachovávaje přitom výtečně onu uhlazenost, kterou Pavel odmítá

JAN AMOS KOMENSKÝ: LABYRINT SVĚTA A RÁJ SRDCE

Spis *Labyrint světa a ráj srdce*, vydaný poprvé v Pírně r. 1631 (s názvem *Labyrint světa a lusthauz srdce*) a podruhé v Amsterdamu r. 1663, patří k nejznámějším Komenského dílům. Alegorie poutníka procházejícího městem-světlem a kriticky vnímajícího jeho nedostatky je natolik obecná a nadčasová, že i po více než třech stoletích si její opakovaná vydání a překlady získávají čtenáře po celém světě. Transkribovaná ukázka představuje část 19. kapitoly Labyrintu, v níž poutník poznává nešvary soudobého soudnictví.

Poutník stav vrchností spatřuje

Přišli sme tedy do jiné ulice, kdež po všech stranách plno vidím vyšších i nižších stolic: na nichž sedícím „pane rychtáři, pane purgmistře, pane úředníče, pane regente, pane purkrabí, pane kanclíři, pane místodržící, páni soudcové, milostivý králi, kníže, pane“ etc. říkali. I dí mi tlumočnick: „Nu, tu máš ty lidi, kteříž soudy a výpovědi v rozepřech konajíce, zlé trescíce, dobrých přichraňující, řád v světě zdržují.“ „Toť jest ovšem pěkná, a mám za to, nevyhnutelná v lidském pokolení věc,“ řekl sem. „Odkud se pak takoví lidé berou?“ Odpověděl mi: „Někteří se k tomu rodí; jiní od nich, aneb od obce vybráni bývají, ti, kteříž by za nejmoudřejší ze všech a nejzkušenější a spravedlnosti a práv nejповědomější uznáni byli.“ „I to pěkně,“ díím já.

Vtom mi se pohleděti udá, a spatřím, an se někteří do stolic vkupují, jiní vprošují, jiní vpochebují, jiní sami sázejí; a vida to, „Hle, hle, neřád!“ zkrkl sem. „I mlč, všetyčko,“ dí tlumočnick; „zlým toho zaživeš, uslyší-li.“ „A proč nečekají,“ díím já, „až by zvoleni byli?“ Odpověděl: „Herež, oni sebe bezpochyby povědomi jsouc, s tu práci se býti znají: když je za ty jiní přijímají, co tobě do toho?“

Já tedy umlкну, a přiopravě sobě brylí, hledím pilně po nich a uzřím věc nenadálou, že jmenovitě řidko který z nich všecky oudy měl, každému teměř něčeho potřebného se nedostávalo. Někteří neměli uší, jimiž by stížnosti poddaných vyslychati; jiní očí, jimiž by neřady před sebou znamenati; jiní nosu, kterýmž by šibalů proti právu uklady čenichati; jiní jazyku, kterýmž by za němě utištěné promlouvati; jiní rukou, kterýmiž by usudky spravedlnosti vykonávati mohli; mnozí ani srdce neměli, aby, co spravedlnost káže, konati směli.

Kteří pak všecko to měli, viděl sem je utrápené lidi býti: nebo na ně ustavičně nabíháno, ani pojísti, ani pospáti pokojně nemohli. Ježto ti druzí víc než odpołu zahálivý život vedli. I řekl sem: „Ale proč pak takovým těmto soudy a práva svěřují, kteří potřebných k tomu oudů nemají?“ Odpověděl tlumočnick, že toho není, než že se mně tak zdá. Nebo pry: „Qui nescit simulare, nescit regnare. Kdo jiné spravuje, musí často neviděti, neslyšeti, nerozuměti, byť i viděl, slyšel a rozuměl. Čemuž ty, jakožto v věcech politických neprošíš, nerozumíš.“ „A vždyť já vidím na mou věru,“ řekl sem, „že při nich toho, což by býti mělo, není.“ „A já tobě radím,“ dí on, „mlč: slibujit sic, nepřestaneš-li mudrování, octneš se, kde by nerád. Co nevíš, že soudce pořikati k hrdlu sahá?“ Takž sem umlkl a tiše se na všecko díval. Než nevidí mi se, co sem na které stolici obzvlášť spatřil, všecko vyčítati: dvojího toliko dotknu.

Zastavil sem se nejpilněji při soudu senátorském, kdež sem jména panů soudců tato spatřil: Atheus, Svárurád, Sluchosud, Stranobij, Osobolib, Zlatomíl, Darober, Nezkus, Malovéd, Nedbal, Kvapil, Ledabyl; všech pak president a nejvyšší sudí aneb přimas byl pan Takchcimit. Z kterýchž jmén hned sem se, jací tu soudové bývají, dovtipovati začal: avšak příklad se v mé přítomnosti trefil. Sprostnost obžalována byla od Soka, že by některé dobré lidi zhaněla, lichevníkům lakomců, pijanům ožralců spílající a nevím co víc přemluvíš. Svědkové vedeni byli Kleveta, Lež, Podhled; prokurátorem ku právu byl Pochleba z jedné strany, z druhé Darmotlach, kteréhož však Sprostnost pravila se nepotřebovati; a tážána byvši, zná-li se k tomu, co na ní prožalováno, řekla: „Znám, milí páni soudcové,“ a přidala: „Teď stojím, jinak mluvíti nemohu; Pán Bůh mi pomáhej!“ Tu soudcové shlukše se, sbírali hlasy. Atheus řekl: „Takť jest sic, jak to žensko praví; ale co ona to třápati má? Necháme-li ji tak, pokusí se i o nás třeba hubou tlouci, přimlouvám se, ať jest ztrestána.“ Svárurád řekl: „Ovšem. Nebo kdyby to jednomu prošlo, jiní by také chtěli, aby se jim promíjelo.“ Sluchosud řekl: „Já sic nevím vlastně, jak to bylo: než poněvadž sobě Sok tu věc tak vysoce vede, rozumím, žeť ho opravdu bolí; nechť jest ztrestána.“ Stranobij řekl: „Já sem již prvé věděl, že ta drchta všecko, co ví, vypleští: potřebí ji hubu zacpati.“ Osobolib dí: „Uražený jest můj dobrý přítel, mělať ho pro mne aspoň ušetřiti, a ne tak špincovati: hodná jest potrestání.“ Zlatomíl dí: „Však víte, jak se onen štědře ukázal, hođen jest zastání.“ Darober: „Tak jest, nevděční bychom byli, kdyby pře jeho zespod měla zustati.“ Nezkus dí: „Já podobného příkladu nevím: co zasloužila, nechť trpí.“ Malovéd: „Já tomu nerozumím, jak usoudíte, dávám své povolení.“ Ledabyl: „Jakkoli, já ke všemu přistupuji.“ Nedbal: „Pakli té pře odložití chceme? Snad se to dále potom samo

ukáže?" Kvapil: „Nic, za chuti ať jest ortel!" Pan sudí: „Ovšem: na koho se nám třeba ohlédati? Co právo chce mít, to musí jít." A vyvstav, učinil výpověd: „Poněvadž ta štěbetná žena v tak neslušné věci se dává, že všelijak o lidi dobré se otírá, k zkrocení nevážného jejího jazyka, a na příklad jiným, ať se jí 40 políčků bez jednoho dá, ta se jí výpověd' činí." Tu Sok s prokurátorem a svědky poklonivše se, z spravedlivého nálezu poděkování učinili: a Sprostnosti to též poručeno. Ale ona v pláč a spínání rukou se vydala. Protož, že práva neuctila, přiostrfíti jí rozkázali, a pochyťic k kázni vedli. Kterouž jí stalou křivdu já vida a zdržeti se nemoha, zkríkl sem hlasem: „Ach, jestližeť takoví všecko v světě soudové bývají, pomozí mi, Bože všemohoucí, ať já ani soudcem nejsem, ani se s žádným nesoudím!" „I mlč, ztřeštěnče!" řekl, vlože mi na usta pěst, tlumočník; „přisahám, že se téhož, ne horšího-li něčeho domluvíš." A aj Sok s Pochlebou svědky proti mně obváděti začnou: a já to znamená a lekna se, nevím, jak sem odtud, sotva ducha popadaje, vyletěl.

VÁCLAV JAN ROSA: ČECHOŘEČNOST

V. J. Rosa vydal r. 1672 v Praze mluvnici češtiny nazvanou *Czechořečnost seu Grammatica linguae bohemicae quatuor partibus orthographia, ethymologia, syntaxi & prosodia constans*. První tři části mluvnice jsou psány latinsky, čtvrtá část, *de prosodia (o dobrovejslovnosti)*, ze které je naše ukázka, je psána latinsky i česky.

O Twárném Poznánj Zadoflovek Gmen Samoftatných

I. Zwučky na zadnj Słowce, we wflech Ohybatelkách, a we wflech Pádjch, glau krátký.

Wymiňugj fe

1. Pádowe Gmenowatliwý Mužlký žiwobytný, mnohopočetný, na *j*, neb *ý*, fkonaný. neb ty magj to *j*, *ý*, dlauhé, gako *Władycý* (nebo *Władyký*, jest Gmenowatliwec Ohybatelky Ženkové), *Rzeznjcy*, *bratřj*, *Towarylřj* etc. Což podobně o Pádu Wolatliwým, genž gefť Gmenowatliwému rovný, rozuměti fe má.

Znameneg ginřřj, Gmenowatliwý mnohopočetný Mužlký Pád, gmen žiwoglaucných 2. Ohybatelky, na *j*, *ý*, též na *e*, kterékoliw Ohybatelky fe fkonáwagicý, prawj obecniw býti, gegichžto zdánj neodpřám, wfřak zkrátjce ty Zwučky, krátce ge, tot. *i*, *y*, *e*, pláti budeřř. což tím wjce Zpěwořečnjcum powolití fe muřř.

2. Pádowe Roditliwý, aneb Přiwlařňugjčnj mnohopočetný, gmen Mužlkých, gak duřřných, tak bezduřřných; kterýžto wzdyckny na *ú*, dlauhé fe zkonáwagj. g. *Władykú*, *Pánú*, *Krátú*, *Stromú*, *Měřřcú* etc. Neměně Pádowe Roditliwý: genž fe na *j*, neb *ý*, konečkugj. g. *cnostj*, *růžj*, *Saudcý*, *Srdcý* etc. Znameneg, Pád mnohopočetný Roditliwý Mužlký, wzdyckny na *ú*, a ne, na *úw* fe fkonává. Ačkoliw nýněglřřho čařř, ten Pád bez rozdiřřu, na *ú*, neb na *úw*, piřřř, tak že to giž gako w obyčeg, a zwyk weřřlo; nicméně wfřak, gá toho obyčege, a zwyku, který z omyřřu pocházý, nigakž schwáliti nemohu. neb končina *úw*, gefť Mužlkého Pokořenj, a gměna Přidawanliwého Oľobowatliwého, nebolizto Přiwlařňowatliwého, kup. *bylo tam mnoho Pánú*; a zařř: *to gefť Pánúw kord, kľobauk, plářř*. Tak *defet řeznjků*, a zařř *řeznjkůw pes* etc. A protož ty dvě koncowiny, *ú*, *úw*, nemagj gedna za druhau vřřjwány, a mjchány býti.

Znameneg 2. Dáwatliwec, aneb Pád Dáwatliwý Mnohopočetný, Mužlkých a Nižádeníkých gmen, na *um* fe koncugicý, nýněglřřho čařř, jeřřť krátký. g. *Pánum*, wfřak Zpěwořečnjk může gey w Zpěwony, podle Starozachowalořři, též prodľaužití. g. *Pánúm* etc.

Znameneg 3. Nařřrogowec, nebolito Pád Nařřrogowý Ženký, 5. a 6. Ohybatelky, má *j* dlauhé, g. *cnofřj*, *růžj*.

4. Wymiňugj fe Gměna Nižádeníká, na *j* fkončená. g. *znamenj*. A toho druhu glau, wfřechna gměna mnohotliwá, g. *dřřwj*, *řřomowj*, *dubowj* etc. a těch gefť neľčitedlný počet. též Aučalřřonliwá, a Słowotliwá gměna. g. *trhánj*,

liffenj, přikázanj etc. ohybugicý fe, gako *Znamenj*, 5. Ohybatelky. a magj we wflech Pádjch dlauhé j konečkowitý, krom Náfrogowce mnohopočetného, kterýžto gefť krátký, we wflech Ohybatelkách.

II. Pollednj Slowky, na Spolozwučku fe fkonáwagicý gfau krátký, we wflech Ohybatelkách Gmen.

Wymiňugj fe

1. Pádowe Dáwanliwý, na *ám*, 1. a 2. tež na *jm*, neb *ým*, 5. a 6. Ohybatelky fe fkonáwagicý, magj flowku dlauhau. g. *branám, mělfečká, růžjm. Srdcým* etc.

2. Wflechny Náfrojowý Pádowe mnohého počtu, na Zadolowku *jch*, neb *ých*, a *ách*, wypadagicý, magj tuž flowku dlauhau. g. *branách, potokách, mělfečkách, ftrómjch, potocých, Pánjch, Králjch, Mělfýcých, flowjch, cnostjch, růžjch, Srdcých*.

3. Kdekoliw fe Dwoghláaska, *au*, w pollednj flowce wynacházý, tehdy ta flowka gefť dlauhá. gakž nahoře powědjno gefť. *branau, rukau, rukaum* etc.

III. Wflechna gmena Samofťatná, w Pádu Gmenowatlíwým, gednopočetný, magj *a, e, ě, o*, krátké. g: *Stáwa, Srdce, konopě, mělfo* etc. Wymjnijs Gména Ženka na *wá* fe koncugicý, a od gmen Mužlkých wlastnjch, a Přjgměnných aneb Nazwanliwých, pocházegicý, genž Manželku, neb Dceru, g: *Pani*, neb *Panna Strakowá* etc. O njchž nahoře na Lífťu 19. a 20. oznámeno, wyznamenáwagj, a dlauhý *á* magj, ohybugjce fe gako Přídawanliwé Ženka gmeno 1. Ohybatelky.

IV. Wflechna gména Zmenflowanliwá na *jk*, neb *ýk* skonaná, o njchžto w Djľu 2. Hl. 8. l. 30. 31. 37. neměně Gmenotliwá, a Slowotliwá, nebolizto Gmenecľká neb Gmenowitá, a Slowecľká na *jk*, zkončená, o njchž w Djľu 3. Hl. 14. p. 9. 10. 21. 23. pláno fe nacházý, magj pollednj flowku dlauhau. g. *Králjk, Pjfařjk, ohnj, wagečnj, fwjcnjk, včednj, poručnj, dělňjk* etc.

V. Wflechna gména na *jk* od Přídawanců, a Aučafťonců, ztwářněná, a wywedená, o njchž w Djľu 3. Hl. 14. p. 15 gfau na zadolowce dlauhá. g. *Prchľjk, Bezbožnj* etc.

VI. Gmena Slowotliwá [na] *ák* zkončená, o kterýchžto w Djľu 3. Hl. 14. p. 23 g. *tuľák*, gfau dlauhá. Neměně giná gména na tuž Slowku fe zkonáwagicý, gfau tež wěťľjm djem dlauhá. g. *horák, Sedľák, Jonák, Bodľák*, etc. Toliko někerá Gednolowkowitá fe wymiňugj. g. *prak, rak*, etc.

VII. na *áč* zkonaná, gako gfau Gména w Djľu 3. Hl. 14. p. 2. y giná od gmen podľtatliwých, wyplegwagicý, gfau dlauhá. g. *Bradáč, Nofáč, Pľecháč, bodľáč* etc.

Která wľak ze Slow wyplegwagj, ta magj *ač* krátké. g. *Vtrhač, Vmywač, Rozfywač, Polluchač, Kopač* (než *kopáč*, gméno náftroge, gefť dlauhý) *Sekač, Klepač, Ržezač* etc. Někerj wľak to *ač*, w gměnjch dwauflowkowitých, práci s pohnutedľnoľj wyznamenáwagicých, též prodľužugj, a pjľľj, *Kopáč, Sekáč, Ržezáč* etc. Tež take to *ač* fe prodľužuge, w gměnjch Slowotliwých gedne Slowky. g. *dráč, hráč, zváč* etc.

VIII. Gména na *jn*, a *jř*, neb *ýř* zkonaná, gfau dlauhá. g. *Měľťěnj, komjn, konjř, hmčjř, paljř, nožjř* etc.

IX. Na *ář* fkonaná od gmen plinaucý gfau dlauhá. g. *Hodinář, Sedľář* etc. o njchž w Djľu 3. Hl. 14. p. 10. Ale pocházegicý ze Slow, gfau krátká. g. *tefař, pekař, pjař, Cýfař, tilkař*, tak *kuchař*, od Słowa *kuchám*, etc. *kněhař*, n. *Knjhař*, pollednj flowku kratkuje, y prodľužuge.

Znameneg: Ginľj Gména, která w pollednj Slowce magj *a, e, ě, i, o, u*, gfau krátká. *a, e*, býwagj take dlauhý. ale dlauhý poznás z prawidel weřegných. *a*, ľkrz Znamýnko, g. *Pán*, gefťľže z tagný Dwoghláľky *ý* wyplegwá, g. *žoldněř, m. žoldnýř*, etc.

MATĚJ VÁCLAV ŠTAJER: ŽÁČEK

M. V. Štajer (1630—1692, též Steyer, Šteyer, Štejer) byl jezuita, vydavatel, překladatel, kazatel, redaktor kancionálu a také autor drobné pravopisné příručky zvané „Žáček“, která vyšla s názvem *Výborné dobrý způsob, jak se má po česku psáti neb tisknouti...* v Praze r. 1668. Formou vtipného dialogu mezi „Mistrem“ a „Žáčkem“ se tu vykládají jednoduchá pravidla pravopisu, respektují se v podstatě konvence tiskařů bible Kralické. Ukázka je převzata z transliterované elektronické edice Mgr. Daniela Nečase; představuje začátek spisku, pojednávající o psaní *iy*.

Rozmlauwánj Mezy Miftrém a Žáčkem. Propowěděnj Prwnj.

Žáček. Můg miły Pane Miftrě profým wás / naučte mne dobře Czełky pláti. Mám welikau chut wčiti fe / neb ftyłłjm / že gt hanba / že mnozý Czechowé nevměgj malé cedulky po Czełku napłati bez několikeré chyby.

2. Miftr. Práwě / zetě to přeweliká hanba / že mnozý na łwau włafnj řeč tak málo dbagj. Poněwadž pak tys toho žádołtiw / powjm tobě některé platněgłłj wěcy o tom / abys alpoň na wětłłjm dje nechybił. Než coł fe zdá neytěžłłj?

3. Žáček. Toto / že newjm / kde mám yaké *i* napłati. Předně włak profým / powězte mi / nač geft gich tolik w Czełkém Yazyku?

4. Miftr. Nato / aby fe rozdjlíné wyřknutj fylał rozdjlíným pılmem rozeznało. Neb některé fylały magj fe wyřknauti łpołu zhruba / a łpołu z krátka / a tehdáž klade fe točené *y* bez praužku / aneb **accentu**, yako tuto: *zyma / ryba / myš*. Giné magj fe wyřknauti zhruba / ale łpołu zdłauha / a tu má býti točené *ý* s praužkem / yako tuto: *býwám / lýła / dýłka*.

Gefftě giné magj fe wyřknauti tence / ale z dłauha / a tu má býti dłauhé tenké *j* / yako tuto: *pjłkám / mjwám / wjra*. Napołledy některé magj fe wyřknauti tence / a łpołu z krátka / a tu má býti krátké tenké *i* / yako tuto: *činiłi / bigi / pigi*. Pro ten tedy rozdjlí gełt rozdjlíné *y / ý / i / j*. Kterýžto rozdjlí kdo může poznałi z wyřknutj / z łfrany toho nepotřebuge dalłłjho mého naučenj.

5. Žáček. Nač pak gełt dwogité *ij*?

6. Miftr. Dwogité *ij* / a dłauhé tenké *j* / gt práwě gedna wěc. Nač tedy gełt dłauhé *j* / na to tež gełt dwogité *ij*.

7. Žáček. Gižť to budu wěděłi. Nynj powězte mi / kde mám pláti točené *y*?

8. Miftr. Medle znameneg łobě dobře / a pamatůg wždycky / ať nenj potřeba toho opakowati. Po těchto literách *c / h / k / r / ł / z* / wždycky fe pjłfe toliko točené *y* / yako tuto: *chcy / drahy / yaký / łtary / bofy / kozý*.

W dotčené Bibłj po zawřeném ł také fe klade toliko točené *y* wždycky / yako *malý / miły*.

Některj ginj wzáctnj Spıłowatelé také po łł wždycky kładau toliko točené *y* / yako tuto: *łlybał / łłyti / menłły / neymenłły*.

9. Žáček. Co pak ani gednau nemá fe pláti krátké *i* / neb dłauhé *j* po dotčených literách?

10. Miftr. Nikdy / ani gednau. A proto tato Regule gełt wětłłj / nežli włecky giné / které fe dagj pro Declinacy y

Conjugacy.

11. Žáček. Než *yá* fem četł: *Hıłpanya / Hıłtorye* / etc. s krátkým *i*.

12. Miftr. Nełłkodj. Ta łłowa negłau Czełká / ale głau zapugčena od cyzých Yazyků / a proto některj tak ge pjłłj w Czełkém gazyku / yak fe nacházegj w cyzým.

13. Žáček. Gełłtě mám gednu pochybnost. Prawjte že po *c / r / z* / pjłfe fe toliko točené *y* / a *yá* głem widěł takto: *čjłti / čıłty / wěřjm / měřiti / žjła / žid*.

14. Miftr. Když nad *c / r / z* nenj žádného puňktjček / tehdáž klade fe po nich toliko točené *y*. Ale když nad těmi literami łogj puňktjček / yako tuto / *č / ř / ž* tedy po nich klade fe toliko krátké tenké *i* / aneb dłauhé *j*.

15. Žáček. Profým wás wyłwětlete mi to trochu obłłjrněgi.

16. Miftr. Po těchto literách *č / ř / ž / g* / łtem podłé dotčené Czełké Bibłj po otewřeném łł také po łł / nikdy / ani gednau / neklade fe točené *y* / ale wždycky toliko krátké tenké *i* / neb dłauhé *j*.

17. Žáček. Než / yak *yá* zwjm / kde má býti krátké *i* / kde dłauhé?

18. Miftr. Poznáłs z wyřknutj. Neb když fylała má fe wyřknauti z krátka / yako tuto: *čiň / čıłtě / přiložiti / giftý / łłibał / łłidło* / máš napłati krátké *i*: ale když fylała má fe wyřknauti z dłauha / yako tuto: *čjłti / řjčny / řjłle / gjmám / łjbám / łłjti / łłjřka* / tu má býti dłauhé *j*.

RAKOVNICKÁ HRA VÁNOČNÍ

Rakovnická hra vánoční vznikla v 80. letech 17. stol. v jezuitské rezidenci na Chlumku u Luže nedaleko Vysokého Mýta, byla však určena lidovému publiku. Jediný opis, pocházející z doby okolo r. 1700, se dochoval v Rakovnici. Jádro hry tvoří spor mezi králi a pastýři o to, ke komu z nich patří právě narozený Ježíš. Hra má 456 veršů; zde otiskujeme verše č. 127–216, a to podle vydání Stanislava Součka z r. 1929.

	<i>Corydon:</i> Pindare, začni ty hráti, já si budu štejmovati!		jakou bys jí našel vadu? Tu posadím do základu.
	<i>Pindarus:</i> Začni, měj přede mnou předek, zahrej, jak tě z naučil dědek!	50	<i>Pindarus:</i> Já dám některý syreček od mých rozmilých oveček.
5	<i>Corydon:</i> Po starších, jak se říkává, neb tak ukazují práva!		Ty sou s šalvějí dělány, vonny, mastny i dost slany.
	<i>Pindarus:</i> Začnu! Ty dej dobrej pozor, všaks jako Nabochodonozor.	55	Přidám parmazán v pucláku – však neleží jako v láku.
10	<i>Corydon:</i> Což ti tvé housličky skřípí, až se mně můj klobouk klípí! Troufal bych sobě vyhráti, kdyby mělo něco státi!		Jako máslo se ti krojí, na chlebě pak pěkně stojí, není se obávat třeba, aby se ti skulil s chleba.
	<i>Pindarus:</i> Co, ty myslíš a za to máš, že si něco na mně vyhráš? Snáže jehně beranovi z čela srazí oba rohy, spíš koza starého vlka svýma rohama utráká!	60	Ten sem z smetany dělal sám. To dvoje sadím proti vám.
15			<i>Sbor andělů:</i> Gloria in excelsis Deo. <i>Quo finito:</i>
	<i>Tityrus:</i> Já pak proti tomu pravím, že se vás obou nebojím. Mám k tomu dost hlavu jemnou – voč chcete saditi se mnou?	65	<i>Corydon:</i> Sem! Kde ste, Bárto, Matějí! Andělíčkové letějí!
20			<i>Angelus:</i> Bud' Bohu v nebi chvála, čest! Vašeho základu dost jest! Toto vám pravím v té době, že ste rovni všickni sobě.
	<i>Corydon:</i> Já mám berana Zubáka v stádě, velkého jebáka. Ten mé ovce všechny vodí, kam chce, všudy za ním chodí. Na něj když s žilou zařehci, obráti se, kam jenom chci, anebo kam ukáži s holí, hned jde mi všudy po volí.	70	Však vám větší věc zvěstují a radostnou oznamují: že se vám pastýřům dítě této noci na úsvitě v Betlémě, v tom malém městě, narodilo se zajistě,
25			75 které bude ovce pásti a svou duši za ně klásti.
30			<i>Všickni tři:</i> Dojděmež až do Bethlema a vizme to slovo, které se stalo, ješto je nám Pán ukázal!
	<i>Corydon:</i> Vlka se nehrubě bojí, leckdes mu v poli obstojí – mnohokráte ten vlk strachem trousil po záhoních hrachem. 35 Toho jebáka vsadím vám, vím dobře, že jej nepohrám.	80	<i>Tityrus:</i> Pod'mež tehdy – však víš cestu k tomu přeslavnému městu!
35			<i>Pindarus:</i> Co stojíme a meškáme, když tak dobrou zprávu máme?
	<i>Tityrus:</i> Toto chci vám pověditi, co miním v základ saditi: Mám doma tvaroženici a visí pod lomenicí, 40 kteroužto nebožka babka když dělala, ani kapka z nosu jí nepadla do ní; smejším, že dost pěkně voní, neb koření mnoho dala 45 i s zázvorem posypala;	85	<i>Corydon:</i> Nu, pospěšme tedy hbitě – hyn, zdámis, leží to dítě! Slyš, Pindare, na mou přisou: již s tím dítětem tuto sou, vo kterém nám anděl pravil, když s námi při stádě mluvil! 90 Pod'mež tehdy a nestůjme a něco mu obětujme!

KALIŠNICKÝ PASIONÁL

Tzv. Kališnický pasionál z konce 15. stol. je úpravou staršího překladu z latiny. Roku 1495 vyšel v Praze tiskem pod názvem *Knihy, jenž sloví latině Pasionál a česky Život a umučení všech svatých mučedníkův.*

Svatý Vit gsa dwanaćt
letk wstarzy pro gezu křista
swu krew prolil. Gehožo
otec často geho wprasse. že se gest ne
čstiel pohanským modlam modliti
Oniemužo mladem dieťeti wstýssaw
Waleryanus cypesaruow starosta
křal geho k sobie przywesti. a že se
nečstiel modlam modliti křal geho
starosta bygi bti. A yšned wšsem
tiem gestto geho bili y samem sta
roście ruce wšchly. Wtom přepla
šsem pobřycie starosta a rka Wie
da mnie ruce sem ztratil. Eniemužo
swaty Wit weče. De su twogi boho
we aby przygduz tie wzdrowili. ko
mu starosta weče. azda sy ty ten
genz mie muožeso wzdrowiti. Swa
ty Wit weče wegmemo me^o hospodi
na možu. A wtaz hodi^o se zaň bohu
pomodlil tak yšned starosta zdraw
byl. A pozwaw k sobie geho otze
Eniemu rzeť. Treskezy Wit syna
sweho at zlu smrti nesende. T eřda

otec swateho Wita domuow przywe
de. křal przednim paman tuczo
wati y rozlicznu křatochwil genu
cyniti zdaby křak mohl geho my
sl. k modlam obratiti. A když weče
swateho Wita na požgizanku przy
šla z nebes dwna wuonie. giczo se
wšsezka cjeled nawonieti nemohla
Wit hodi mu otec dopořge nazrew
Wyzel sedm anđeliow podle swa
teho Wita stoglez. yšned rzeť bo
howe do nasseho domu przyšli. A
yakižo brzo weče tak yšned ošniul.
Y počje tak walmi křicjeti az wessan
lid y starosta Waleryanus przybieł
na počje geho tazi křak by se ge
mu stalo. Eniemužo on weče. Wi
diel sem bohy ochuwe y nemohl sem
w gich twarz prowelidy blesk patřiti
a proto sem ošniul. T eřda odtud
geho do chramu przywedli a zaň be
rana officerow awsse sweho boha pro
slyli aby genu zrak nawratil. A
když nicz neprospiel. Syna sweho
swateho Wita poprosyl. a yšned
prozřel a proto se neobratil. ale ge
stie wždy myslil syna zabiti. T eř
da anđel bozy zřewi se swacemu mo
destowi. y křal ge^o o swatym Wi
tam do gine zemie giti. A když przye
řidessla Drel gim pořem przynosie
še. A mnoho ginych dwnuow buoh
tu šře swateho Wita čimieše. Za
tiem Dyořteřyanowa cypesaruowa
syna diabel posedl welikým hlasem
wolage a řka. newygdu odtudto do
kudž Wit nepřygde. Wtu dobu
Swaty Wit przygide Eniemužo.
Cypesarz weče. Budešli mozy me
dieťe wzdrowiti. Swaty Wit weče

FRANTOVY PRÁVA

Anonymní parodický spis mající formu stanov („práv“) pijáckého cechu. Tiskem vyšel roku 1518 a získal si značnou popularitu jak u nás, tak v zahraničí (zejména v Polsku a v Rusku).

¶ Jtē kdy ge w swatek a kdyz giz wstanete rano. Tey praw dieťe na palene wino a tu kazdy zo wie to powlecz ginym. tu ziwich y mrtwych po sudce. a spigiz se tu. dieťe na ozistu k kostelu tu tepuwo spolehnuť na zed na kerchowie tu rozprawiegte. a kdyz pozwoni v maly zwonzek k boziemu tielu. ru tepuwo druh druh a porazieg biezte a tlaťte gse do kostela ale daleko nechode o de dwerzy a yať bude po bozim tielu hned dieťe na friyole. a od tud newychazeyte az do swieta.

¶ Jtem pod libru wosku zadny nechod na kazanie / ale kdyz kazie radšy dieťe mezy brany neb na poleneb chode okolo kostela neb na cech newicz kaži a nas newicz dotyka gi / gednať o fregi / gednať o hrze / o pitij a o ginych wiecech gessco se na to nelibi / neb by ta zatety wssedko dobre prawili kdyby gen ty kusy mlzili.

¶ Jtē kazdy z nasseho cechu pod pokutu. v. liber wosku aby prawil neź gedl Acz wy toho neznate iať gest toho weliky wsitek. Jaťkoź prawil mistr Jppocras. Zie se lip pitim naplniti neź gidle neb napog gest wsslechtileišy neź gidlo / a taťe se w zlowieku tať nezaťwrdi neb welmi miekzi brzych. Taťe zini czlowieka plodneho a zwasťtie kdy se rano napi palneho wina / a potō hned gde na wino neb na piwo. Komu by pať nebylo pomozno ale di do waruow / Jaťo se ted bylo przyhodilo w nowie byla gedna miesťka przygela do waruow dosti piekna y byl gest taťy gedē liťarz w tiz lazni / y rzekł gest k diwoce te pani. Milacy proz se twa pani myge an piekna neznati na ni ziadne nemocy / Odpowiedela diwka mily pane doctorze gest tať ze gest zdrawa a ze gi nicz neskodi neź ze nemuo z miti plodu. Odpowiedel liťarz ia gi radim nechceli dar mo peniez wtraciti at ona gde domuow tať gi lazna dieťe newdie la. Chzely miti dieťe ia gi radim at nalozi na niektereho mladeho tent gi k plodu spies pomuź neź ta lazna / y odpowi diweczka guź sme w obie toho pokuřily a niz platno nynie.

Nejvýznamnější překlad bible v českých dějinách, poprvé vydaný v letech 1579–1594 v Kralicích na Moravě, a to v šesti dílech pod názvem *Bibli česká*. Ukázka představuje začátek První knihy Mojžíšovy (Genesis).

Knihy prvny Mogzissowy / kte- réž slowau, GENE- SIS.†

W prvnych knihách Mogzissowých wppisuje se / po-
čátek swěta / y Církwě Boží na něm: tři, gegi ná-
boženstwj: y divné Boží spratrowánj gi / (gafž se
počítá od některých) za dva tisíce, tři sta, šedesáte
osm let / až do smrti Jozeffowy. A magj Ka-
pitol Padesát.

Kapitola I.

Stwořenj wšech věcy, w šestí dnech.

A

Swět

stwořen.

Saln 33. b. 6.

102. d. 26.

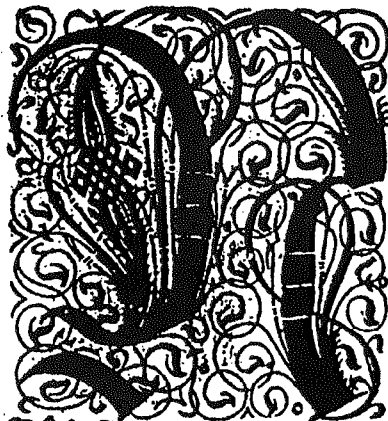
117. ai. 6.

118. b. 1. 1.

119. c. 1. 1.

120. d. 1. 1.

121. e. 1. 1.

Nad vodami.

Nad vodami
a
stworil Bůh ne-
be a zemi.

2 Země pak by-
la nesličná^b a pu-
stá: a tma byla^b
nad propastj: a
Duch Boží vzná-
šel se nad wodami.

A j.

3 Tehdy

† t. rod / neb, wy-
psáni rodu a po-
čátku swěta.

a Bůh / w počá-
tku.

b totiž, nesfor-
movaná, neb ne-
zpravená / žádné
swě podobnosti ge-
stí nemagie / mež
wte nigata, ze
wšech čtye stwá
smisšená.

c prázdna. t. ne-
bylo na ni stromo-
wí, bylín, lidj, ani
stavenj.

d t. žádného swě-
cla gestí nebylo.

e t. zachovával
w bytu zdrjowal /
a gafo žjwosti
přiwodil ty wě-
cy rať hromadně
stworene / a nesfor-
mowane. Saln
104. d. 30.

Kap. I.

GENESIS.

Swět

6 t. to coj swozit, sa dobre a sobe i bezne y seznal y wyswolditi racti. tak y niže.

• Wečer, bte seza celau noc/a gitro. 3acely den/Ereryj slowe Artificialis

f H. geden. t. Naturalis, Ereryj obsahuge 24 hodi Cinj/ dne prwnj- ho.

3 rozprostrenj / rozstajeni. Tim mi ni wssacko coj nad nami gest/powet- ri, y nebe. Zalm 104. a. 3.

5 buš rozdilenj mezy wodami, a wodami.

i Cinj / Ereraj rozdyl cimla mezy wodami.

k. t. bytné, stále, a trwánliwé.

l sbéhnéte se.

m H. sucho, nebo ofuseni/suchota/su- cha wéc/ dno.

n H. Moři.

o H. segicy se.

p způsobu/ twar- nosti.

q magicy syme swé w sobé.

3 Tehdy řekl Bůh; Buš swětlo. A bylo swětlo.

4 A widěl Bůh swětlo, že bylo dobré: a oddělil Bůh swětlo od tmy.

5 A nazwał Bůh swětlo, Dnem/a tmu, nazwał Nocí. A byl wečer / a bylo gitro den první.

6 Řekl také Bůh; Buš obloha v prostřed wod / a děl wody od wod.

7 A učinil Bůh tu oblohu / a oddělil wody, kteréz gsau pod oblohau / od wod, kteréz gsau nad oblohau. A stalo se tak.

8 A nazwał Bůh. oblohu, Nebem. A byl wečer / a bylo gitro, den druhý.

9 Řekl také Bůh; Shromáždte se wody, kteréz sau pod nebem, w místo geden/a vřaž se místo suché. A stalo se tak.

10 A nazwał Bůh místo suché, Zemj: shromáždění pak wod, nazwał Mořem. A widěl Bůh, že to bylo dobré.

11 Potom řekl Bůh; Zplod země tráwu a bylinu⁶ wydáwagicy sýmé / a strom plo- dny, nesaučy owoce, podle⁷ pokolenj swé ho /⁸ w němž by bylo sýmé geho, na zemi. A stalo se tak.

12 Nebo země wydała tráwu / a bylinu nesaučy semeno, podle pokolenj swého / y strom přinásegicy owoce / w němž bylo sýmé geho, podle pokolenj geho. A widěl Bůh, že to bylo dobré.

13 A byl wečer / a bylo gitro, den třetí.

14 Opět řekl Bůh; Buďte swětla na obloze nebeské / aby oddelowała den od noci/a byla naznameni a rozměrenj časůw dnůw

I Den Switlo.

II. Nebe

Zalm 33. 6. 6.
Item 148. 4. 4
Eze. 30. 6. 13
Item. 51. 6. 15
Danj. 3. 6. 5 24

III. Země a Moře.

Zalm 33. 6. 7.
Item 89. 6. 12.
Item 130. 4. 5.
Job 38. 4. 4.
Pislo. 8. 29

B

IIII. Swětlo,

ce, měsíce, hvězdy.
Zalm 8. a. 4.
Item 104. 6. 10
Item 136. 6

Známý *Herbář* italského lékaře Pietra A. Mattioliho (lat. Matthiolus) poprvé přeložil do češtiny a přepracoval Tadeáš Hájek z Hájku r. 1562. Ukázka představuje dvě strany novějšího překladu A. Hubera a Daniela Adama z Veleslavína, vydaného r. 1596.

Granátových aneb Zrnatých Sablkách. Kap. LXXIII.

Granátová Jablon. Malus Punica.
1. Květ domácího Granátu. 1. Citinus.
2. Planého aneb Lesního. 2. Balauštium.

Granátová Sablka. Mala Punica.

Grom Granátového Sablka neroste vysoko. Listj geho wel-
mi se připodobňuje Ohwowému aneb Myrtowému listj / gest vzke, tlu-
ste, štkvělé, zelené / má žilky červené / a wisý na červené stopce. Prantj
hebké a bodlawé. Kwitj barwy tělné / stogj otewřené gako široký Ko-
šiček, a wúkol gako Swězda zstřihany / z něhož vycházegj Listkové
tency / barwy červené, gako Sfarlat, aneb gako Wlčj mák / w prostředku má gatašy
zrnka na włássičtu tenkém, gako při Kúži. Po Kwětu wystytagj se okranhlá Sabl-
ka / Kúry zewnitř náčervenalé, a wnitř žluté / kteráž mnohými červenými, hranatými,
wodnatými twrdými zrnj, mezy mázdřičkami žlutými, gako něgaty mi přjhradkami
rozdělenými, gsau nasazená a naplněná / od nichž y gměna dostawagi. Gmenugj se také
Mala Punica à Pœnis, to gest od Karthaginenských / y nichž neyspanilegšj rostau. Ze-
wnitřnj aneb swrchnj Kúra tohoto stromu gest popelata / wnitřnj dřewnatost žlutá.

Mjsto, kderoste.

Toto rozkošné a spanilé Owoce neroste, než toliko w hortých Kraginách / ga-
to we Wlaššich a giných podobných : Několí w některých mjstech Germaniz, gako y
w nás w Czechách zde w Praze, a w zahradě Geho Mlč: Cýsačské roste / ale to se stá-
wá stře zwláštňj pilnost a opatrowání. Nebo w zymě nad Stromy musgj Baudy
wystawěti: nic méně wšak negsaw tať podařila / gako w přespólnjch hortých Kraginách.

Kopytník. Kap. IX.

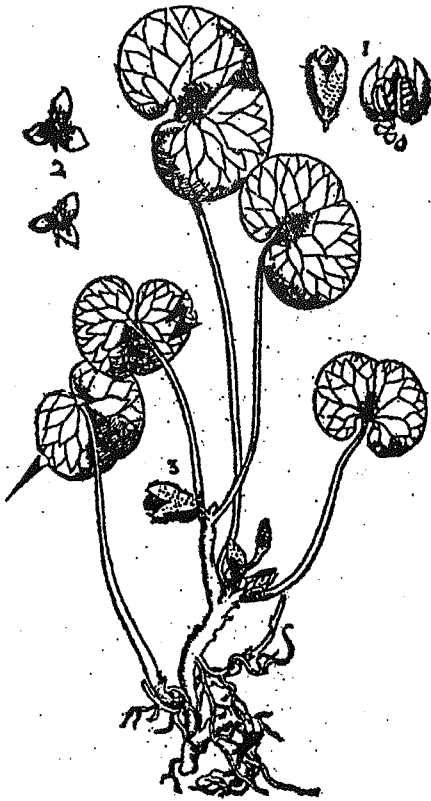
Kopytník.

1. Semeno.
2. Otevřený květ.
3. Zavřený květ.

Afarum.

1. Semen.
2. Flos apertus.
3. Flos clausus.

Druhý Kopytník. Afarina.

Spůsob.

Kopytník gest Bylina, kterauž některý Lesní Spiskau nazývají. Listj nese křustříce podobné / vsak okrauhlegší a měkčegší. Kvojtj má brunátné, Blnovým Pupením podobné / kterěz hned od kořene mezi Listjím vychází / a visí na obdlažné a tenké stopce / wonné, a na pohledém pěkné. Vprostřed toho Pupenu vnitř roste hranaté Semeno, winným zrním nápodobné / Prautek má hranatý a měký / Kořenj množstvoj tenkého, sušowatého a zkrjwaného, rovně gaťo Peyř / než gest subtylněgší / wonné a chuti kausgwé.

* V Šwenečarjch na Horách, v Paustenka řečejch, nad obyčejný, giny tvěšší a wonněgší Kopytník se nachází.*

Místo, kde roste.

! Koste w místech stinných a wyprahlých / zvláště při vršsich, w chraštínách a w Lesjch.

Čas, kdy se kopati má.

! Kvetne dwaťrát do Roča / gednau z Gara a podruhé na Podzym. Má se kopati a zbjrati mezi Matkama Božjma, to gest od patnáctého dne Serpna, až do osmého dne Zájj.

Přirozenj, mocj a skutkowé.

! Kopytník gest přirozenj horkého na druhém, a suchého na třetjím stupni / zvláště pak Kořen geho / kteréhož se také neywjce vžívá.

JIŘÍ ŠERER: KÁZANÍ NA SVÁTEČNÍ EVANJELIA

Překlad postily německého kazatele Georga Scherera (1539–1605) z pera českého jezuita Jana Barnera. Text vyšel v Praze r. 1724, ukázka je z jednoho z velkopátečních kázání.

184

Na Veliký Pátek.

ce / 16. Gestli je pat gako Křestan / nestyš se / ale oslavuj B. Dha w tom gměnu.

Poslussenstwj.

3 Passige poznává se weliké poslussenstwj Krystowo / kteréž on Otcy swému nebeskému prokazowal: ano poslussenstwj bylo gest po-
Jan. 14. 31. čátek a začátek geho Dmučenj: Aby poznal swět / že miluji Otce / a gakož mi Půitázanj dal. Otec / tak činim. Wstaňte / počte obtud. Mo-
Mat. 26. 46 dlil se také třikrát na hoře Olivetské k Otcy: Ne má wšle / ale twá-
Mar. 26. 42 buš. Alle wšak ne co gá chce / ale co ty. Toto poslussenstwj wy-
Luk. 22. 42. chwaluge welice S. Pawel takto pisse: Wčiněn gsa poslussenstwj wy-
Filip. 2. 8. smrti / smrti pat kříže. Kterážto slowa tyto tři dni / dnes / wčera a zeytra často w kostele se opétugi. Téhož poslussenstwj ffigururu má-
1. Moř. 22. me na Arcey-Otcy Izákowi / genz Otce swého bezewšeho odmlawo-
 nj wposlechl až k smrti. Toto pat poslussenstwj newyzdowihuge nas-
 šeho poslussenstwj; nýbrž ge potworzuge a pošplňuge / gadž pisse S. Pawel: Několi byl Syn Boží / z toho což trpel / naučil se poslussenstwj: a dokonaly gsa / wčiněn gest wšechněm sebe poslussenstwj / přičinu spase-
 ni wěčného.

Trpěliwost.

W celém swém Dmučenj vlázał Krystus welikau trpěliwost / tak že ho Prorok Izaiáš owce / která k zabiti wedená býwá / přirowonal: Gako owce k zabiti weden bude / a gako Beránel před tím kterž ho střiz-
Izal. 53. 7. že oněm / a neotewře wšt swých. A S. Petr pisse o něm: Kteržto kdž
3. Petr. 2. 23 mu zlořečili / nezlořečil: kdž trpel / nehropl / ic. Přewyšil on dale-
 ko trpěliwost Jobowau. Swázán byl slyně prowazmi a tetězmi / a snášel to mlče. Smeykali njm po páteřých / po blátě a wodě / po kas-
 menj a skalách / od hory Olivetské až k Annášowi / od Annáše k Kai-
 řássowi / od Kaiffáše k Pilátowi / od Piláta k Herodesowi / od Heró-
 desa zase k Pilátowi / od Piláta až na horu Golgata / aneb Kalwaryi: a on to wšedko trpěliwě a mlče snášel. Wtelitostiwě zmrštan byl / a bodlawým trnjm korunowan / a snášel to mlče: Tepau geg / rowau / posmjwagi se gemu / pligi naň a on to trpj mlče. Wzkładagi na ras-
 mena geho těžký kříž: aby geg po městě Jeruzalémě za bránu nesl / a on to trpj mlče. Prořázi pozebnané ruce a nohy geho železnými hřeby; roztabugi wšedky audy geho / že wšedky kosti geho sečteny bý-
 ti mohau / a on to trpj mlče: Nad njm na kříži pněgicým potřásagi hlawami / a rauhagi se gemu wšeligat / on pat trpj mlče. O nesly-
 chanau trpěliwost / a dlawo-čekánj Páně. Budmež y my Křestané dle příkladu toho trpěliwaj we wšech křížjch našjch a neřestech / kte-
 rež Pán Bůh na nás na tomto swětě posylá.

Weliká Bolest.

Wšyl gest Krystus nad mjru welikau a newyprawoytedlnau bo-
Mat. 26. lest snášeti / póněwadž w zahradě samé přemegssenj a předzwoidánj
Luk. 22. Dmučenj / kteréž w brzkém čase wyštati měl / z něho krowawý pot wy-
 razylo / a dušji geho až k smrti zformautilo a sfauzilo: ano y Angel z-
 nebe se mu vlázał / a geg pošplnil. Nad to / lidstým způsobem mlus-
 wě / takowá hrůza a strach smrti naň připadli / že Otce po třikrát pro-
Jan. 18. 4. šyl / gestli možná wěc / aby přenesl Kalich ten: nebo G. E. J. s. wědel wšes-
 čny wěcy / dj S. Jan / kteréž přigiti měli na něj. A gako při lidech /
 kteréž wywedeni a wsmrceni býti magj / wyobrazenj smrti / a muš /
 kteréž podstaupiti magj / hořčegši gest nežli samá smrt: tak Krystus
 w 34=

vo zahradě s smrti zapásl/a půtku měl /prvé nežli mu nastala smrt.
Slovem / ty muky na těle a duši byly saú tak weliký / že s Jeremiá-
šem řícy mohu: D wy wssicni/ kterjž gdete cestau / pozorúgte / a wize
gestli gest bolešt gafo bolešt má. Přel. 1. 12.

Kterj subtylné / autlé a čistě powahy magj / mnohém cytedněg-
ssj gsau / nežli ti / gestto gsau tupého přirozenj: Krystus pak měl sub-
tylněgssj / autlegssj a čistssj powahy / gsa šrže Duchá S^o způsoben z
nečistssjch krúpěgj krwe Nesywětěgssj Panny Marye ; y kteraž ne-
měl nad jiné cytedněgssjim byti ?

My lidé / když na nás mnoho zlého / aneb mnoho ran a nemocj
připadá / necytjme wssěch těch boleštjz nýbrž to toliko / co neywětssj-
ho a neytěžssjho gest. Gafo když nětoho tegem bigj / a spolu ho ně-
kdo gehlau. pichne / ten cytj to bitj / ale ne toho pichnutj gehly. Ano
nemocnj na smrt řjtagj mnohdykrát / když tázani býwagj / gať se ma-
gj / že žádné bolešti necytj / an zatím gsau plnj bolešti / a rozdjlných
nemocj ; ale smyslowé gegich tak zmotani býwagj / že gafo necytedle-
nj gsau.

Uproti Krystus tu neymenšj bolešt cýtíl gafo tu neywětssj : a
poněwadž od swěssku hlavy / až do pat nob nebylo zdravého mjste-
čka naleztí na něm / a na celém těle geho / měl gest on z gedněťazdě tá-
ny swau bolešt / dořawadž ducha swého na křiži neywypustil. To mu
také welikau bolešt působilo : že protiwěstwj trpěl od židů y od po-
hanů / od mužů y žen / od kněží y Legtů / od wzněšeneho y njšťeho šta-
wu osob / od přátel a známých. Trpěl také na swém dobrém gme-
nu a powěšti šrže raušánj ; po wssěch audech těla šrže zmršťánj a
vřtjžowanj ; w oděwou / z něhož swlečení byl / a o něgž žoldněti hráli.
Což mám mnoho mluwiti ? Nercyli lidšty / ale ani Angelšty gazyt wy-
prawiti nemůže dostatečně / gať Syn Boží na duši y na těle / a we
wssěch wnitěnjch smyšljch neywpraxitebné bolešti při swém Dmuče-
nj měl : že ho Izaiás ne nadarmo nazwal : *uirum dolorum* , mužem bo-
lestj. Ne nadarmo také skúnce na nebi se zatmělo / a s swým Stwo-
vitelem gafo spolu-otrpenj mělo. Izai. 53. 3.
Mat. 27.
Mar. 15.
Luk. 23.

Hřich.

Znameneg / gať weliká ohawnosť býti musj před obličegem Bo-
žim hřich / poněwadž na geho Gednorozeném Synu (genž wssak w
osobě swé newynnj byl) tak welice a přisně trestán byl : Zraněn gest
pro neprawosti nasse / potřjn gest pro neslechetnosti nasse : kážen potoge na-
šeho na něm. Pro neslechetnost lidu mého vderil sem ho. Tež : *Dať m* Izai. 53. 5.
mi prácy w neprawostech swých. A S. Pawel dj : Wjdán gest pro Izai. 43. 24.
Řim. 4. 25.
hřichy nasse. A S. Petr : Kterjžto hřichy nasse na swém těle. sám 1. Petr. 2. 24
wneš na dřewo : abychom hřichům zemrauce / sprawedlnosti živi byli :
gehož sšhualostj wzdraweni se. Krystus pak prawj : Gestli že na že-
leném dřewě toto čini / co bude na suchém ? To gest : gestli že Bůh tak Luk. 23. 31.
těžce tresce cyžy hřichy na swém Synu / genž gest zelené plodné dře-
wo / co se stane suchemu neplodnému / těm totjžto / kterj sami pácha-
gi hřichy / a se vmučenj Páně aučastna nečinj : Nebo bezbožnjš a bez-
božnosť gednostegné w nenáwisti gsau o B. Dha. Maud. 14. 9

Pokánj.

Dmučenj Páně má nás wssědy k zpovědi a pokánj wzbuzowati : Mat. 27.
nebo gestli kamenj a skály daly se pohnauti / a puřaly se / gafo y opona Mar. 15.
Luk. 23.
chrámowá se roztrhla / pročby srdce nasse neměla býti obměřčená a oblo-
mená